Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 1
Şubat 1966 • 250 Kuruş

529

1966 yılının ilk çekilişinde

25 apartman dairesi

ve

3 adet 100.000 lira

ve

3 adet 50.000 lira

ve ayrıca 2670 kişiye
çeşitli para ikramiyeleri

YAPI ve KREDİ BANKASI

Reklamcılık (23) — H.T.M. 2

Feyhaman Duran'ın bir tablosu

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Hayat Tarih Mecmuası Bir Yaşında 4
Amiral Dönitz'in Hatıraları 5
Türkiye Niçin Geri Kaldı? (Anket) 14
Tanınmış Edebiyatçılar İstanbul'un Nerelerinde Oturdular . . 19
Sanatın Putperestliği 23
Dünyada Ne Kadar Müslüman Var? 28
Sultan Aziz'in Fermanı 32
Elçi Peşrevi 35
Dolmabahçe Sarayı 42
Topkapı Sarayının İşlemeler ve Çini Seksiyonu 49
Ertuğrul Faciası 52
İstanbul Camileri 60
İstanbul'un Dünü ve Bugünü 64
İlk Milletlerarası Dil 66
Üniversite Kütüphanesindeki Müze 69
Futbolun Tarihi 72
Feyhaman Duran 77
175 Milyonluk Hazine Nasıl Kurtarıldı 80
Dilşad Hatun 84
Bir Asır Önce 89
General Miranda'nın Türkiye Hatıraları 90
Dil Davası 94
Tarihe Akan Bir Ay 95
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Şubat 1966 Yıl: 2 Cilt: 1 Sayı: 1 Sıra: 13

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Hayat TARİH MECMUASI *bir yaşında*

Mecmuamız yeni yılına girerken

Muhterem okuyucularımız;

Hayat yayınları arasında geçen yıl çıkarmaya başladığımız Tarih Mecmuası, bu sayısıyla birinci yılını tamamlamış, ikinci yılına girmiş bulunuyor.

Geçen yıl, Tarih Mecmuası'nı okuyucularımıza takdim ederken, kültür hayatımızdaki bir boşluğu doldurmak istediğimizi belirtmiştik. Bunda bir dereceye kadar başarı elde ettiğimizi söyleyecek durumdayız: Tarih Mecmuası'nın bugün elli binin üstünde okuyucusu vardır. Şimdiye kadar çıkmış hiç bir tarih mecmuası, bu sayıda bir okuyucu kitlesini etrafına toplayabilmiş olmadığına göre, mecmuamız, daha doğrusu sizin olan bu mecmua, kültür hayatımızda ehemmiyetli bir boşluğu doldurmuş sayılabilir. En az elli bin vatandaşımızın — ki, aileleriyle beraber bu her halde yüz binin çok üstündedir — tarih okumak ihtiyacını karşılamış olmak, bizim için bir iftihar vesilesi olmuştur.

Ama, vazifemizi ne dereceye kadar yapmış olduğumuzu, okuyucularımızın takdirine bırakıyoruz.

Bizim yapabildiğimiz şudur:

Bir popüler tarih mecmuası hüviyetiyle karşınıza çıkan bu mecmua, geçen yıl 1 200 sayfa tutan neşriyatında, gerek kendi tarihimizin, gerek dünya tarihinin birçok noktalarına ışık tutmaya çalışmıştır. Unutulmaya veya kaybolmaya mahkûm birçok vesika ve hatıraları neşretmekle, bunları kaybolmaz hale getirmiştir. Tarih etrafında çalışmaları olan, tarih yazmak isteyen birçok muharrirlerimiz ve fikir adamlarımız, şimdiye kadar hiç bir yerde bulamadıkları imkânı, bu mecmuada bulmuşlar, Türk okuyucusuyla temasa gelmişlerdir. Nihayet Tarih Mecmuası, yaptığı türlü neşriyat arasında geçmişte vatanımız için zararlı ve tehlikeli olmuş veya bugün tehlike işareti veren hadiseler üzerine dikkatleri çekmeye çalışmıştır.

Bunları ne kadar iyi yapmışsak vazifemizi o kadar iyi başarmış sayılırız. Ama hiç bir işimizi en mükemmel şekilde başardığımızı iddia etmiyoruz. Mükemmellik, bizim daima ulaşamayacağımız bir noktaya çekildiği için biz sadece ona doğru koşmaktayız. Bu arada hatalar da yapmış olduğumuzu biliyoruz.

Onun için, ricamız, bizi ikaz etmek zahmetini bizden esirgememenizdir. Büyük bir kitlenin alâkasını üzerimize çektiğimizi bildiğimiz için, daha dikkatli olmaya mecbur bulunduğumuzu da biliyoruz. Yardımınızı rica etmemiz bu yüzdendir.

Bize göstereceğiniz yakınlık, sonsuz olan hizmet aşkımızı canlı tutacaktır.

Saygılarımızla.

ŞEVKET RADO

Amiral Dönitz'in

I. DÜNYA SAVAŞI HATIRALARI

Çeviren : METE CANITEZ

Büyükamiral Dönitz ve Hatıraları Hakkında

1914 yılının 10 ağustos günü Çanakkale Boğazı'ndan iki yabancı harp gemisi girdi. Bu gemiler Türkiye'yi bir buçuk ay sonra, o zamana kadar görülmemiş bir kavgaya, Birinci Dünya Harbi'ne sürükleyecek olan 23 000 tonluk «Goeben» ve 4 500 tonluk «Breslau» Alman kruvazörleri idi.

Osmanlı Hükümeti, Amiral Souchon komutasındaki bu Alman gemilerinin satın alındığını ve amiralin de Türk Donanması'na komutan tayin edildiğini ilân etti. «Goeben» muharebe kruvazörünün adı «Yavuz Sultan Selim» veya kısaca «Yavuz», «Breslau» hafif kruvazörünün adı da «Midilli» olarak değiştirilmişti.

«Midilli» kruvazörünün subayları arasında, Dönitz adında yirmi üç yaşında bir teğmen vardı.

Teğmen Karl Dönitz, 16 eylül 1891 tarihinde, Berlin şehri civarındaki Grüneau'da doğdu. Denizciliği kendisine meslek olarak seçti ve asteğmen rütbesiyle 1 nisan 1910'da Alman İmparatorluk Bahriyesi'nde göreve başladı.

Dönitz, yeni kurulmuş olan Alman «Akdeniz Tümeni»ne tayin olundu. Bu tümen «Goeben» ve «Breslau» gemilerinden mürekkepti. Teğmen Dönitz, «Breslau»un vardiya subaylığına getirilmişti.

Birinci Dünya Harbi'nin patlamasından on beş gün kadar önce «Breslau» Arnavutluk prensinin desteklenmesi için toplanmış olan milletlerarası deniz kuvvetinin bir birliği olarak Draç limanında bulunuyordu. Arnavutluk prensi, Balkan Harbi'nden sonra Osmanlı idaresinden ayrılarak istiklâlini kazanmış olan Arnavut halkına, büyük devletler tarafından kabul ettirilen Wied Prensi Wilhelm idi.

Draç limanında «Breslau» ve İngiliz kruvazörü «Gloucester» yan yana yatıyorlar, iki geminin mürettebatı birbirleriyle su topu maçı yapıyorlardı.

Milletlerarası deniz kuvveti, destekledikleri Arnavutluk prensiyle birlikte, Draç'tan ayrılmak zorunda kalınca Dönitz'in gemisi «Breslau», Amiral Souchon komutasındaki «Goeben» ile birleşerek Adriyatik'ten Akdeniz'e açıldı.

Bu arada Birinci Cihan Harbi de başlamış bulunuyordu. Alman gemileri Fransa'nın Kuzey Afrika'daki harp limanlarına bir baskın yaptıktan sonra peşlerine takılan bir İngiliz filosunu atlatarak Messina'ya demirlediler. O sıralarda henüz bitaraf bulunan İtalya'nın ikmal hususunda çıkardığı güçlüklere rağmen kruvazörler burada kömür alarak tekrar denize açıldılar. Rota Çanakkale idi.

Bu sefer «Breslau» ın on beş gün önceki su topu rakibi olan İngiliz hafif kruvazörü, «Gloucester» Alman gemilerini takibe başlamıştı. «Breslau» ve «Gloucester» birbirlerine karşılıklı mermi yağdırıyorlardı. Her iki tarafa da isabetler vaki olmuştu. Fakat «Goeben» in işe karışması üzerine küçük İngiliz kruvazörü, Yunanistan'ın Mataban burnu civarında takipten vazgeçti. Alman gemileri yollarına devam ederek Çanakkale'ye geldiler.

16 ağustos 1914'te, her iki gemiye de Türk bayrağı çekildi, gemilerin mürettebatı da Türk Donanması hizmetine girdi.

Dönitz'in kendi ifadesiyle, «Türk Donanmasının 'Midilli' kruvazöründeki daima iftiharla hatırladığı hizmet devresi» başlamıştı.

Genç deniz teğmeni müstakbel eşiyle, İstanbul'da Çamlıca tepelerinde tanıştı ve sevişti. Dönitz'in kayınpederi de Osmanlı ordusunda uzun seneler vazife görmüş bir Alman subayı idi.

Türk Donanması'nda 1916 yılına kadar vazife görerek «Midilli»nin Karadeniz'deki bütün seferlerine katılan Dönitz o tarihte denizaltıcı sınıfına ayrılarak Akdeniz'de hareket yapan U-39 denizaltısı vardiya subayı oldu. Sonra UC-5 denizaltısına komutan tayin edildi ve bu denizaltıyla Sicilya'nın Augusta limanına girerek İngiliz «Cyclops» gemisini batırdı. O tarihlerde Dönitz yirmi altı yaşında, en genç denizaltı kumandanlarından biriydi.

Üsteğmen Dönitz'in son görevi UB-68 denizaltısının komutanlığı idi. 4 ekim 1918'de bu denizaltıyla bir İngiliz konvoyuna hücum eden Dönitz, bu harekât esnasında gemisini kaybetti kendisi de İngilizlere esir düştü.

Harpten sonra, «Emden» kruvazörünün komutanı olarak Uzak Doğu'ya gezi seferleri yapan Dönitz tekrar denizaltı filosuna geçti.

O tarihlerde henüz Versailles anlaşmasına göre denizaltı inşa etmesi yasak olan Almanya, Türk denizaltı filosunda denizaltıcılık eğitimi görmek üzere Türkiye'ye deniz subayları gönderiyordu. Bu subaylar meyanında Albay Dönitz de, denizaltı silâhı üzerinde incelemelerde bulunmak üzere ikinci defa olarak 1935 yıllarında tekrar Türkiye'ye geldi.

İkinci Dünya Harbi başladığında Dönitz komodor rütbesiyle yeniden kurulmuş olan Alman denizaltı filosunun komutanıydı. 1 ekim 1939'da amiralliğe yükseltildi. İkinci Dünya Harbi'nin meşhur denizaltı harbi taktiklerini tatbika başladı.

Amiral Dönitz 1943'te Büyükamiral Raeder'in yerine Alman denizkuvvetleri başkomutanı oldu. 30 nisan 1945' te ise intihar eden Hitler'in yerine devlet ve hükümet başkanı (2. Führer) oldu.

Büyükamiral Dönitz, artık Almanya için bir felâket halini alan harbi durdurdu ve ikinci defa olarak 23 mayıs 1945 tarihinde, harp esiri olarak müttefiklere teslim oldu

Dönitz, harp sanıklarından biri olarak Nürnberg mahkemelerine sevkedildi. Mahkeme, fazlaca hissî bir kararla, harpte bir asker olarak sadece vazifesini yapmış bulunan Büyükamiral Dönitz'i «Kayıtsız, şartsız denizaltı harbi yapılması emrini vermek» suçuyla on yıl iki ay hapse mahkûm etti.

Büyükamiral Dönitz bu mahkûmiyetini 1957 yılında tamamlayarak hürriyetine kavuştu. Bugün Kuzey Almanya'nın küçük bir şehrinde, çekilmiş olduğu köşesinde yaşamaktadır.

M. C.

II. Dünya Savaşı'nın gidişinde çok önemli rolü olan Alman Büyükamirali Dönitz, I. Dünya Savaşı'ndan önceki günlerde Breslau zırhlısı ile Türkiye'ye gelmişti. Dönitz, savaş sırasında Türk üniformasını giymiş, sonradan Midilli adını alan Breslau ile Karadeniz savaşlarına katılmıştı. Büyükamiral Dönitz son yıllarda bu hatıralarını Die Fahrten der Breslau im Schwarzen Meer adlı eserinde yayınladı. Arkadaşımız Mete Canıtez'in Büyükamiralin izniyle tercüme ettiği hatıraları bu sayıdan itibaren neşre başlıyoruz. Sağda Büyükamiral'in Mete Canıtez'e yazdığı mektuplardan birinin fotokopisi görülüyor.

DÖNITZ
GROSSADMIRAL A.D.

AUMÜHLE (HOLSTEIN),
DORA-EFFERT-ALLEE 1
TELEFON 22. April 1963

Lieber Leutnant zur See Mete Canitez !

Ich danke Ihnen sehr für Ihren Brief vom 17. April.und die freundliche Übersendung des Büchleins von Fregattenkapitän Fleldi.

Nun zu Ihren Fragen: Ich bin sehr mit einverstanden, wenn Sie mein altes Büchlein "Die Fahrten der Breslau im Schwarzen Meer" ins Türkische übersetzen wollen. Selbstverständlich dürfen Sie es auch in einer Zeitung herausgeben. Ich bedaure jedoch, dass ich kein Bild mehr von mir aus dieser Zeit besitze.

Ich besitze Ihr gutes Buch "Die türkische U-Boot-Geschichte". Ich möchte Sie fragen, woran der von mir sehr verehrte Fregattenkapitän Fleldi so plötzlich verstorben ist ? Die Nachricht ist mir nahegegangen und wenn Sie Gelegenheit haben, so möchte ich Sie bitten, seiner Gattin mein herzliches Beileid auszusprechen.

Was Ihre Frage nach der Bewaffnung der "Midilli" anbetrifft, so ist die Angabe in dem Buch von Admiral Lorey richtig: Nach der Umarmierung im Jahre 1915 hatte die "Midilli" 6 15-cm-Geschütze.

Mit den besten Wünschen und Grüssen bin ich

Ihr

Dönitz

1914 yılı ekim ayıydı.

Boğaziçi'nde, muhteşem saraylar, beyaz evler, sivri minareler ve koyu siyah servili boz renkli tepelerin önünde iki gri gemi yatıyordu.

Bunlardan dört zarif bacalı, ince uzun tekneli olanı «Breslau - Midilli» idi. Daha uzun, daha geniş ve basık tekneli, korkunç toplar taşıyan taretlerinin yanı başından iki kalın bacası yükselen diğeri ise «Goeben - Yavuz Sultan Selim» idi. Direklerinde kırmızı zemin üzerine beyaz ayyıldızlı bayrak dalgalanan bu gemiler, savaşa hazırlanıyorlardı.

Bu gri gemilerde bulunan Alman denizcileri arkalarında yorucu çalışmalarla geçmiş haftalar ve aylar bırakmışlardı. Bu geçen haftalar ve aylar zarfında da yeni bir Türk Donanması meydana gelmişti. Ordudaki ve donanmadaki arkadaşları kuzeyde, düşman bir dünyaya karşı savaşırken, buradaki Alman denizcileri sadece barış içinde «askercilik» oynamak zorundaydılar. Fakat onlar da bundan bir süre önce savaşın tadını biraz olsun tatmıştı. Fransız limanlarını baskınvarî bombardıman edip silâhlarının gücünü göstermiş, sonra da bütün düşman filolarının burnunun dibinden Ege denizine sıyrılıp, batmaktan kurtularak Çanakkale Boğazı'ndan içeri dalmışlardı.

Sonra bekleyiş başlamıştı. Sadece çalışmak ve sabretmekten ibaret olan müşkül bir zaman. Bu, aynı zamanda bir hazırlık devresiydi. Alman gemileri, artık Türk gemisi olmuş, Osmanlı deniz kuvvetlerinin çekirdeğini teşkil etmişlerdi. Alman denizcileri ise büyük Türk deniz zaferleri çağına lâyık subay ve erlerle eğitim yapıyorlardı.

Bir gün, o ana kadar sadece Marmara'yı tanımış olan «Midilli» birkaç torpitobotla birlikte, Boğaziçi'nden geçerek eğitim yapmak üzere ilk defa Karadeniz'e açıldı. Hiç bir Rus harp gemisine rastlanmamıştı. Görünürlerde yalnız Romen ve Rus ticaret gemileri vardı. Fakat maalesef Ruslar'a ilişmemek zorundaydık. Çünkü Türkiye, Rusya ile harp halinde değildi. Vapurlar alaycı bir şekilde sanki

Vakit henüz geceydi. Karanlıkta menekşe mavisi gök, Asya ile Avrupa'yı ayıran akıntılı suların üzerinde kubbeleniyordu. Karada hemen hiç bir ışık yoktu. Yalnız yıldızlar açık ve berrak bir şekilde parlıyorlardı.

Gece yarısı nöbetçisi sabah saat dörtte nöbeti sabırsız bir şekilde sabah nöbetçisine teslim etti. Acelesi vardı. Saat 5.15'e kadar bir nebzecik olsun uyumak istiyordu. Zira 5.30'da manevra dolayısıyla tekrar yukarıda olmak zorundaydı...

Sabah nöbetçisi, saat 4.30'a kadar yapılacak fazla bir şey olmadığından, günün programını bir kere daha aklından geçirdikten sonra hatıralarına gömülmüştü.

4.20'de nöbetçi, borazanı ve trampetçiyi kaldırdı. Her iki bando eri nöbetçi çavuşun düdük işaretiyle kalk borusunu çalmak üzere mahmur mahmur bekleşiyorlardı. Tam saat 4.30'da nöbetçi assubay, nöbetçi subayına kalk vaktinin gelmiş olduğunu bildirdi. Batarya düdüğü çalındı. Başüstü nöbetçisi yerinden fırlarken, iki bandocu da boru ve trampetle «Hayatı Sevin» havasını çalmaya başladılar. Bu, az sevimli sese artık farelerin bile uyanmış olmaları lâzımdı. Gereğinde nöbetçiler de az veya çok nezaketle bu çağrıya yardımcı oluyorlardı. Branda hamakları istif edenler, dolabın yanına sıralanmışlar, muntazam sıkı sıkı sarılmış brandaları alıyorlardı. Bütün mürettebata daha ilk dersten, çok iyi sarılmış bir branda hamağın tehlike anında bir adamı su üzerinde tutabileceği öğretilirdi.

5.15'te kahvaltı ediliyordu. Masalar açılıp indirilmişti. Büfeciler ekmek, tereyağı ve kahve taşıyorlardı. Sofra başında artık erken kalkmanın tesiri çoktan geçmişti. Herkes yeni bir güç kazanmıştı. Bu serbestlik içinde birden nöbetçi çavuşu düdüğünü öttürdü.

— Sancak vardiyası deniz postasının ilk numaraları iskele başüstüne!

— İskandilciler iskandil tavalarına!

— Sancak filikası mürettebatı vira demir için başüstüne!

İkinci komutan başüstünde sakin sakin dururken filikacılar da acele etmeden kaportadan yukarı çıkıyorlardı. Fakat «İkinci»yi görür görmez bacaklarına öyle bir kuvvet geliverdi ki, manevra yerlerine doğru âdeta fırladılar.

Nöbetçi subayı deniz postalarını kontrol ederek geminin harekete hazır olduğuna kanaat getirdi. Makine dairesi de makinelerin hazır olduğunu rapor ediyordu. Komutan köprüye gelerek saat tam 5.30'da vira demir komutunu verdi.

Öte yanda «Goeben» de ve diğer iki eski muharebe gemisinde, «Hamidiye» ile «Berk» te de her şey aynen cereyan etmekteydi. «Breslau» demir almış, makineleri çalışmaya başlamıştı. Diğer gemileri takiben boğaza doğru hareket ettik.

Kırmızımsı bir şekilde parıldamaya başlayan şafağın ilk ışıkları altında, kıyıları; bahçeler, parklar, villalar ve ko-

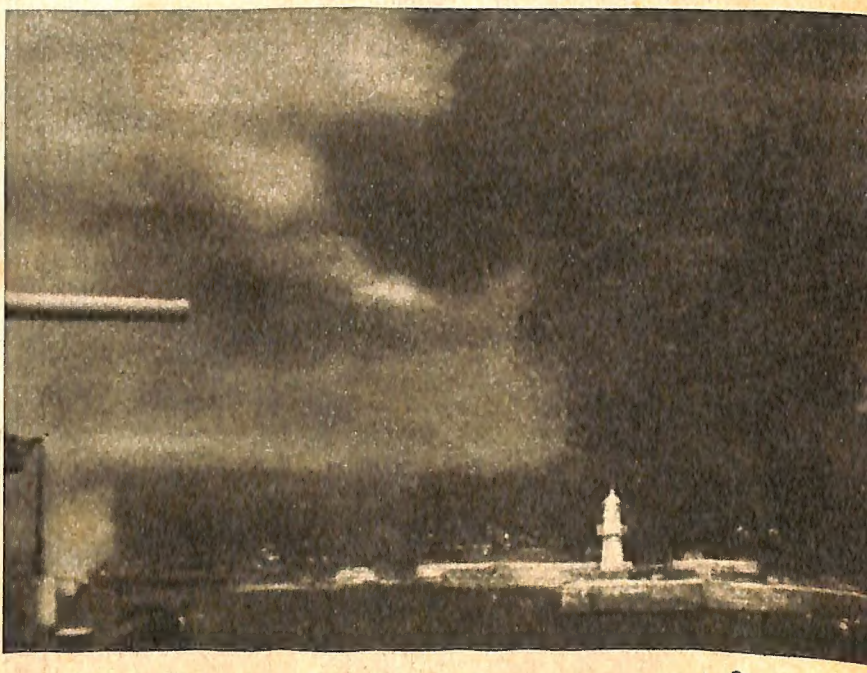

Midilli'nin bombardıman ettiği Novorosisk yanıyor.

naklarla süslü olan bu, dünyanın belki en güzel boğazında seyrediyorduk. Turuncu bir gök üzerine serviler koyu bir renkle sanki çizilmişlerdi. Karada tam bir sessizlik vardı. En küçük bir esinti bile hissedilmiyordu. Yalnız birkaç erkenci kuş yükseklerde cıvıldaşıyordu.

«Breslau», «Hamidiye», «Berk» ve «Peyk» küçük kruvazörleri ile birlikte öne geçmişti. Mayn hatlarından dikkatle geçerek Boğaz dışına doğru dümen tuttuk. Karadeniz'e açılıyorduk.

Sabah seyir ve top atışlarıyla geçmişti. Öğleye doğru ise kruvazör, torpitobotlarla takviye edilerek daha önemli eğitimler için görevlendirildi.

O sırada Ruslar'ın harp gemileri ve bir büyük mayın gemisiyle Boğaz'ın önünü mayınlayıp kapamak suretiyle dönüşümüzde bizi havaya uçurmak istedikleri haberi geldi. Türkiye; hâlâ Rusya ile barış halinde bulunduğu halde bu şekilde gemileri hareketten alakonmuş oluyordu. Amiralimizin planı ise Ruslar'ın dönüş yollarını kesmek suretiyle onların bu hilekârca hareketlerine bir karşılık vermekti.

Öğleden sonra bütün filo sancak gemisinin etrafında toplanarak demirlediler. Saat dörtte sancak gemisinden verilen bir işaret, gemi komutanlarını «Goeben» e emir almak üzere toplantıya çağırıyordu.

Komutanımız Albay Kettner, ciddî fakat parıltılı bir yüzle bu toplantıdan döndüğünde bir kere daha okun yaydan fırlamış olduğunu anlayıp hissetmiştik. Marmara'daki o uzun barış günleri artık geçmişti. Halbuki bir zamanlar, «bu ne biçim iş, arkadaşlarımız memlekette savaşırken, o Türkiye'de böyle hiç bir şey yapmamaya mahkûm edildi» diye komutanımızın kaderine nasıl kızıyorduk?...

Gemilerimiz Amiralin emirlerine göre, kendilerine düşen vazifelere hazırlanmaktaydılar.

Düşmanca hareketlere ilk defa Rusya başlamıştı. Şimdi, yere atılmış olan bu düello eldiveninin yerden kaldırılması gerekiyordu.

«Breslau» görevini almıştı. «Hamidiye» ve «Berk» de beraberimizde olacaktı. İki eski zırhlı «Barbaros» ve «Turgut» Boğazı Rus taarruzlarına karşı korumak üzere geride kalıyorlardı.

«Goeben», torpitobotlar ve bir mayin gemisi ile birlikte Sivastopol'a gidecekti. Filotillamız ise Odesa'ya gitmek üzere emir almıştı. «Hamidiye» Feodosia - Kefe'yi ziyaret ediyordu. «Breslau» ile «Berk» ise şimdilik doğuya doğru hareket edeceklerdi. Birbirimizden ayrılmadan önce

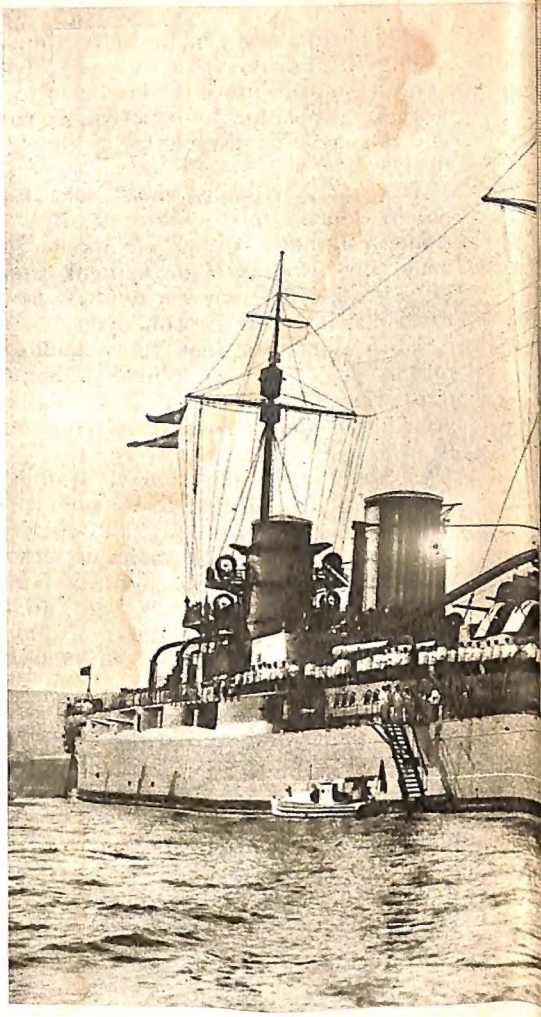

sancak gemisinden bir işaret almıştık:

«Bütün gemilere! Türkiye'nin istikbali için elinizden geleni yapınız! Amiral.»

Bacalarımızdan kalın dumanlar savurarak güçlü muharebe kruvazörümüzden ayrılırken; bu işareti ifade eden sancaklar «Goeben» in direğinde dalgalanmaktaydı. Yeni başlayacak bir savaşa doğru yol alırken bu mânalı işaret sancakları dizisini daha uzun bir müddet gözlerimizle takip ettik.

NOVOROSİSK

Yarım yol süratle, çöken gecenin içine doğru ilerliyorduk. Karanlığın bastırması üzerine gemiler kararttıldı. «Hamidiye» bizi dümen suyumuzdan takip etmekteydi. Küçük «Berk» ise sancak baş omuzluğumuzda seyrederek yan emniyetimizi

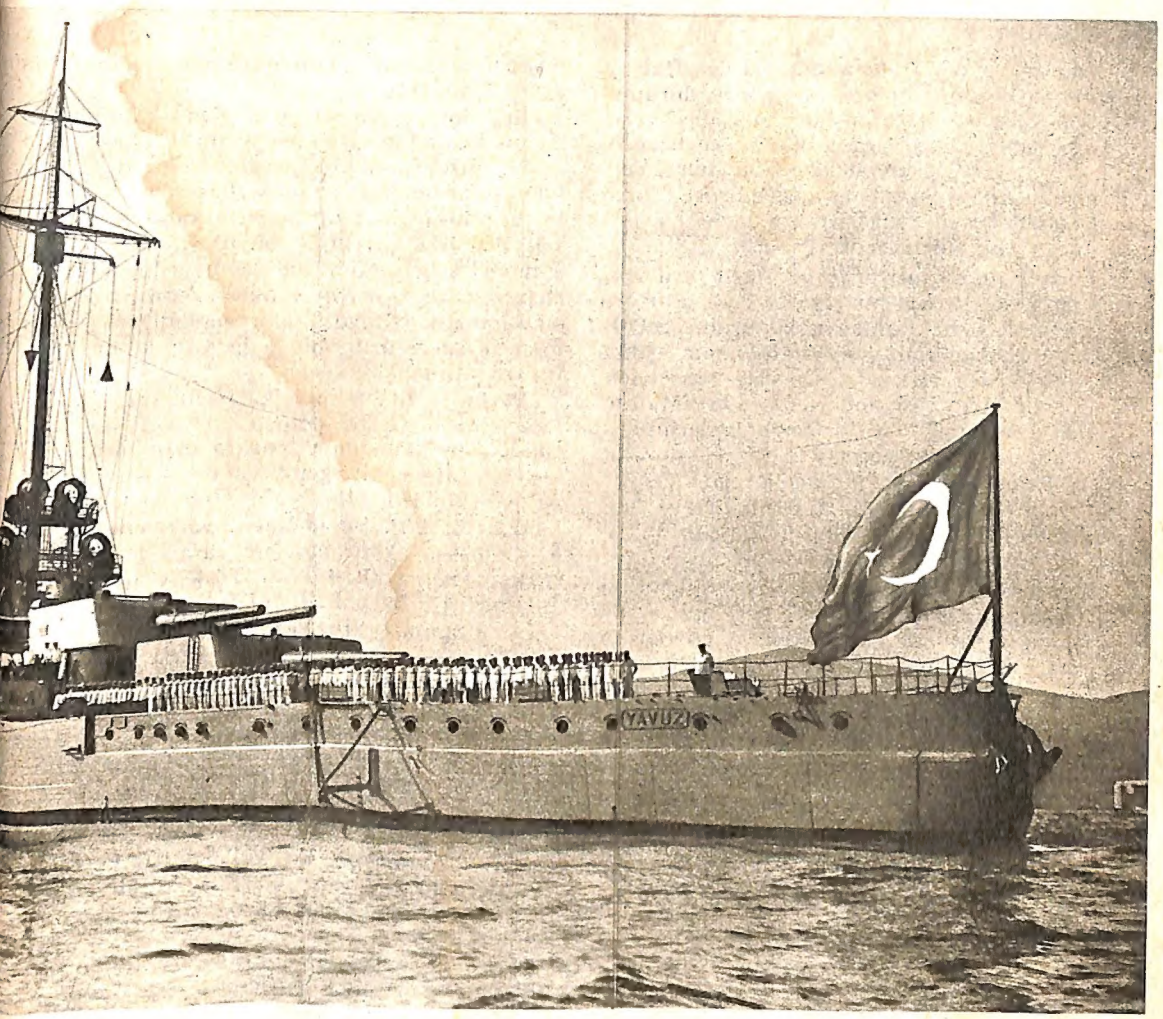

Uzun yıllar, Türk donanmasının amiral gemisi olarak vazife göre Yavuz zırhlısı.

sağlıyordu. Bütün lumbuzlar ve alt güvertelerin ışıkları siperlenmişti. Güvertede hiç bir ışık yoktu. Hatta ne borda, ne de silyon fenerleri çekilmişti. Gemi, siyah bir gölge gibi gecenin içinde kayıyordu. Hava, o kadar karanlıktı ki, en yakın mesafeleri bile görmek imkânsızdı.

Her nöbetçi, nöbetçi subaya, nöbetçi subay ise ikinci komutana «geminin karartıldığı» nı rapor etmişti.

Nöbet sancak vardiyasında idi. Sancak savaş vardiyası kendisini vazife için nete ediyordu.

Güverte personeli, sancak ve iskele savaş vardiyaları olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Her vardiya yalnız başına topları, ışıldağı, cephaneliği kısaca bütün savaş yerlerini donatabilecek şekilde teşkil edilmişti. Subaylar da iki savaş vardiyasına ayrılmıştı.

İkinci komutan bir vardiyanın, topçu subayı ise diğer vardiyanın amiri olarak, gemi komutanı köprü üstünde bulunmadığı zamanlar ona vekâlet edip düşmanla anî bir karşılaşma halinde ilk adımları atarlardı.

Nöbet sırası sancak vardiyasındaydı. Batarya komutanları topçuların, ışıldak subayları ışıldakçıların, cephane subayları cephanecilerin vazifeye hazır olduklarını topçu subayına rapor ettiler. Topçu subayı vardiyasına kısaca durumu açıkladı. Nelere dikkat edilmesi gerektiğini, nelerin beklendiğini söyledi. Sonra savaş vardiyası yerlerini aldı. Toplar nete edildi. Hoparlörler, telgraflar ve telefonlar tecrübe edildi. Işıldağın brandası fora edilerek mesafe ayarına bakıldı. Toplar doldu-

ruldu ve emniyete alındı. Telgraflar ve hoparlörlerle toplara her görüş durumuna göre bir ateşe başlama mesafesi verildi. Artık savaş vardiyası vazifeye hazırdı. Diğer vardiya ise deliksiz bir uyku çekmek üzere istirahate geçebilirdi. Çünkü kendilerini arkadaşlarına emanet edebileceklerini biliyorlardı.

Akşam, gezinti güvertesi pırıl pırıl ışıklarla donatılmış bir şekilde güneye doğru seyreden bir Romanya vapurunu geçtik. Bu rastladığımız son ışıklı vapur, ışıklarını dostça bize gösteren son barışçı tekneydi. Artık bu andan itibaren «Midilli» gece karanlığında düşman gemilerinin siyah gölgelerini görecekti.

Ertesi gün, bizim küçük filo, Karadeniz'in ortasında bulunuyordu. Hava hâlâ güzel ve aydınlıktı. Düşmandan bir iz görülmüyordu.

Akşam «Hamidiye» Kırım'ın önemli limanlarından biri olan Kefe'ye küçük bir ziyaret yapmak üzere kuzeye gönderildi. «Breslau» ve «Berk» doğuya doğru seyre devam ettiler.

Gece soğuk ve yağmurluydu. Rüzgâr sertleşiyor, deniz kabarıyor ve başüstünde durmak gittikçe zorlaşıyordu.

Gece ilerlemiş, biz «Berk» ten de ayrılmıştık. Doğu rotasında seyre devam eden «Berk» Novorosisk'e gidiyordu.

«Breslau» keskin bir çark yaparak kuzeye döndü ve Kerç boğazına doğru yol verdi. Orada yapılacak küçük bir işimiz vardı.

Sabahın alaca karanlığında üzeri hafif bir sis tabakasıyla kaplı alçak tepeler halinde Kerç boğazı göründü. Düşman hâlâ ortalıkta görünmüyordu.

Yüksek süratle güney-doğuya, büyük petrol limanı Novorosisk'e doğru seyre başladık. Zaman zaman şiddetli yağmur sağanakları altında kara, gözden kayboluyordu.

Saat dokuza doğru hava açıldı. Muhteşem Kafkaslar zincirinin batı kolunu teşkil eden sıradağlar iskele tarafından yükselmeye başlamıştı. Bu dağları ileride sık sık ve çok daha yakından görecektik.

Denize kadar inen güzel bir tepenin teşkil etmiş olduğu bir burunu dönerek büyük bir körfeze girdik. Güneş zaman zaman hafif sağanakların arasından yüzünü gösteriyordu. Bu körfezin öbür ucunda Novorosisk vardı. «Berk» daha gün yeni ışımaya başlarken, oraya varmış ve limanda yatmakta olan vapurların topyekûn teslimini talep etmişti. Aksi halde Türk donanması gelecek, şehrin bütün resmî tesislerini bombardıman ederek yakıp yıkacaktı.

Türk donanması şu anda güçlü «Midilli» nin kişiliğinde şekilleniyordu.

Arkamızda köpüklü bir dümen suyu izi bırakarak limanın uzun torbasından içeri süzüldük. Güzel ormanlarla kaplı, yüksek dağlarla çevrilmiş büyük liman ve endüstri şehri önümüzde uzanıyordu. Dev cüsseli sayısız petrol tankları, yan yana sıralanmıştı. Büyük tahıl siloları ve liman tesisleri uzun bir dalgakıranla muhafaza altına alınmıştı.

«Berk» iç limandan çıkarak bizi karşıladı. Emrin yerine getirilmiş olduğunu rapor etti. Limanda yatmakta olan tarafsız devletlere ait gemileri de gösterdi. Bunlar bir Holanda ve bir İngiliz gemisinden ibaretti. Bu gemilere ve maalesef ki, bilhassa ikincisine bir zarar vermemek zorundaydık. Çünkü Türkiye henüz İngiltere ile harp halinde değildi.

Komutanımız «Berk» i Rus deniz birliklerinin gelmesi ihtimaline karşı gözcü olarak liman ağzına gönderdi.

Şehir hâlâ sessizdi. Sahil bataryalarını dikkatle gözlüyor, ateş açmaya karar verip vermediklerini anlamaya çalışıyorduk.

Hiç bir atış yapılmıyordu. Her şey sakindi.

Rus subaylarının, kır yollarından kaleye doğru nasıl koşuştuklarını görebiliyorduk. Artık bataryaları alarm haline getirebilirlerdi.

O sırada bizim salvolarımız da kıyı istihkâmları üzerinde gürlemeye başlamıştı. Rusların panik halinde her istikamete doğru kaçıştıklarını görebiliyorduk.

Rus bayrağı taşımakta olan bir motor, iç limandan çıkarak bize doğru yaklaştı.

Fakat Ruslar bizi uzun müzakerelerle oyalayarak önemli askerî tesisleri emniyete almadan önce salvolarımızı göndermekte acele etmeliydik. Mezze borda ateşimiz mendireğin üzerinden aşıp limanın içine doğru gümbürdedi. Rus habercisi vaktin artık çok geç olduğunu akıl etmiş olmalı ki, aceleyle motorunu geriye çevirerek mendireğin altına sığındı.

On dört Rus vapurunun hepsi yanıp batıncaya kadar limana salvo üstüne salvo yağdırmıştık.

Mendireğin yakınına doğru sokulduk.

— Petrol tanklarının en ön sırasına, sağa doğru hedef değiştir!...

— Bir numaralı top!... Ateş!...

Bu, tam bir isabetti! Fakat hayret! İnfilâk olmamıştı. Petrol kalın bir şerit halinde tanktan dışarıya doğru akıyordu.

— İki numaralı top!... Ateş!...

1. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'a gelen Almanya İmparatoru Kayzer II. Wilhelm, Alman hastabakıcılarla görüşüyor. İmparatorun üzerinde Türk mareşal üniforması vardır.

Şiddetli bir tarraka ile bina yüksekliğindeki bir tankın tavanı yüzlerce metre havaya fırlamış ve tekrar aşağıya, kıpkırmızı alevlerle yanan kazana düşmüştü.

İnfilâklar birbirini takip ediyordu. Alevler yakınlardaki diğer tanklara da yayılmaktaydı. Güneydeki tank dizileri de artık alevden bir denize gömülmüş gibiydi. Kırmızı ve korkunç bir ateş sütunu havalara yükseldi. Koyu bir duman kümesi mendireğin ucundaki fener kulesinin önünden bütün şehrin üzerine yayılıp kümeleniyordu. Bu kalın duman tabakaları göğü yavaş yavaş kapladıkça Novorosisk, gece olmuş gibi kararıyordu. Dumanların aralarından sızan kararsız ışıklar güneş tutulmasını andırıyordu.

Tankların son sırası da yetmiş kadar büyük petrol tankının hepsi yanıncaya kadar topa tutuldu. Ruslar için dünyanın sonu gelmişti sanki. Yaya, arabayla, otomobillerle, her çeşit taşıtla bazen üç kişi bir atın üstünde şehri terk ediyordu.

Daha sonraki salvolarımız, tahıl silolarına, liman ve dok tesislerine ayrılmıştı. Maden kömürü dekovilleri ve vinç tesisleri tahrip edildi. Depolar ve istasyon tesisleri de topa tutularak yakıldı. Fakat istasyonun bombardımanından, gemiden direkt olarak görülemedeği için harita vasıtasıyla atış yapıldığından, iyi netice alınamamıştı. Bununla beraber sonradan İstanbul'da bize gösterilen bir Rus filmini seyrettikten sonra istasyon ve marşandiz trenlerinin yerlerini tespit için yapmış olduğumuz tahminlerden memnun kaldık.

Tahıl silolarından çıkan parlak alevlerle, tanklardan yükselen kalın dumanlar, şehrin üzerinde kenetlenmişti. Bu bir tahrip ve yok etme tablosuydu. Vazifemiz tamamlanmıştı.

Gelecek Sayımızda:
YENİ SAVAŞLAR!

Büyük Anketimiz

Türkiye Niçin Geri Kaldı?

Türkiye'de günün en aktüel konusu, şüphesiz kalkınma konusudur. Kalkınma nedir? «Gelişmiş ülkeler» diye anılan devletlerin seviyesine gelmektir. Türkiye ve Türk âleminin bugün yeryüzünde, dünya devletleri arasındaki payı, hemen her alanda, dikkati çekecek derecede azalmıştır. Bu pay, zamanımızdan geriye doğru gidildikçe, gittikçe büyümektedir. O halde denge nasıl bozulmuş? Bunun sebepleri nedir? Telâfi çareleri nelerdir? Bu konuda Hayat Tarih Mecmuası, *bir anket açmaya karar verdi. Anket mektupları, daha çok tarihçilerimize gönderildi. Çünkü gerek Türk tarihi, gerekse dünya tarihinin ana hatları iyice bilinmeksizin, bu anketi cevaplandırmak zordu. Ancak Türkiye'nin kalkındırılması problemi üzerinde tarihçilerimizin hemen hiç bir payı yoktur. Bu problem, siyaset adamlarımızla basın gibi bazı kuvvetlerin elindedir. Onun için, Türkiye'yi kalkındırma çabasında olan zümrelerden de birkaç kişinin olsun, fikrini almak istedik. Anketimizin konusu şudur:*

«Vaktiyle dünyanın en büyük kısmını ellerinde tutan ve bütün sahalarda cihanın en ileri toplumunu teşkil eden Türkler, hangi sebeplerden dolayı geri kalmışlar ve Batı ile Türkiye arasındaki mesafe, neden dolayı gittikçe açılmıştır? Japonya dışında hiç bir Asyalı devletin Batı'ya yetişememesinin sebepleri nelerdir? Batı ile aramızdaki mesafeyi kapatmak için neler lâzımdır?»

Anketimiz, daha yayınlanmaya başlamadan, anket mektupları dağıtılır dağıtılmaz, umduğumuz ilgiyle karşılandı. İstanbul Üniversitesi'nde bir ordinaryüs profesör, verdiği derste, «Türkiye'nin büyük mecmualarından birinin Türklük'ün gerilemesi konusunda bir anket açmış olduğunu» söyledi. Birçok ilgili, Türk aydınlarının dikkatini böylesine hayatî bir mevzua çektiğimiz için bizi tebrik etti. Bazı ilim adamlarımız, anketi siyasetle ilgili bulup özür dilediler se de, bunlar birkaç kişiden ibaret kaldı.

Ankete yazılı ve sözlü olarak verilen cevapları birkaç sayımızda yayınlayıp bitireceğiz. Cevapların çoğunu yer azlığı dolayısıyla az veya çok ölçüde kısaltmak mecburiyetinde kaldığımız için, cevap sahiplerinden peşin olarak özür diliyoruz. Anketin sonunda, geri kalmamızın sebepleri ve Batı ile aramızdaki mesafeyi kapatabilmenin çareleri üzerinde milletçe neler düşündüğümüz, aşağı yukarı anlaşılacaktır. Cevapların yayınlanması bittikten sonra, bunları ele aldıkları sebeplere göre tasnif eden bir yazı neşredeceğiz. Bu neticeyi tahlil yazısı, aşağı yukarı bir istikamet gösterebilecektir.

Anketimize cevap vermek lütfunda bulunanlar arasında, bu konuyla uzun zamandır meşgul olanlar, hattâ bu mevzuda eserler verenler olduğu gibi, böyle bir problemi ilk defa hatırladığını açıkça itiraf edenler de vardır. Bu sayıda cevaplarını okuyacağınız zatlar arasında Prof. Dr. Mümtaz Turhan, bu konuda birçok kitap yazmıştır. Prof. Dr. Halil İnalcık, Princeton Üniversitesi'nin 1962' de New York'ta düzenlediği «Türkiye'nin ve Japonya'nın Batılılaşması problemi» üzerindeki sempoziuma katılmıştır. Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Türk âleminin gerilemesi sebeplerini birçok eserinde ele almış ve bu konuda zamanımıza kadar fikir yürüten belli başlı yazarları tahlil etmiştir.

Hayat Tarih Mecmuası

Prof. Dr. Mümtaz TURHAN

(Erzurum, 1908)

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tecrübi Psikoloji Kürsüsü

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü idarî mekanizmada gevşeme, orduda disiplinin bozulması, ticaret yollarının değişmesi, Amerika'nın ve sair ham madde kaynaklarının keşfini müteakıp kıymetli madenlerin büyük miktarda memlekete girmesi, gümüş sistemine dayanan paranın değerini kaybetmesi, bundan ve çeşitli faktörlerden doğan iktisadî buhranlar; ziraî, ticarî faaliyetlerde, dinî ve kültürel müesseselerde gerileme gibi birçok sebeplerin karmaşık bir terkibine bağlamak mümkündür. Netekim imparatorluğun çöküşü bahis mevzuu olunca, tekrarlanmakla klişe haline gelen bu sebepler daima öne sürülmüştür. Gerçekte bu muazzam imparatorluğun çöküşü, karşılıklı tesirler münasebeti içinde bulunan birçok faktörlerin devamlı faaliyeti sonunda meydana gelmiş oldukça komplike bir netice, bir prosedir.

Bütün bu zikredilen sebeplerin tesirini inkâr etmemekle beraber, bu münasebetle sorulan diğer sualleri de karşılayabilmek için daha derinlere inmek, daha başka ve aslî faktörler aramak gerektiğine inanıyoruz. Zira eğer Garp, tedricî bir şekilde, beş-altı asır süren bir tekâmül neticesinde mahiyeti itibariyle tamamiyle farklı bir cemiyet haline gelip ilim ve teknikte üstün bir seviyeye erişmemiş olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu iyi-kötü sürüklenip gider, çöküşü bu kadar sarsıntılı ve kurtuluşu da bu nispette güç olmazdı. Binaenaleyh çöküşünün sebepleriyle geri kalışının sebepleri menşede aynı olsa bile, sonradan ilâve bazı yeni faktörler meydana çıkmıştır. Hakikatte geri kalmış memleketlerle bunların geri kalmalarına dair son zamanlarda neşredilen araştırmalar, bu noktaya ışık tutacak mahiyettedir. Kesif bir şekilde birbirini takip eden bu eserlerde geri kalmış memleketlerin müşterek hususiyetleriyle, bunların kalkınma şartları ve imkânları hususunda birleşilmektedir.

Osmanlı imparatorluğunun çöküşü gibi geri kalışının da başlıca sebebi, **müesseselerinin, bilhassa maarif müesseselerinin Garpta vukua gelen tedricî gelişmeyi takip edecek bir seviye ve mahiyette olmayışıdır.** Batıdaki bu gelişme beş, altı asır zarfında damlaya damlaya göl haline gelip maddeye, yani tekniğe inkılâp edinceye kadar, Osmanlılar'ın dikkatini çekememiştir. Bu müddet zarfında, bilhassa bu gelişmenin son üç asrında ilim, fikir ve sanat sahalarında, teknikte husule gelen değişmeler, muazzam olmuştur. Bu gelişme sadece bir bilgi, bir malumat birikmesinden ibaret değildir. Bunun yanında insanın görüşünde, düşünüşünde derin inkılâplar meydana getiren bir zihniyet değişmesi de olmuştur. Batıda birçok ilim ve fikir adamlarının da belirttikleri gibi, insanın zihniyetinde husule gelen bu değişiklikler, ilim, fikir ve sanattaki değişmelerden çok daha mühimdir. Zira bu sayede her şey yeni bir ışık altında başka türlü görünmeye başlamış, başka şekilde kıymetlendirilerek tefsir edilmiştir.

Şu halde yukarıda çok kısa bir şekilde ifade ettiğimiz fikirler, eğer doğru ise, modernleşebilmemiz için Batının gittiği yoldan gitmek, onun hareket tarzını benimsemekten başka çare yoktur. İnsanımızı, modern bir cemiyetin her seviyede, gayet çeşitli ve komplike faaliyetlerini icra edebilecek şekilde yetiştirmek, bunun için de ilim ve teknik müesseselerini gerek kemiyet, gerekse keyfiyet itibariyle kuvvetlendirmektir. Ancak bu sayede Batı ile bir iş birliği, Batıdan almak mecburiyetinde olduğumuz şeylerin iktibası ve orada vukua gelecek gelişmeleri takip

etmek mümkün olabilecektir. Bütün bunları bugün yapabildiğimizi farz etmek, tebessüm çeken bir optimizm olur. Son model bir makineyi, yeni keşfedilmiş bir ilâcı veya son Paris modası bir elbiseyi almak Batıdaki gelişmeyi takip etmek demek değildir.

Bunun gibi, modernleşmeyi sadece sanayileşmeye bağlamak veya iktisadî yatırımlara inhisar ettirmek de meseleyi tehlikeli bir şekilde basitleştirmek olur. Hakikatte sanayileşebilmek için hiç olmazsa Batının sanayileşmeye başladığı devirdeki seviyesine ulaşmak gerektiğini, Sultan Abdülmecid'in bu hususta hüsranla neticelenen (125 yıl kadar önce) teşebbüsleri göstermişti. Batı memleketlerinin sanayileşmeye başlamadan evvelki ilmî ve fikrî seviyeleri hakkında bir fikir edinebilmek için lise seviyesindeki bir münevverin dahi o devrelerde yaşamış yüzlerce, hattâ binlerce ilim, fikir ve sanat adamlarından bir düzinesinin isimlerini hatırlaması kâfi gelecektir. İngiltere on sekizinci asrın sonlarında, Fransa on dokuzuncu asrın ilk çeyreğinde, Almanya aynı asrın ortalarında sanayileşmeye başlamışlardır. (Fransa ile Almanya, aşağı yukarı Abdülmecid'le aynı zamanda sanayileşmeye teşebbüs etmişlerdir). Batıda sanayileşme hareketi başladığı zaman, Avrupa memleketlerinde ilim, fikir, sanat, teknik ve idarî müesseseleriyle dört başı mamur bir cemiyet vardı. Endüstri inkılâbı birkaç hafta veya ayda hazırlanıp akşamdan sabaha meydana çıkmış bir ihtilâl hareketi değildir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, beş, altı asır zarfında sosyal yapısı, idarî, siyasî, ilmî, fikrî, sanat ve teknik müesseseleriyle gelişen bir cemiyet içinde zemin ve şartlar hazırlandıktan sonradır ki, kalkınma veya endüstrileşme hareketleri başlayabilmiştir. Binaenaleyh kalkınma veya modernleşmeyi bu içtimaî ve kültürel şartları içinde mütalâa etmeye alışmadıkça, muvaffak olmaya imkân yoktur.

Hakikatte modernleşme teşhisi çok zor, fakat tedavisi nispeten kolay olan bir hastalığa benzer. Teşhisi koyabilen, geri kalma hastalığından da kurtulmaktadır.

Bu izahların ışığı altında kalkınma veya modernleşmenin şartları hülâsa edilmek istendiği takdirde şu hususlar ileri sürülebilir:

İlmî bilgiler ve ilim zihniyetiyle mücehhez elemanlardan teşekkül etmiş, rasyonel hareket eden, tesirli bir idare sistemi; memleketin hakikî ihtiyaçlarına uygun, kalkınma için zarurî ilim ve teknik adamlarını yetiştirebilen bir maarif teşkilâtı; birinci sınıf ilim, teknik adamlarından, bunların yardımcılarından, sevk ve idareye memur müdürlerden (menajer), müteşebbis iş adamlarından teşekkül etmiş bir kadro; memleketin problemlerini görüp halledebilen hakikî ilim ve araştırma müesseseleri, enstitüleri kurmak, dışarıda bol miktarda ilim ve teknik adamları yetiştirmek, yetişenleri memlekete celp etmek ve burada tutmak, kalkınma, modernleşme bakımından faydalanmaya yönelmiş bir yatırımdan daha kârlı, daha iktisadî bir yatırım olamayacağını unutmamak; cemiyetin diğer müesseselerini bunlarla işbirliği edebilecek bir şekilde ıslah etmek ve mevzuatı bu gayelere göre ayarlamak.

Bu fikir ve çareler şüphesiz çok daha evvel, vakit vakit Türkiye'de de ortaya atılmıştır. Fakat maalesef her defasında zaman kaybettirir diye reddedilmiş, rağbet görmemiştir. Halbuki kalkınma hususunda zaman kaybetmek bakımından Türkiye'nin kırdığı rekora hiç bir memleket yetişemez.

Japonya'nın kalkınmasına gelince, yakından tetkik edildiği zaman, yukarıdaki şartlara göre hareket etmiş olduğu görülür. Gerçekten bugün bile millî gelirinden maarife en büyük hisseyi ayıran üç memleketten birisi de Japonya'dır. Rusya % 7.1, Finlandiya % 6.3 ve Japonya % 5.7' dir. Türkiye ise ancak maarife % 2.2 ayırmaktadır. Sonra maarife tahsis edilen bu paranın akıllıca yerine sarf edilmesi şartını da ihmal etmemek lâzımdır. (Meselâ yediden yetmişe kadar bütün vatandaşlara işlerinde daha verimli olmak üzere amelî bir terbiye vermek, her seviyede mütehassıs eleman, ilim ve teknik adamı yetiştirmek yerine kalkınmada doğrudan doğruya bir tesiri olmayan vakitsiz, şeklî bir ilk tahsil seferberliğine kalkışma gibi hareketlerden sakınılmalıdır).

Bu vaziyette Türkiye'nin kısa bir zamanda süratli bir şekilde modernleşmesi bahis mevzuu olamaz. Zira görünüşteki faaliyetlere, iddialara rağmen Türkiye modernleşme hususunda birinci derecede âmil olacak ama meselelerde, en mühim sahalarda sevk ve idareden, münevverin rehberliğinden mahrum bir vaziyette kendi haline terk edilmiş bulunmaktadır. Esas itibariyle sınaî ve iktisadî bazı yatırımların dışında kalkınma tamamiyle halkın inisiyatifine bırakılmıştır. Onun için sahte bazı ihtiyaçlar, cemiyete hâkim bazı hasta temiyüllerin tesiriyle modernleşme, halkın teknik seviye ve bilgisine uygun bir şekilde sürüklenip gidecektir.

Ord. Prof. Dr. Z. Velidî TOGAN

(Başkurdistan, 1891)

İst. Ün. Edb. Fak. Umumî Türk Tarihi Kürsüsü Eski Başkurdistan, sonra Türkistan devlet başkanı, Göttingen ve Bonn Üniversiteleri eski profesörü; Türkiye Şarkiyat Derneği başkanı; pek çok Avrupa, Asya, Amerika akademi ve kurumlarında üye.

Asya milletlerinin gerilemelerinin sebepleri nelerdir? Asya milletleri neden bu vaziyete düşmüştür? Tanzimata teşebbüs edeli bu kadar zaman olduğu halde neden asrileşemedik? Bu meseleler bizi çoktandır meşgul etmiş, cevapları aranmıştır. Keza bu mevzua dair İran, Hind ve Arap ülkelerinde bu konuda eserler de yazılmıştır. Garp memleketlerinde de Doğu ülkelerinin ve hususiyle bizim gerilememizin sebepleri araştırılmıştır.

Asya ülkelerinin geriliği hakkında Batılıların söyledikleri fikirler, üç noktada toplanabilir:

1 — Dinî noktainazar. Buna göre, Hıristiyanlık üstün bir din olup, İslâmiyet geridir.

2 — Irkî noktainazar. Buna göre de güya çok yüksek ırk, Şarklılar ise geri ırkmış.

3 — Zaten bazı Şark kavimleri yaratıcı ve yapıcı olmaktan çok, tahripkârdırlar. Bu husus, bilhassa biz Türkler için çok istismar edilmiş ve edilmektedir. Hattâ bizim kendi ruhiyatımıza da tesiri oldukça kötü olmuştur.

İkinci noktainazarın sakat olduğu artık tamamen anlaşılmıştır. Hattâ bugün ilim dünyasında bu nazariye ile hareket eden hiç bir âlim yoktur. Dün adam yiyen kavimler arasından, bugün büyük şairler çıkmaktadır. Meselâ bugün Dünya teşkilâtının başında bulunan U-Thant bir Asya'lıdır.

Afrika vahşileri arasında türlü sahalarda çalışan adamlar vardır. Irk nazariyesinin tamamen boş olduğuna bu misaller en canlı delillerdir. Bir millette olan ilmî inkişaf, diğerinde olamaz iddiası bugün için boştur.

Gerçi cihan tarihinin gidişinde ırkların bazı rolleri olmamış değildir. Ancak ırk, medeniyet sahasında tecrübeli olmak bakımından bahis mevzuudur. Bazı ırklar tecrübeli, bazıları ise tecrübesizdir. Meselâ teknik sahada İngilizler gayet tecrübelidir. Saatçilikte İsviçre ve makine sahasında Almanlar tecrübeli olup, bu tecrübeli oluş başka, ırkın yüksek olması tamamen başkadır. Çok milletler, bu sahada bazı merhaleler geçirerek, teknik sahada yükselebilirler. Bu bakımdan İslâm ülkelerinin istidatlarının olmadığı sebebiyle geri kalmış olmaları da asla bahis mevzuu değildir.

Dördüncü sebep de iktisadî olup, ticaret yollarının değişmesidir. Ortaçağ'da kara ticareti rağbette ve Suriye limanlarından başlayarak İran - Orta Asya'dan geçerek Çin'e giden yol, bu ülkelerin inkişafını temin ediyordu. Sonraları deniz ticaretindeki inkişaf ve Şarklıların bunu tatbik edemeyişleri sebebiyle Şark gerilemiştir.

Beşinci sebep de bankacılığın gelişmesi olup, böylece para Avrupalılar elinde temerküz ederek onların zenginleşmesini temin etti.

İslâm ülkelerinin gerilemelerinin sebebi, tamamen iktisadî olup, ne din ve ne de ırk katiyen bir tesire sahip değildir. Irk olarak bizim hiç bir kusurumuz yoktur. Üstelik kahraman ve realist bir milletiz; bütün hadiselerin ortasındayız. Türk milleti, Türkiye ve Orta Asya'da çok siyasidir. Hadiseleri dikkatle takip eder. İranlılar ise ancak kendi hayatlarını bilip, ötesine karışmazlar.

Anlaşılıyor ki, asıl ve en önemli sebep dışarıda ve bu da deniz ticaretinin gelişmesidir. Akdeniz'den Bağdad, Tebriz, Rey, Nişabur, Maveraünnehir yolu ile Pekin'e ulaşan yol üzerinde büyük servet yığılıyor, medeniyet inkişaf ediyordu. Bu yolun çeşitli kolları olup, Hind'e, Rusya'ya ve Sibirya'ya ulaşıyordu. Bu yollar da tamamen Türkler'in kontrolu altında idi.

Bu büyük ve Orta Asya'ya hayat getiren yol, XVI. asırda birden işlemez oldu. Zira artık Çin'e denizden gidilmişti ve bu yol, daha iyi görünüyordu. Amerika'nın keşfedilmesi de işte bu sıralardadır ve bu sırada Afrika'yı dolaşarak Hindistan'a gelinmiştir. Bunları daha sonra İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar takip ettiler. İşte bunların gelişi anlatılacaktır.

Ticaret yollarının değişmesinin Asya'nın mukadderatına etkisi çok açık ve bedihidir. Bu hususta münakaşaya dahi lüzum olmayıp, ancak tarihi öğrenmek lâzımdır.

Asya'nın merkezî ve batı kısımları tek bir devlet halinde, ticareti kendi inhisarına aldı. Osmanlıların da ve Kuzey Türklerinin baskısıyla Batı gittikçe Atlantik sahilinde sıkışmak mecburiyetinde kaldı. Böyle olunca Avrupa dışında yerler aramaya mecbur kaldı. Amerika böyle keşfedildi. Afrika da böyle dolaşıldı. Doğunun tazyiki Avrupalılar'ı ayrı ticaret yolları aramaya sevk etti. Ancak bu da tek sebep olmayıp, gerek Batıda, gerek Hindistan'da Batılıların ilerlemesi, Türk devletlerinin kurulup, Avrupalılar'ı itmeleri başlıca âmil olmuştur.

Prof. Dr. Halil Inalcık

(İstanbul, 1916)

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi; TTK Üyesi

Modern cemiyetin vasıfları şu ölçülerle tespit edilmektedir: 1) Bu cemiyette halkın çoğunluğunun ihtiyaçları çok çeşitlidir, bununla birlikte hayat standardı, ferdî tüketim nispeti ve fert başına gelir miktarı yüksektir; 2) Emek karşılığı ücretim nispeti âzamîye çıkarılmış, buna karşı lüzumsuz emek ve servet israfı asgariye indirilmiştir; 3) İş bölümü ve sosyal farklılaşma azamî seviyeye vardığı gibi sınıflar arasında birinden diğerine geçme, yani içtimaî seyyaliyet **(social mobility)** en yüksek derecededir, buna muvazi olarak haberleşme, umumî okuyup yazma nispeti azamî seviyededir, her türlü ulaştırma ve haberleşme vasıtaları en ileri durumdadır; 4) İlmî teknoloji bütün üretim kollarına hâkimdir, insan ve hayvan gücü yerine tabiat kuvvetlerinin istismarı gelmiştir; 5) İktisadî, siyasî, içtimaî ve ilmî araştırma metodunu kullanarak bütün meselelerini çözebilme kudretine inanılır, insan hayatını maverâî kuvvetlerin değil, tabiî kanunların idare ettiği kabul edilmiş, insan zekâsı ve iradesinin onun ferdî ve içtimaî kaderini değiştirebildiğine iman edilmiştir.

Bunun karşısında geleneksel cemiyette, ilk ihtiyaçların tatminiyle sınırlanmış basit bir yaşama tarzı, istihsal nispetinin düşüklüğü, yetersiz gelir artışı gibi hususlar vardır.

Batı medeniyeti, Avrupa'da Rönesans ve Reform kadar Hıristiyanlığın ve diğer ortaçağ müesseselerinin de bir mahsulüdür. Batı medeniyeti, aynen iktibas olunamaz. Batı medeniyeti, Batı kültüründen ayrılmaz bir varlıktır. Onun bazı unsurları alınabilir, hattâ daha ileri bir medeniyet yaratılabilir, fakat netice hiç bir zaman Batı medeniyeti olamaz. Bu sebeple başka kültürler kendi öz tarihî kıymetleri üzerine modern bir medeniyet yaratmalıdırlar. Batıyı körü körüne taklit, şekilsiz kitleler, soysuzlaşmış ve hattâ bazı hallerde barbarlaşmış sürüler meydana getirir.

Bu zıt görüşler karşısında bize sosyolojinin sosyal değişme üzerinde yaptığı objektif incelemeler göstermelidir. Fakat maalesef, Gökalp'ın attığı temel üzerinde bu incelemeler geliştirilmemiştir.

Japonya modernleşme çağına girdiği zaman, 1868'de, dil ve kültür birliğine ulaşmış millî bir devlet karakterine sahipti. Türkiye'de bu ancak 1923'te gerçekleşmiştir. Japonya son harbe kadar hiç bir istilâ görmemiş, enerjisini iç modernleşme çabalarına harcayabilmiştir. Halbuki Türkiye, kuzeyden gelen millî servetini harp meydanlarında yitirmiştir.

Tanınmış Edebiyatçılar İstanbul'un Nerelerinde Oturdular

Yazan ŞEVKET RADO

KİM bilir, belki de pek iyi bilmediğimiz asıl İstanbul tarafı, eski ulemâ, müverrihler, müellifler, gazeteciler bakımından çok daha zengindir! Kim bilir nefis İstanbul'un bu dar, bu yamru yumru sokakları ne derin, ne acı, ne gülünç, ne beşerî, ne müstehzi, ne muhterem ve müessir hatıralarla doludur. Kim bilir bu sokakların ne şaşırtıcı, ne masum, ne saf yahut ağlatıcı, hattâ kuvvetli, müstehcen, döner-yanar, içli hatıraları vardır. Bir şehir bize bütün bu hatıralardan çeşniler verdiği, duyurduğu, dağıttığı için böyle derin tesirler yapar! Bu hatıralar eskilikleri nispetinde tesirlidirler.

Eski İstanbul, aristokrattı. Kahveleri, eski büyük vükelâ ve vüzerâ konakları birer akademi yahut birer edebî salon mahiyetindeydi. Buralarda toplanılır, görüşülürdü. Sultan Hamid idaresi, istibdadını artırdıkça bu toplantılara da mâni oldu. Sonra kıraathaneler açılmaya başladı. Fevziye Kıraathanesi bunlardandır.

Pek tabiidir ki, İstanbul'un matbuat hatıraları bakımından en civcivli semti Bâbıâli caddesidir. Çünkü tâbiler ve gazeteler hep bu civarda yerleşmiştir.

Burada bir matbuat münakaşasından sonra Ahmed Midhat Efendi'nin bir kitapçı dükkânı önünde şemsiyesiyle Said Bey'e hücum etmesinin hatırasını unutmayanlar hâlâ vardır.

Andelib şairi Faik Es'ad, doğrudan doğruya Bâbıâlî caddesinde kiraladığı bir

(*) Bu makalenin başı geçen sayımızdadır.

Vaktiyle bazı edebiyatçıların oturduğu Bâbıâli caddesinin 50 yıl önceki görünüşü.

evde otururmuş. Yani bu caddeyi ikametgâh olarak seçenler de varmış. Bu odayı Müstecib-zâde İsmet'le beraber tutmuşlar, beraber otururlarmış.

Namık Kemal, İstanbul'da yaşardı. Ziya Gökalp'in evi İstanbul'da idi. Tepedelenli-zâde Kâmil Bey'in Düyûn-ı Umûmiye civarında iki konağı vardı. Celâl Sahir de İstanbul'da, Divanyolu'na yakın bir yerde otururdu.

Yusuf Akçura, 7 yaşından beri tahsilini yaparken babasının Aksaray civarında satın aldığı bir evde ikamet ederdi.

İstanbul'da Fatih'te Horhor'da Suphi Paşa konağı, Suphi Paşa ile kalabalık ailesinin hatırasını yaşatır. Hamdullah Suphi bu konakta doğmuş, uzun zamanlar yaşamış ve şimdi gene oraya yerleşmiştir. Türk Ocağı burada tekrar kuruldu ve açıldı.

Bâbıâlî'de Ebussuud Efendi caddesi bu büyük adamın hatırasını yaşatır.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey, Bakırcılar'daki konakta yaşamıştır.

Köprülü-zâde Fuad (Fuad Köprülü) Kumkapı'da denize nazır, içinde büyük kütüphanesinin bulunduğu evinde oturmuştur.

Abdullah Cevdet, aynı zamanda İçtihat yurdu olan Cağaloğlu'nda, eski Alemdar karakolu karşısında, köşe başındaki evinde otururdu. Bir aralık haftada bir gün burada edebiyatçıları kabul ederdi. Selim Nüzhet Gerçek de bu binanın bir dairesinde kiracıydı. Burada öldü. O da arada bir burada birçok matbuat erkânına ikram eder, hatta bunlardan bazılarını evinde misafir ettiği olurdu.

Divanyolu'nda Pierre Loti'nin bir müddet oturduğu evin üstünde bu hatırayı tespit eden, maalesef Fransızcası yanlış bir levha vardır. Divanyolu'na açılan, köşesinde bugün Doğan Kardeş matbaasının bulunduğu sokağa Klod Farer, onun üstündeki eski belediyenin bulunduğu sokağa da Piyerloti adı verilmiştir. Bu isimler hâlâ bu caddelerde duruyor.

En garip adres sahibi olan edip, Cenab Şehâbeddin'dir. Edebiyat-ı Cedîde'nin bu meşhur şairi, Meşrutiyet'in başlarında Balat'ta oturuyordu. Eğer uzun bir kartviziti üzerinde bu adresi görmeseydik Haliç, Edebiyat-ı Cedîde'siz kalacaktı. Fakat sonra öğrendik ki, bu ev İstanbul'da, Zincirlikuyu'da, Balat'ın üstünde imiş.

Müslüman, mutaassıp, dindar Eyüp, şimdi Pierre Loti'yi hatırlatan bir mahalle olmuştur. Eyüp'ün üstünde, onun adını taşıyan meşhur bir kahvehane var.

Eyüp'te Bahariye mevlevihanesinde evvelce şeyhin damadı, sonra Nazif Efendi'nin, onun ölümü üzerine oğlu Hüseyin Fahreddin Efendi şeyh olunca, şeyhin kayınbiraderi olarak tekkede yaşayan şair Yenişehirli Avni Bey burada büyük bir hatıra bırakmıştı. Akşamları sarhoş oluncaya kadar içermiş. «Bir tekkedesiniz. Bu yakışık alır mı?» diye sormuşlar. «Şeriat, eğer ağızda kalan lokmayı yutmak için su bulunmazsa, içkiye müsaade eder» di-

ye cevap vermiş. Ölümünde, burada, tekkeye yakın küçük ve muteber bir mezarlığa defnolunmuştu. Şimdi mezar taşı ve mezarının yeri kaybolmuştur.

Bahariye mevlevîhanesinde kendisi de şair olan Şeyh Hüseyin Fahreddin Efendi yaşardı. Akşamları tuğla harmanlarından yayılan bir isle karışık yanık kokusuyla ağaçsız karşı sahile karşı son derece hüzünlü ve içli olan bu yerde uhrevî ve âdeta dâussıladan ıslanmış bir muhit için de ömrünü ney çalarak tüketmiştir.

Veled Efendi Türk lûgatini burada tekrar yazdı.

Hasköy'de Pierre Loti'nin oturmuş olduğu evin yerini ve evini ben gidip görmüşümdür.

Pera Palas oteli, İstanbul'a gelmiş birçok meşhur ziyaretçinin hatıralarıyla doludur. Anatole France, Henri de Regnier, Morrice Barrès, servetini büsbütün tüketmeden, Keçeci-zâde İzzet Fuad Paşa burada bir müddet oturmuştu. Theophile Gautier galiba Beyoğlu'nda Derviş sokağında kalmıştır.

Galatasaray lisesi de birçok hatıralar saklamaktadır. Ali Suavî burada bir müddet müdürlük etmişti. Muallim Naci, Recai-zâde Ekrem, şair Acem Feyzi Efendi hoca, müverrih Abdurrahman Şeref Bey hem hoca, hem müdür; Tevfik Fikret hem hoca, hem müdürlük etmiştir.

Birinci Cihan Harbi içinde her cuma günü Tokatlıyan oteline gidilir, bu otelde sağdaki küçük salonların birinde, bir masaya oturulur, masanın baş tarafına doğru oturan Abdülhak Hâmid'in güya riyaseti altında, herkes içtiğinin parasını kendisi vererek, iki saat kadar konuşulurdu. Burası bir edebî salon mahiyetinde idi. Gelenler arasında Cenab Şehâbeddin, Süleyman Nazif, Celâl Nuri vardı. Hatıralarımızda en kuvvetli yer etmiş toplantılar bunlardır.

Eskiden Talimhane denilen ve stadyum olarak kullanılan büyük bir kışla ile bomboş arsalardan ibaret olan Taksim'de bazı edebî sokak isimleri vardır. Abdülhak Hâmid caddesi gibi. Lâkin bu Maçka'da olmalıydı. Abdülhak Hâmid, Maçka Palas'ta oturmuş ve orada ölmüştür. Evvelce de işaret ettiğim gibi Lamartine'in ismi Taksim'e yakışmaz. Bu isim ancak sembolik olarak buradadır. Lamartine burada oturabilmiş değildir, Büyükdere'de oturmuştur. Abdülhak Hâmid'in de kendi zamanında mevcut olmayan bu mahallede oturmadığı gibi.

Her tarafta biraz göçebelik etmiş olan Yahya Kemal, Ayazpaşa'da Park Otel'de oturmuştur.

Yahya Kemal Beyatlı, yer değiştirmeyi sever, dört, beş çantası, sekiz, on kitabıyla bastonunu ve şapkasını aldı mı boyuna mahalle değiştirirdi.

Eyüp'teki Pierre Loti kahvesinden Haliç.

Tevfik Fikret'in Rumelihisarı'ndaki köşkü: Âşiyan.

Fakat her nasılsa, tesadüfen muharrirlerin asıl üşüşmüş oldukları sokak, hiç ihtimal verilmeyecek ve edebiyatla ve matbuatla hiç münasebeti olmayan bir noktaya isabet etmiştir. Tramvayın Bomonti istasyonunda Bulgar çarşısına çıkılınca, burada başlayan İzzetpaşa caddesi veya sokağı denilen bir kısa yol ki, burası uzun müddet matbuat erkânını barındırmıştır.

Evvelâ Recai-zâde Ekrem Bey'in en son oturduğu ve içinde öldüğü ev burada idi. Galiba bu ev, sonradan, Nusret Sadullah Bey'in ayrılmış olduğu hanımı Prenses Rukıye Hanımefendi'ye geçti. Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bey, burada oturdu. Bir aralık Fazıl Ahmed'in alıp sattığı ev burada idi. Ahmed Şükrü Esmer'in, Zeki Mesut Alsan'ın evi burada idi. Sonra Fazıl Ahmed'in satın aldığı evde bir müddet Mustafa Bey oturmuştu. O zaman Ruşen Eşref gibi birçok muharrirler, sık sık onun davetlerine gelirler, misafirler bu kısa sokağı âdeta doldururlardı.

■

Osmanbey'de, Osmanbey bahçesi karşısında şair Nigâr Hanım'ın ince, daracık, yüksek kâgir, sefertasına benzeyen kışlık evi vardı. Şimdi bir Şair Nigâr sokağı var.

Süleyman Nazif, Nişantaşı'nda otururdu. Oturduğu ev, «Meşrutiyet mahallesinde, Hürriyet sokağında» idi. Abdülhak Şinasi'nin babasının cenazesine bu evden gelmişti. A. Şinasi, teşekkür için evine gitmek isteyip bulamamıştı. Bunu kendisine söyleyince: «Meşrutiyet... Hürriyet... Nereden bulacaksınız? Elbette bulamazsınız. Bunlar mevcut olmayan şeyler! Yokluğa karışmış şeyler!» diye cevap vermişti.

Sonradan bulduğum bu evin yanında, tıpkı bir ambara benzeyen, garip biçimli bir ev vardı. Şair Mustafa Reşid Bey'in imiş.

Birinci Cihan Harbi'nden evvel şair İhsan Raif Hanım, Şehâbeddin Süleyman'la evlendikten sonra Osmanbey'de Raif Paşa apartmanının bir dairesine yerleşmişlerdi. Kırmızı maroken koltuklu bir odaları vardı. Yakup Kadri: «Kim bu maroken koltuklara otursa, onları çekiştirmeye başlıyor» derdi.

■

Abdülhak Hâmid muhtelif yerlerde oturmuştu. Sıraselviler'de Kâhyaoğlu apartmanında otururken: «Şimdilik Sıraselviler, denir; selviliklere gidinceye kadar!» demişti. Fakat sonra Arnavutköyü'nde, nihayet evvelce söylediğim gibi, Maçka Palas'ta yerleşti. Ankara'ya gider, gelirdi. Maçka Palas'ta öldü.

Bodrum katındaki komşusu Keçeci-zâde İzzet Fuad Paşa, buna da muvaffak olamadı. Kendisini çıkardılar. Kirasını veremiyordu. Küçük bir hanın kapıcı odasında, bakımsızlık içinde öldü.

■

Fakat en garip ev muhakkak ki, Hüseyin Suad'ın evi idi. Bu, İstanbul'un hiç bir mıntıkasında değil, fakat yüzen bir vapurun makine dairesine yakın, bunaltıcı surette sıcak, hamam böcekleri içinde, gayrisıhhî bir oda idi. Hüseyin Suad galiba ismi «İzmir» olan vapurun doktoru sıfatıyla bu odada oturur, vazifesi icabı ikinci mevkililerin masasına başkanlık etmek zorunda olduğundan, birinci mevkiin yemek salonuna gidemezdi. Kendisine piyangodan büyük ikramiye çıkınca, «Oh! Kurtulmuştur!» diye dostları sevinmişti. Ne dersiniz? Sular üstünde yüzen, bu ev olmayan, rahat hissini vermeyen odasıyla gidip gelmeye devam etmiş.

■

Büyük bir kısmını rahmetli Abdülhak Şinasi Hisar'dan öğrendiğim bu bilgileri, inşallah gençler, burada isimleri bulunmayan ediplerin İstanbul'da oturdukları yerleri ilâve ederek genişletip tamamlarlar ve böylece İstanbul'un edebî hayatı ve havasından bazı hatıraları, gelecek nesillere ulaştırılmış olur.

rı ve tanrıçaları, hep güzel insan biçiminde düşünüldüler. Hele aslında bir Bâbil ilâhesi olan Afrodit, milletler boyu, sanatkârlara, ülkeler boyu toprakları, kendi vücut güzelliğinin heykelleriyle süsletti. Bergama Heykeltıraşları şiirindeki:

Pek tâze penbe tenlere benzer bu taşları
Yontarken eski Bergama heykeltıraşları
İlhâm eden vücûdun edâsıyle mest imiş;
Heykeltıraş demek o zaman putperest imiş.

mısraları, bu gerçeği özetler.

Eski heykelciler, aslında hiç görmedikleri tanrılarını, niçin, gördükleri en güzel, en alımlı vücutlar şeklinde düşündüler? Gözlerinin önünde, tanrıların hayali neden bu ölçüde güzel çizgilerle belirdi? Ya da hangi eşsiz vücutlar, sanatkârlara, tanrıların ve tanrıçaların ancak bu biçimde ve bu güzellikte olacağı inanışını verdi?

Bunun aslı, insan ruhunun vücut sevgisindedir. Öyle ki, «Ruh, daha tanrısıyla bir arada yaşadığı ezel meclisi'nde, bu dünyaya varınca, bir vücutta bedenlenme emri almıştır». İnanışa göre, bu emir, ona hem tanrısı tarafından verilmiş, hem de Tanrıdan kopup gene Tanrıya dönüş macerası'nın büyük merhalesi bilinmiştir.

Böylelikle, bizzat bir vücutta görünmek için sonsuz istek duyan ve yeryüzündeki hayat hikâyesi, bir vücutta bedenlenmekle başlayan ruh, başka bir vücuda da, güzelliğinde ilâhî bir tecellî, tanrıdan bir ışık, kısaca, Allahtan bir parça bulduğu için bağlanır. Ancak bir vücuda bağlanış yalnız insanlarda mı böyledir? Meselâ bir ceylân, tanrısının heykelini yapabilecek yaratılışta olsa, sanılabilir mi ki, onu insan şeklinde yapsın? Heykelci ceylân, Allah'ının resmini, Allah'ın bile ince bir heykel güzelliğinde yarattığı bir ceylân şeklinde yapacaktı.

Şairin, hayat ve ötesi konusunda:

Hayyâm imiş hakîkati az çok fısıldayan

demesi gibi, ruh'un vücut sevgisi'ndeki sırrı da bir parça Freud, birçok da Sofîler fısıldamıştır: Yaratılıştan bu yana, insanlar, güzel insan vücudunu o kadar çok beğendiler, onu öylesine sevdiler ki, yaratılmışların bu en üstün varlığındaki tükenmek bilmez bu hissin sadece behîmî sebeplerden doğduğunu söylemek, sırrı çözmek değildir. Aynı vücut sevgisi'nin nice üstün insan'a behîmî duygulardan çok, ilâhî bir kanatlanış verdiği, onların eserlerinden bellidir.

Bedenlerini çoktan terk etmiş nice insan ruhu da yaşayanların gözleri önünde gene nurdan insanlar biçiminde belirdi. Dünya edebiyatının bir nice en büyüğü,

bütün eski ruhları aynı biçimde gördüler. Dante gibi, Shakespeare, Goethe ve bizde Hâmid gibi, geniş hayalli şairlerin hayat sahnesine getirdikleri eski ruhlara giydirdikleri elbise, etsiz, kemiksiz, fakat nurdan veya şeffaf, insan vücudu'dur.

Şiir, edebiyat, heykel, resim ve her türlü mimarî, en eski çağlardan beri o kadar çok vücut heykeli yontmuş, vücut resmi, vücut tasviri, vücut edebiyatı yapmış; raks sanatı ile de vücut kıvrımlarını asırların hayaline öylesine işlemiştir ki, artık giden ruhları, kendi vücut çizgilerinden ayrılmış görmeye hayalimiz razı olmuyor. Fâtih'in hocası ve şairi, Ahmed Paşa'nın:

Nakş etmişem gözûme hayâlîni gûyyâ
Nakş-î nigârı sâğar-ı mercâne yazmışem

demesi gibi, güzel vücutların hayali, insanların gözlerine âdeta billûr kadehlere vücut resmi çizilmiş gibi, işlenmiş durumdadır.

İtalyan ressamı Tiziano'nun yaptığı bir Venüs tablosu.

Sanatın her yerde ve her zaman putperest oluşu da bu kaynaktan doğuyor. O kadar ki, asla putpereşt olmaması gereken İslâm ve Türk-İslâm sanatında bile, gizli, bazen açık bir putperestlik görülür. Bir misal olarak, Arap, İran vazolarının ince belleri, zarif endamları, ellerini bellerine dayamış güzeller gibi şekillenen kulpları, gizli insan çizgileridir.

Aslında, İslâm inanışı, puperestliğe hem de şiddetle karşıdır: Onun tanıttığı Allah, büyük yaratıcının bir din tarafından tanıtılışındaki en üstün ifadeye sahiptir. İslâm'da Allah'ın büyük hikmeti, görünmeyişi'dir: Eğer Allah görünseydi, ona her insan, çaresiz, inanacaktı. Tanrı, istemişti ki, yarattığı en üstün varlık, O'nun ne olduğunu, nasıl olduğunu, görmeden bilecek ve eserlerinden anlayacak ferasette olsun.

İşte, belki de bu hikmet'ten kuvvet alarak, İslâm sanatında bir putperestlik ruhu esmiştir. Ancak, İslâm sanatındaki putperestlik, heykele ya da resme tapma aldanışına düşmez. Onun putları canlıdır. İslâmda bu anlayış, bir tasavvuf şairimizin ustalıkla söylediği:

Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledün
Çeşm-i âşıkdan dönüb sonrâ temâşâ eyledün

mısralarındaki inanışta görünür ki, «Tanrım! Sen kendi güzelliğini, güzel insanlar biçiminde yarattın. Sonra, onlara vurulanlarda göz ve gönül olarak gene kendi güzelliğini gördün ve sevdin,» demektir. Aynı inanışta, bir bakıma, Allah'ın Âdem'i kendi Rahman suretinde yarattığını bildiren hadîs-i kudsî'den bir anlayış sezilir. Hattâ, Rabbin, meleklere: «Ben, balçıktan, işlenebilir kara topraktan, bir insan yaratacağım. Onu yaratıp ruhumdan üfleyeceğim, ona secde ediniz,» demişti. Mealindeki ilâhî kelâm'ın ve benzerlerinin de bu inanışta özel tefsiri vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Hicr sûresi, 29).

Esası ister tefsir, ister tasavvuf olsun,

İslâmî Türk edebiyatında, bu inanıştan yankılanmış ve âdeta putperest bir görüşün nükteleri söylenir. Bir misal olarak Dîvan edebiyatımızın belki en olgun dinî şiirlerini söyleyen Fuzûlî'nin şiirleri böyledir.

Su Kasîdesi şairi, bilgin ve aydın bir Müslümandır. Dinî şiirlerinin mühim bir kısmı, nice vecidli Müslümanları, İslâm heyecanıyla, asırlarca ağlatacak kadar Allah, Peygamber, Âl-i Abâ sevgisiyle coşkundur. İşte böyle bir şairin şiirlerinde hayli zengin ve ince put nükteleri ve put gibi güzel dilberlere karşı derin bir sevgi vardır. Fuzûlî, «Benim: menem» redifli bir gazelinin matla' beytini:

Secdedür her kande bir büt görsem âyînim benim
Hâh kâfir, hâh mü'min dut budur dînim benim

mısralarının rüzgârı ve cesareti içinde söylemiştir. Bu beyitte Fuzûlî, «Her nerede bir put (gibi güzel) görsem, benim ibadetim ona secde etmektir; (sen) ister kâfir, ister Müslüman say, benim dînim budur,» diyor.

Bu söyleyiş bir küfür müdür; İslâm'ın ruhunu kavramaktan doğan, hür bir düşünüş mü? Fuzûlî'nin şiirleri tamamiyle din dışı duygularla sözlenmediği gibi, tasavvuf kültür ve tefekküründen de ayrı değildir. Bu sebeple büyük şairin böyle söyleyişleri ancak tasavvufun incelikleriyle ve Türk tekkelerindeki zekâ hareketleriyle izah edilebilir esprilerdir.

Fuzûlî Dîvânı'nda böyle birçok put ve sanem nükteleri mısralaşır. Anlaşılır ki, Dîvân Şiiri'nde put demek, put gibi, yani heykel gibi, tasvir gibi güzel sevgili demektir. Bu şiirde güzellerin, büt, sanem, nigâr gibi kelimelerle övülüşü bundandır. Tasavvuf şiirinde ise böyle güzeller, kendilerinde Tanrı güzelliğinden ışıklar parıldayan görünüşlerdir. Bu inanışta: «Tanrı'dan başka vücut yoktur, bizim görüp sevdiğimiz güzeller, o tek ve mutlak varlığın türlü ve nurlu tezahürlerinden başka bir şey değildir,» şeklindeki duyuş ve düşünüşün heyecanı ışıldar.

Aynı şairin, genç ve güzel bir insanın namaz kılışı karşısında söylediği:

Büt-i nev-resim nemâzâ şeb ü rûz râgıb olmuş
Bu ne dindür Allah Allah büte secde vâcib olmuş

beytinde de aynı nükte hâkimdir. Bu beyit, bizzat bir büt (put) olan güzelin, o görünmeyen Allah'a karşı bütün varlığıyla tapınışındaki derin nükteyi söyler.

Bir başka şiirinde Fuzûlî:

Ol büt ebrûsın koyub mihrâba döndürmem yüzüm
Koy benî zâhid banâ çok verme Tanrı'yçün azâb

diyecek kadar iğneli konuşur: «O put gibi güzel'in kaşlarının yayını bırakıp yüzümü mescid veya câmi mihrâbına çeviremem; ey ham sofu, beni bırak, Allah için olsun bana çok azab verme,» der. Böyle bir söyleyişi XVI. asrın coşkun Müslümanlığı yadırgamamıştır. Çünkü bu şiir: Tanrı'nın nûru güzelliği aksetmiş ve o en büyük sanatkârın ilâhî sanatıyla yaratılmış bir güzeli, kısaca, bu güzeldeki Tanrı'yı bırakıp da mescid veya cami'deki mihraba teveccüh etmeyi, uygun bulmayan düşünüşün şiiridir. Netekim aynı şair, taştan yontulmuş putlara tapanlar hakkında da gene kendi sevgilisine:

Senî koyub büte eyler ibâdetin kâfir
Azâb-ı dûzaha ol vechden olur kaabil

nüktesini fısıldar. Bu kadar güzel ve canlı bir büt dururken taştan yontulmuş, yapma putlara tapanların; sırf bu gafletleri yüzünden; cehennem azabını hak ettiklerini söyler. Fuzûlî'nin aynı tema üzerinde böyle söyleyişleri çoktur:

Ol büt-î serkeş gelür salmış cemâlünden nikaab
Ey selâmet el-firaak ey akl ü îman elvedâ'

«O put (gibi güzel,) serkeş (sevgili), yüzünün örtüsünü atmış geliyor. Ey ayrılık! Sana Allah selâmet versin ve ey akıl, ey îman! Sizlere de (artık) elvedâ!» diyen zarif söyleyiş, bunların başındadır. Şair, Müslüman olmayan fakat yüzlerce kâfiri puthaneden çevirip kendi güzelliğine tapındıran bir başka güzele de «Sana bu sevap yeter,» diyerek, şöyle seslenir:

Gerçi kâfirsin sanâ ey büt yeter ol êcr kim
Rağbetün büthâneden dönderdi bin kâfir yüzin

Aynı şairin, taştan yontulmuş putların kalplerinin de taştan olduğunu düşünen bir nükteyle söylenmiş:

Sanâ ey şûh-ı sengin-dil demem büt nîşe kim büt hem
Egerçî senk-dildür böyle bîdâd û sitem kılmaz

mısraları da şu manadadır: Ey taş gönüllü, neşeli güzel! Sana put demeyeceğim, çünkü putların gönlü gerçi taştandır, fakat böyle zulüm ve böyle cefa kılmazlar.

Nihayet:

Kangı büt'dür bilmezem îmânımî gaaret kılan
Sende îman yoh ki sen aldun deyem îmânımı

gibi, yahut:

Demâdem cevrlerdür çekdiğüm bî-rahm bütlerden
Bu kâfirler esîrî bir Müselmân olmasun yâ Rab

Mitolojinin tanrıları daima güzel insan şeklinde düşünülmüştür. İşte Romalılar'ın orman tanrıçası Diana (Diana'nın Banyosu — Boucher).

gibi, sevilmiş söyleyişler de Fuzûlî'nindir.

Şiirinde put gibi güzel sevgili motifini çok kullanan diğer aydın bir şair de Nedîm'dir. Bu şairin:

Deyr-i dil böyle Sanem-hâne-i Ferhâr olmak
Hep senin ey büt-i nâzende hayâlindendir

mısraları, aynı nükteyi, zengin bir tenasüp sanatı içinde söyler ve demek ister ki: Gönül mâbedinin böyle Ferhâr güzelleriyle dolu bir puthane olması, ey nazlı güzel, hep senin hayalinin akislerindendir. Çünkü Ferhâr, Türkistan'da, güzelleriyle tanınmış bir şehir adı, bir de 70 güzel kızın, nefislerini, putlarının hizmetine adadıkları bir puthane ismidir. Gene Nedîm'in:

Ol büt-î tersâ sanâ mey nûş eder mîsin demiş
El-amân ey dil ne müşkil-ter suâl olmuş sana

gibi, şen ve şuh söyleyişleri ise onun çok sevilmiş şiirlerindendir.

■

Bütün bunlar, bizim bugünkü gafletimizin geri ve yobaz sandığı Dîvân Edebiyatı'mızda böyle hür, cesur ve ileri söyleyişler halinde zincirlenir. Kısaca, Fuzûlî ve benzerlerinin şiirinde bu put, hem güzel bir vücuttur, hem de ilâhî güzelliğin bir yankısıdır. Bu inanış da, yarattığı güzellere bakarak, gene tek ve mutlak yaratıcıya bir ibadettir.

Lâle Devri'mizin şen ve şuh şairi Nedîm'de ise aynı puta daha serbest duygularla bakılarak, eski edebiyata yeni bir çeşni verilir.

İnsan güzelliğini, türlü sanat eserlerine fakat sadece maddî çizgiler halinde işlemek de bugünün dinsiz görünmekten hoşlanan sanat akımlarında vardır. En yeni resim, heykel, hattâ seramik eserlerinde göze çarpan, bu türlü çizgilerdir. Değil yalnız insan vücudunu yeni anlayışla stilize eden resim ve heykel sanatında, vazolar, abajur altlıkları, hatta sofra ve kahvaltı takımları v.b. gibi insan vücuduyla hiç ilgisi yok sanılan her türlü eşyada en çekici bir vücut çizgisinin en yeni bir şekilsizlik içinde şekillendiğini görmek kolaydır.

Bütün bunlar çok büyük bir beşerî problemin sanata aksetmiş gerçekleridir. Şu farkla ki, bugünün insanı, vücut güzelliğinde artık onu yaratanı görmüyor. Eskiler, Yaratılmış'ın güzelliğinde Yaratan'ı görür, onun yüce sanatına hayran olurlardı. Şimdikiler ise, sevgili'nin vücudunu bir ilâh olarak değil, bir vücut olarak, hatta sadece erkek ya da dişi olarak düşünüyor; insanda yalnız madde görebiliyor ve şaire çok haklı olarak:

İnsan vücûdu, bâzan açık, bâzan örtülü,
Her çizgisiyle san'atı canlandıran büyü,
Artık dehâya eski güzellikte sinmiyor,
Gördük ki yer yüzünde ilâhlar gezinmiyor

mısralarını söyletiyor.

Dünyada Ne Kadar Müslüman Var

Yazan: Yılmaz Öztuna

DİNLERİN, mezheplerin ve tarikatlerin yeryüzünde dağılışlarını inceleyen coğrafya dalına, Batı'da bazı bilginler «Din coğrafyası» demişlerdir. Bu tabiri Türkçe'de ilk defa ben kullandım.

Din coğrafyası, henüz pek az gelişmiş bir bilgi dalıdır. En çok Hıristiyan dini işlenmiştir. Çeşitli Hıristiyan mezhep ve tarikatlerinin hangi ülkelerde, hatta hangi şehirlerde ne oranda yayıldığı hakkında elimizde etraflı statistik bilgi vardır. Fakat Hıristiyan dini dışında kalan dinler, meselâ İslâm, Buda, Brahman, Şinto v.s. dinleri hakkında bu çeşit malûmatımız çok kıttır. Bu dinlerin dağıldığı bazı ülkelerde, meselâ Çin'de, Habeşistan'da, İran'da, Afganistan'da, Afrika ülkelerinin çoğunda, tarih boyunca, bugüne kadar, Batılı anlamda bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Onun için bu gibi ülkelerin nüfusları hakkında kesin bilgimiz yoktur ki, ahalisinin din, mezhep ve tarikatleri hakkında statistik malûmata sahip olabilelim. Bazı ülkelerdeyse sayımlarda yalnız din hanesi doldurulmakta, mezhepler, hele tarikatler ihmal edilmektedir. Hıristiyan kiliseleri, cemaatlerinin sayısı hakkında çok muntazam kayıtlar tuttukları halde, diğer dinlerde böyle bir âdet de yoktur.

Makalemizin konusu olan İslâm dininin coğrafî yayılışına ait ciddî statistik bilgi yoktur. Hele İslâm mezheplerinin dağılışı hakkında herhangi bir yerde en basit rakamlar bulmak mümkün değildir. Gerek Doğu, gerek Batı kaynaklarını tenkidî bir şekilde inceleyerek ilk defa ben, **Hayat Ansiklopedisi**'ne yazdığım **Din** maddesinde (II, 965) statistik bilgi verdim. Yeryüzünde ilk defa olarak da 4 Sünnî mezhebin ne kadar nüfusa sahip olduğu hakkındaki tahminlerimi rakamlandırarak bu makaleye ekli tabloda gösterdim (*).

Şimdi bu makalemde yayınladığım tablo, son 3 yıllık tetkiklerimle genişletilmiş ve son statistik bilgilerle düzeltilmiş şeklidir.

İslâm dini, en fazla oranda yayılan dindir. Henüz animist olan Afrika kavimleri arasında her yıl birkaç yüz bin kişi Müslüman olmaktadır. Hıristiyan mezheplerin Afrika'da yayılışı, çok daha ağır ilerlemektedir. Çünkü Hıristiyan akidesi, İslâm akidesine nispetle çok daha komplikedir. Üstelik Hıristiyan dini, emperyalist din olarak sevilmemektedir.

İslâm mezhepleri üzerinde ilk statistik bilgiyi **Hayat Ansiklopedisi**'nde ben vermiştim. Şimdi son yıllardaki duruma göre, rakamları tadil ederek burada yayınlıyorum. Yeryüzünde hiç bir yerde İslâm mezhepleri rakamlandırılmak veya nispetlendirilmek suretiyle yayınlanmadığı için, bu rakam ve nispetleri nasıl elde ettiğim hakkında birçok suale maruz kaldım. Takip ettiğim metodu kısaca açıklamak istiyorum:

Elimizde hiç bir İslâm ülkesi için mezheplere göre bilgi veren statistik yoktur. O halde ne yapmak icap ediyordu? Her ülke ve bölge için, Müslüman nüfusu tespit ettikten sonra bu nüfusun hangi mezheplere mensup olduğuna dair elde edilebilen bütün bilgiyi toplamak lâzımdı. Bu, yıllar süren ve binlerce kitap gözden geçirilerek elde edilebilecek bir şeydi. Fiş sistemiyle çalıştığım için, elimden geçen itimada şayan kitaplardaki mezheplerin dağılışları üzerindeki bilgiyi, 20 yıldan beri, ayırıp sakladım. Bunların karşılaştırılması, sınıflandırılması ve değerlendirilmesiyle, her ülkedeki mezheplerin oranını, en makul kabul edilebilecek şekilde buldum. Bu oranlardan nüfuslar çıktı. Bunların toplamıyla da İslâm dünyasının umumî mezhep rakamları elde edilebildi. Tabiî bir hayli hata payı kabul etmek lâzımdır. Fakat bugün için, daha sağlam bir değerlendirme yapmak da imkânsızdır. İslâm ülkeleri de Hıristiyan ülkeleri gibi mezhep sayımları yaparlarsa, benim yeryüzünde ilk defa olarak rakamlandırmaya cesaret ettiğim nispetler, tabiatıyla tadil ve tashih edilebilir. Bu derece emekle elde edilebilen bir sütunluk bir statistiği, Unesco'dan alındığı şakasıyla yayınlamak olayını, orijinal çalışmaların esasen nadir olduğu Türkiye'mizde henüz ilmî kriteryumların teşekkül edememesiyle izah etmek lâzımdır.

Aşağıda 133 dünya devletinde ne kadar Müslüman olduğu konusunda bir tablo görülmektedir. Bu tahminler, 1 ocak 1965 nüfus seviyesine göre yapılmıştır. Tahminlerimizde kullanılan metot, **Hayat Tarih Mecmuası**'nın 9. sayısında yayınlanan **Bugün Dünyada Kaç Devlet Var?** makalesinde kullandığımız metodun aynıdır. Yalnız bağımsız devletler gösterilmiş, sö-

---

(*) Bu tablo, bir gazetenin 7 ocak 1964 ve 14 ocak 1964 tarihli nüshalarında Hayat Ansiklopedisi'nden alınarak yayınlandı. Ancak alınan yer gösterilmedikten başka, bir de «Unesco' nun yayınladığı rapora göre» diye bir kayıt konuldu. Ne Unesco, ne başka bir müessese, böyle bir statistik yayınlamış değildir. Gene aynı gazetenin çeşitli sütunlarında 100 kadar makalem yayınlandı ve yayınlanmakta devam ediyor.

mürgelerin nüfusu, ait oldukları devletlerin nüfusları içinde hesaplanmıştır. Makalenin sonuncu tablosu da, Müslüman mezheplerin 1965 başında takriben ne kadar nüfusa sahip olduklarını gösteriyor. Vakit bulursam, ileride diğer din ve mezheplerin coğrafyasına dair de makaleler yayınlayacağım.

DÜNYA DEVLETLERİNİN MÜSLÜMAN NÜFUSLARI

1.	İndonezya	96 260 000
2.	Pâkistan	88 000 000
3.	Hindistan	49 000 000
4.	Çin	42 000 000
5.	Sovyetler Birliği	36 500 000
6.	Türkiye	30 500 000
7.	Mısır	27 270 000
8.	İran	23 800 000
9.	Nijerya	15 800 000
10.	Afganistan	15 499 000
11.	Fas	13 010 000
12.	Cezâyir	11 540 000
13.	Sudan	11 170 000
14.	Habeşistan	9.050 000
15.	Suudî Arabistan	8 980 000
16.	Irak	6 920 000
17.	Malezya	5 340 000
18.	Yemen	5 090 000
19.	Suriye	4 505 000
20.	Tunus	4 320 000
21.	Gine	3 680 000
22.	Tanzanya	3 380 000
23.	Mali	3 080 000
24.	Nijer	2 872 000
25.	Kenya	2 830 000
26.	Senegal	2 780 000
27.	Yugoslavya	2 565 000
28.	Çad	2 350 000
29.	Filipinler	2 200 000
30.	Somali	2 115 000
31.	Ürdün	2 075 000
32.	Gana	1 990 000
33.	Büyük Britanya	1 895 000
34.	Kamerun	1 725 000
35.	Portekiz	1 505 000
36.	Arnavutluk	1 295 000
37.	Volta	1 295 000
38.	Libya	1 280 000
39.	Siyam	1 240 000
40.	Madagaskar	1 215 000
41.	Birmanya	1 200 000
42.	Lübnan	1 194 000
43.	Uganda	1 150 000
44.	Fransa	1 045 000
45.	Umman	1 000 000
46.	Sierra Leone	956 000
47.	Singapur	940 000
48.	Fildişi Sahili	894 000
49.	Moritanya	845 000
50.	Bulgaristan	840 000
51.	Seylan	780 000
52.	Viet - Nam	700 000
53.	Kamboç	450 000
54.	Brezilya	400 000
55.	Dahomey	360 000
56.	Yunanistan	360 000
57.	Küveyt	355 000
58.	Almanya	350 000
59.	Malavi	318 000
60.	Ruanda	305 000
61.	Japonya	300 000
62.	Romanya	300 000
63.	Burundi	275 000
64.	İspanya	275 000
65.	Kuzey Viet-Nam	270 000
66.	Kongo	270 000
67.	Liberya	256 000
68.	Güney Afrika	255 000
69.	Gambia	240 000
70.	Moğolistan	220 000
71.	İsrâil	206 000
72.	Togo	180 000
73.	A. B. D.	170 000
74.	Orta Afrika	137 000
75.	Kıbrıs	120 000
76.	Rodezya	120 000
77.	Zambia	120 000
78.	Maldiv	119 000
79.	Formoza	110 000
80.	Holanda	80 000
81.	Panama	76 000
82.	Trinidad	72 000
83.	Haiti	65 000
84.	Nepal	60 000
85.	Arjantin	55 000
86.	Laos	53 000
87.	Avustralya	48 000
88.	Orta Kongo	47 000
89.	Jamaika	30 000
90.	Gabon	28 000
91.	Belçika	20 000
92.	Kore	20 000
93.	Malta	20 000
94.	Polonya	12 000
95.	İsviçre	8 000
96.	Finlandiya	6 000
97.	İtalya	5 000
98.	Venezuela	5 000
99.	Kanada	3 000
100.	Kolombiya	3 000
101.	Avusturya	2 000
102.	Peru	2 000
103.	Şili	2 000
104.	Yeni Zelanda	2 000
105.	Doğu Almanya	1 000
106.	İsveç	1 000
107.	Küba	1 000
108.	Lüksemburg	1 000
109.	Macaristan	1 000
110.	Meksika	1 000
111.	Nikaragua	1 000

Isfahan'da Şah Camii.

112.	Geri kalan 21 devlet ...	6 000
	Yekûn:	**565 043 000**

MÜSLÜMANLAR'IN MEZHEP TASNİFİ

Sünnî Mezhepler	524 503 000
Sünnîler'in dışında kalan mezhepler	40 540 000
Bütün Müslümanlar (1) ...	565 043 000

I. 4 Sünnî Mezhep:

Hanefîler:	% 52	272 742 000 (2)
Şâfiîler:	% 28	146 861 000
Mâlikîler:	% 18	94 411 000
Hanbelîler:	% 2	10 489 000 (3)
	%100	524 503 000

II. Şiî Mezhepler:

Zeydîler (mutedil)	2 850 000 (4)
Câferîler (Şîa-i İsnâ-Aşerîye) (orta)	30 880 000 (5)
İsmâîliler (Şîa-i Seb'îye) (müfrit)	4 000 000 (6)
Nuseyrîler (Alevîler) (müfrit)	660 000 (7)
	38 390 000

III. Diğer Mezhepler:

Hâricî-İbâdîler	800 000 (8)
Ahmedî-Kaadîyânîler ...	115 000 (9)
Dürzîler	300 000 (10)
Bahâîler ve Bâbîler	900 000 (11)
Yezîdîler	5 000 (12)
Sabataîler	30 000 (13)
	2 150 000

(1) 1 ocak 1965 tahmini. Şimdi 20 milyona yakın bir artış daha tahmin edilebilir.

(2) Türkler'in mezhebidir.

(3) Çoğu Vehhâbî'dir. Vehhâbîlik, Hanbelî mezhebinin bir dalıdır. Bu mezhep Suudî Arabistan'ın bütün nüfusunu teşkil eder. Pâkistan, Suriye, Umman ve Ürdün'de de çok küçük azınlıklar halindedir.

(4) Yemen'de.

(5) İran'da, küçük azınlıklar halinde Hindistan, Afganistan, Pâkistan, Türkiye, Lübnan, Bahreyn, Suriye'de; büyük azınlıklar halinde Irak ve Kuzey Âzerbaycan'da.

(6) Küçük azınlıklar halinde Hindistan, İran, Pâkistan, Afganistan, Seylan, Suriye, Tanganyika, Kenya, Zengibâr, Madagaskar ve Yemen'de.

(7) Bir miktar Suriye, Türkiye, Lübnan'da.

(8) Umman'da, küçük azınlıklar halinde Cezâyir, Tunus ve Zengibâr'da.

(9) Batı Pâkistan'da.

(10) Suriye, Lübnan, İsrâil'de.

(11) İran, bir maktar A. B. D.'nde (İran'daki birkaç bini Bâbî, gerisi Bahâî'dir).

(12) Suriye ve Irak'ta.

(13) Türkiye (İstanbul, biraz İzmir, Ankara).

Esirler, Türkiye'de mesuliyetli mevkilere yükselebilirdi. Gravürde, kızlarağası ve bir cariye görülüyor.

Esirlik müessesesinin ilgası, insanlık tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. Maalesef bu müessese, çok yakın zamanlara kadar devam etmiştir. XIX. yüzyılın başlarında İngiltere ve Fransa'nın öncülüğüyle esirlik yasaklanmış, esirler azad edilmiş, esir alım ve satımı men edilmişse de, bu kararlar uzun müddet kâğıt üzerinde kalmış ve uygulanamamıştır. Esirliği ilk ilga eden devletler arasında Türkiye de vardır. Sultan Abdülmecid Han (1839 - 1861), birçok ferman ve hatt-ı hümâyûn yayınlayarak, Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Umman Denizi'ndeki Türk donanmalarına, Mısır, Trablusgarb (Libya), Bağdad, Basra valilerine birçok emirler göndererek bu işi önlemeye çalıştı. Kardeşi Sultan Abdülaziz Han (1861 - 1876) da bu yoldaki çalışmaya devam etti. Yayınladığımız ferman, bu hükümdar tarafından Mısır ve Sudan valisi Kavalalı Mehmed Said Paşa'ya gönderilmiştir. Hükümdarın bu mesele üzerinde ne kadar titizlikle durduğu ve esirlere ne kadar şefkat gösterdiği açıkça görülüyor. Bu yıllar, esirliğin ilgası meselesi yüzünden Birleşik Amerika'da dehşetli bir iç savaşın Kuzey Amerika'yı kana boyadığı yıllardır. Bu savaştan sonra Amerika'da esirlik ilga edildi. Birleşik Amerika'daki esirlerin sayısı 4 500 000'i buluyordu. 1872'de Brezilya İmparatorluğu'nda yapılan sayımda 9 700 000 hür vatandaşa karşılık 1 477 000 esir bulunduğu anlaşılmıştır. Türkiye'de problem bu kadar büyük olmadığı gibi, esirlerin hayat seviyeleri de Batı ile mukayese edilmeyecek derecede yüksekti. XIX. yüzyıl sonlarında Türkiye'de pratik bakımdan esir kalmamıştı. Bazı Kafkasyalılar, çocuklarını saraylara vermekte devam ediyorlardı ama, bunların durumu, esir statüsüne girmekten uzaktı. Bugün (1966), esirliğin hâlâ devam ettiği bazı ülkeler vardır.

Esirliğin kaldırılması hakkında

Sultan Aziz'in Fermanı

Zenci ticaretinin yasak edilmesi ile, bu ticarete kalkanların cezalandırılması hakkında cemâziyelâhır 1273 tarihli padişah emri.

SADÂRET rütbe-i celilesiyle bilfiil Mısır valisi olup Mecidiye ve imtiyaz nişan-ı hümâyûnlarının birinci rütbelerini haiz ve hâmil olan vezîr-i maâlîsemîrim Mehmed Said Paşa'ya hüküm... Zenci esirler ticaretinin yasaklanması hakkında saltanat-ı seniyenin almış olduğu tedbirlerin Memalik-i Mahrusa-i Şahanenin bazı mahallerinde fiilî âsarı görülemeyerek mezkûr ticaret gene cereyan etmekte olup halbuki bu zenci esirler memleketlerinden çıkarılıp sahillere gelinceye değin çöllerde bunca zahmet ve meşakkat çektiklerinden birçoğu telef olduktan sonra geri kalanının dahi sıcak mıntakalardan soğuk şehirlere birdenbire nakilleri sebebiyle göğüs hastalıkları ve sair hastalıklara duçar olarak ekserisi genç yaşlarında hayat nimetinden mahrum olduklarından ve bu kederli haller ise insanlığın kabul edemeyeceği derecede tahammülün dışında olduğundan bu ticaretin tamamen ve devamlı surette yasak edilmesi lâzım gelip, bundan sonra zenci esirlerin Akdeniz tarafında çıktığı yer olan Trablus-

garb eyaletinden bu fermanım elinize vardığı andan itibaren hiç bir tarafa zenci esirler salıverilmemesi ve gerek eyaletin içinde bulunan, gerek Afrika'nın ta içerilerine dağılmış olan esircilere dahi derhal keyfiyet ilân olunarak fakat bu türlü uzak mahallerde olanlar için sekiz hafta müddet mehil tayin olunup bu müddetten sonra gene zenci esirler geldiği halde onların artık eyaletin içinde dahi satılmasına ruhsat verilmeyip derhal getiren esirciler zorlanarak azat ettirilmesi ve azat edilmiş esirlerin memleketlerine iadeleri kendilerinin hayatını tekrar tehlikeye sokmak demek olacağından, bunların oralarda münasip mahallere ve evlere yerleştirilip beslenmelerinin temini ve esir getiren esircilere ellerinden esirlerin alınması bir nevi ceza ise de tekerrürü halinde derece derece cezayı şiddetlendirmek lâzım geleceğinden o gibilerin ilk defasında bir sene müddetle hapis olunması ve aynı şahıs tekrar böyle bir harekette bulunursa her defası için hapis müddetine birer sene ilâve kılınması ve Akdeniz'de bulunan sahil ve adalarda dahi bu usule riayet olunarak her yerde bu esirlerin gelişinden sonra herhangi mahalle zenci esirler gelecek olursa sakın başka mahalle salıverilmemesi ve esirciler zorlanarak azat ettirilip münasip mahallere ve evlere yerleştirilerek geçimlerine bakılması ve çünkü bu yasağın Akdeniz'de yayılmasın altı hafta müddet kâfi olduğundan ondan sonra içinde zenci esirler olduğu halde liman ve iskelelere gelebilecek tab'amdan tüccar gemilerinin devlet namına zabtı ve kaptanının hapis ile keyfiyetin Der-i saâdetime bildirilmesi ve esirciler zorlanarak gelen esirler azat ettirilip gene münasip mahallere yerleştirilerek geçimlerinin temini ve Akdeniz'de dolaşmakta bulunan gemilerle kumandanları taraflarından dahi bu hususa mütemadiyen dikkat ve nezaret olunarak mezkûr mehlin müddeti sona erince o gibi içinde zenci esirler olan gemilere rastladıkları halde el koyarak Der-i saâdetime göndermeleri için kendilerine katî talimat verilmesi ve esirlerin azat edilmeleri maddesi her bir mahalde yalnız esircilerin bundan böyle getirecekleri esirler hakkında olup, yoksa evvelden beri herkesin elinde bulunan zenci esirlerin sahipleri tarafından istedikleri vakte kadar gene asıl hallerinde kalması emr-i tabiî ise de öyle müzayede suretiyle alınıp ve satılmaları caiz olmayacağından bir münasip usule, yani insaniyete yakışacak surette cereyan etmesi lâzım geleceğinden bu maddenin dahi icap edenlere etraflıca ve dikkatlice anlatılması ve mezkûr yasağın Irak'ta da tamamen icrası ve Basra Körfezi için üç ay müddet mehil tayin edilerek andan sonra içinde zenci esirlere rastladıkları gemileri devlet namına zabt ile keyfiyetlerinin bu tarafa bildirilmesi için Basra tersanesinde bulunan gemilerimden münasip gemilerin dolaştırılması hususlarını bildiren Trablusgarb ve Bağdad valilerine emir çıkarılması ve Adalar ve Akdeniz sahilleri memurlarına dahi lâzım gelen tembihlerin neşri ve şimdi Mısır'da bu yasak maddesi yürürlükte ise de şimdiki resmî karar tamamen yasaklanması demek olduğundan bundan sonra oralara zenci esirler geldiği halde gerek onların, gerek esircilerin haklarında bildirilen usullerin tamamen icrası için başkaca emr-i şerîfim çıkarılması hususları meclis-i hass-ı vükelây-ı devlet-i alîyemden müzakere edilip kararlaştırılarak tarafıma arz ile müsaadem alındıktan sonra o suretle icabının yerine getirilmesini emreyledim ve... Sen ki, vezirimsin, fermanım eline geldikte keyfiyet ilân olunarak dirayetin, metanetin ve zât-ı hamîyetin gereğince ilân tarihinden itibaren idaren altında bulunan mahallerden hiç bir tarafa zenci esirler salıverilmemesi ve bu yasağın Mısır'da dahi tamamen icrası hususuna ihtimam eyleyesin.

Sadeleştiren : Şevket RADO

ELÇİ ALAYI

Dışarıya giden yüzlerce kişilik Türk elçilik heyetlerine bir de mehter takımı refakat ederdi.

Yazan: HAYDAR SANAL

1683 BAHARINDA Yanık kalesinin fethi için sefer tertip olunmuş, IV. Sultan Mehmed Han, ordu ile birlikte Belgrad'a kadar gelerek burada Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı serhadde uğurlamıştı. Bu sefer, sonradan yön değiştirerek Viyana'ya tevcih edilmiş ve bozgunla sonuçlanmıştır.

BELGRAD'DA ORTA MACAR ELÇİLERİNİN KABULÜ

Mayıs ayında ordu, Belgrad'da iken Orta Macar kralı Tökeli İmre'nin elçileri otağ-ı hümâyûn'da padişahın huzuruna çıkmış ve Tökeli İmre'nin sadakatini teyid etmişlerdi. O sıralarda tahtın sol tarafındaki vazifeliler arasında bulunarak elçilerin huzura kabulünü bizzat gören, sonradan silâhdar olan büyük tarihçi Fındıklılı Mehmed, töreni Silâhdar Tarihi'nde şöyle yazıyor:

«Cuma günü evvelce Filibe'den gelen Orta Macar kralı Tökeli İmre'nin, elçileriyle Dubrovnik elçisi padişah eşiğine yüz sürme şerefine nail bulunmalarına mezun olduklarından, geceden muhzır ağa, yeniçeri ağasına varıp:

«— Yarın huzur-ı hümâyûna gelecek elçiler vardır, diyerek alay için keçelerde pek çok yeniçerinin hazır olmasını bildirdi.

«Yüce emir gereğince kuşluk vaktinde başçavuş, birkaç çorbacı ve yazıcı, iki bin kadar yeniçeri ile gelip vezîr-i âzam'ın aylak çadırından otağ-ı hümâyûn'a değin iki saf dizildiler. Onlardan öteye yüce otağın kapısına varıncaya kadar sağda ve solda murassa takım, yaygı, kalkan ve sorguçlarla eyerlenmiş dağ misali güzel atlar, törene mahsus elbiseleriyle solaklar, peykler ve şatırlar; selimî ve erkân kürkleri ve gümüş değnekleriyle emîr-i alem ve kapıcıbaşılar dizilmişlerdi. Bu tertibin alındığı mahalde elçiler dahi ortalarından geçip otağ-ı hümâyûn'un sol tarafında kendilerine kurulan çadırlara indiler.

«Dîvân-ı hümâyûn'un hazır olduğunu vezîr-i âzam telhis edince padişah hazretleri dahi haremden otağ-ı hümâyûn'a gelerek indiler. Baş çadırda kurulmuş olan, feleğin yüce bahtlı ve saadetli tahtının benzerine oturdular. Sağ tarafta şehzadeler, Dârüssaade ağası, kapı ağası, hazinedarbaşı, kilârcıbaşı ve kapı oğlanları; tahtın arkasında musahib ağalar; sol tarafta silâhdar, çukadar, rikâbdar ile Hasodalılar ve iç oğlanları pâk elbiseleriyle

saf bağladılar. Hakir müellif dahi bu zümrede mevcut idi.

«Oradan Haseki Sinan Ağa gönderilip vezîr-i âzam'ı huzur-ı hümâyûn'a davet eyledi. Ol dahi Selimî ve erkân kürkleri giyinmiş olarak ata süvar olup, etrafında olan yine Selimî ve erkân kürkleriyle reis efendi, çavuşbaşı ve mücevvezeli telli dîvân çavuşları ile alayın ortasından geçerek otağ-ı hümâyûn önünde indi. İskemle üzerine oturduğu vakit de Silâhdar Şahin Mustafa Ağa içeriden gelip koltuğuna girdi ve padişahın huzuruna getirdi.

«Ol mecliste, elçilere de izin verildiğinden, önce Macar elçileri yirmi iki nefer maiyetleri ile baştan ayağa hıl'atlendiler. Ancak elçiler olan üç kişi ve kapı kethudâları olan iki kişiyi emîr-i alem, kapıcıbaşılar, büyük mirahur yenlerinden ve yakalarından tutarak padişahın heybet veren huzuruna getirdiler ve zemini bûs ettirdiler. Kralları tarafından getirdikleri nâmeyi sunup, lisan ile dahi kullukta sözlerinde sabit olduklarını ve beş bin adet meskûk altın hediyelerini arz edip taşra çıktılar.»

TÜRK ELÇİSİ KARA MEHMED PAŞA VİYANA'DA (BEÇ'DE) (1665)

Kara Mehmed Paşa 1665 yılında Nemçe'ye büyükelçi tayin edilerek yollanmıştı. Nemçe'nin bir elçisi de karşılık olarak İstanbul'a geliyordu. Kara Mehmed Paşa, 26 mayıs 1665'te Budin kalesinden hareket etmiş, Almanya elçisi ile, eskiden beri iki devlet arasında yapıldığı şekilde, Estergon'la Komaran arasındaki bir mevkide mübadele olunmuştu.

Nemçe çasarına hediye olarak Kara Mehmed Paşa şunları götürüyordu: Bir murassa sorguç, tek direkli bir otak, yirmi seccade, beş Acem kaliçesi, yüz sarık, kırk hıl'at, bir okka anber, dîvân takımları ve abâyî ile eyerlenmiş ikisi küheylân ve ikisi yelkendest olmak üzere iki at.

Mehmed Paşa, elçilik hizmetini ifa ederek, bir sene sonra 1666 mayısında Edirne'ye döndü. Padişah da orada idi. Sadrâzam Fazıl Ahmed Paşa, kendi otağında IV. Sultan Mehmed Han'a verdiği bir ziyafette Kara Mehmed Paşa ile padişahı buluşturdu. Padişah, Kara Mehmed Paşa'nın maruzatını dinledikten sonra Budin'den Beç'e kadar seyahatini ve Beç'te çasarın huzuruna çıkmasını ve sair gördüklerinin yazılmasını ferman eyledi. Bu emir mucibince Kara Mehmed Paşa'nın anlattıkları aynen yazıldı ve padişaha sunuldu. Bu yazının Budin'den Çasar'ın huzuruna kadar geçen kısmını buraya alıyoruz:

«Evvelâ 1075 zilkadesinin dokuzuncu günü alay ile Budin kalesine inilerek burada bir gün kalındı.

«On birinci günü oradan dahi Budin'in gönüllü askeriyle kalkılıp dört saatte Estergon'a varılıp konuldu. Ol Estergon sancakbeyi cümle neferleri ve vilâyet askeriyle karşılayarak, istikbal merasimine riayeten azim alay eylediler.

«Bu menzilde dahi bir gün kalındı ve ertesi gün kalkıldı. İstolni Belgrad valisi Hacı Paşa dahi cümle sancağı askeriyle gelip Estergon beyi ile kavuştular. Gene dört saatte Ögüfleve adlı kasabaya varılarak buraya inildi.

«Ertesi gün, gene adı geçen alaylar ile karadan; Budin, Peşte ve Estergon azep neferleri eskiden âdet olduğu üzere şaykalar ile Tuna suyundan, mübadele mahalli olan menzile gelindi. Burası merhum Sultan Süleyman Han hazretlerinin sınır tayin eylediği mahaldir.

«Sonra, bahsi geçen mahalle yarım saat kadar yakın yerde cümle İslâm askerleri alaylarını tertip üzere dizip, zelil ve hakir olasıca kâfirler tarafından gelen elçi dahi Tuna nehrinden ve Komaran generali Joje namındaki grafın başbuğluğundaki sair asker karadan gelerek batıl ayinleri ile alaylarını hazır ettiler.

«İki taraftan tercümanlar ile haberleşip, öğle namazı vaktinden yarım saat evvel mübadele olunmasına ittifakla karar verildi. Onar adam ile buluşmak âdet idi. Sınır tayin olunan mübadele mahalline bir sırada üç direk dikildi. Araları ölçülüp otuzar zira' olmak üzere tamam olduğu görüldü. Mübadeleye karar verilen vakit de geldiğinden iki taraftan alaylar yerlerini aldı. Ancak, tarafların elçileri mutat üzere onar adam ile ayrıldılar. Onar adamdan birer tanesi olan İslâm askeri tarafından mübadeleye vekil ve memur İstolni Belgrad valisi Hacı Paşa ve kâfirler tarafından memur ve vekil adı geçen Komaran cenerali Joje nam grof mübadele ağaçlarına yakın geldiler.

«Orta yerde olan ağaca kangı elçi evvel gelir ise mağlûp ve sonra gelen galip fal addolunmakla elhamdülillâh-i tealâ kâfir elçisi bir az zaman evvel gelip bu kulları sonra varıp, birbirimizle el ele vererek selâmlaştık ve görüştük. Hacı Paşa bu kullarını Joje nam grafa ve Joje dahi kendi elçilerini Hacı Paşa'ya teslim

«Elçi Peşrevi» nin I. hanesi. XVII. asırdan kalan bu eser, elçinin kabulünde çalınırdı.

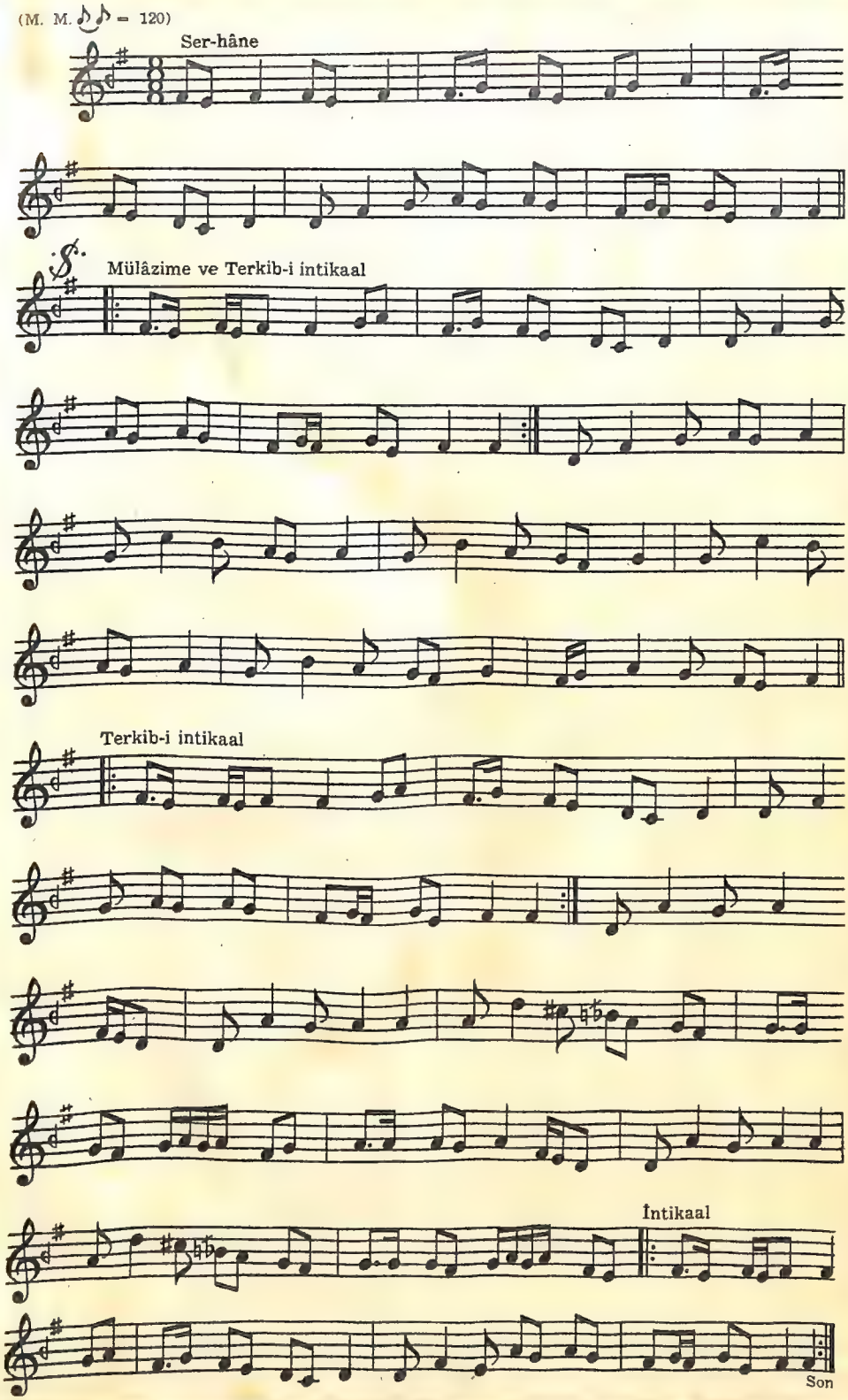
(M. M. ♪♪ = 120)
Ser-hâne
Mülâzime ve Terkib-i intikaal
Terkib-i intikaal
İntikaal
Son

eyledi. Alaylar ayrılıp bu kulları dahi kendi adamlarımız ile kâfirler tarafına ve kâfir elçisi İslâm tarafına yola koyulduk.

«Bu kullarını kâfir askeri alay ile alıp yol alarak mübadele ağaçlarından beş saat içeride bulunan Ac adındaki kasabaya inildi. Harcırah, levazım ve sair yiyecek tedariki için Çasar tarafından komiserleri, yani defterdarı, gelip mutatları üzere Beç'e varıncaya değin beraberce geldiler.

«Ertesi gün, bu menzilden gene kâfir askeri alayları ile kalkıp sekiz saatte Yanık kalesine dahil olduk. Kale içinde olan cümle piyade ve süvari askerlerini harp âletleri ile dışarı çıkarıp alay ile dizmişler. Kulları dahi alem ve sancaklarımızı açıp, tabıl ve nakkarelerimizi döğerek alaylarının önünden ve Yanık kalesinin orta yerinden geçip Beç tarafında olan varoş ile kalenin arasında, kaleye yakın bir yere inildi. Bir gün kalındıktan sonra gene alay ile kalkılıp yedi saatte Uyvar palangası menziline konuldu. Kapudanları gelip bizimle buluştu. Oradan dahi evvelki gibi alaylar ile gidilerek yedi saatte Nemçe çasarının hassı olan Anpork denilen yere inildi. Bu menzilden de mutat tarzda kalkılıp altı saatte, Beç kalesine üç saat yakınlıktaki Eşigil adlı varoşa gelindi. Kale ve palanga olmadığından, ancak kasabaya benzer bir varoş idi.

«Alay göstermeye adam toplamak ve kaleye giriş tedariki için bu menzilde iki gün bekletildik. Sonra tercümanları geldi:

«— Kaleye yaklaştığınızda tabıl ve nakkareleri dindirip; alem, sancak ve bayrakları devşirip kaleye öyle girilsin! Osmanoğlu âyini üzere kale içine girilmesi âdet değildir. Bütün defterlerimizi yokladık; bu âna değin hiç bir tarihte dahi vaki olmamıştır diye haber getirdi. Ben de:

«— Şevketlû ve azametlû, âlemin iltıcagâhı olan padişah hazretleri efendimiz bu kullarına işbu tabl ü alem ve sancaklarını ihsan edip dostluğuna dayanarak gönderildi. Osmanlı âyini üzere girilmedikten sonra bizim buraya dostlukla geldiğimiz nereden malûm olur? Elbette kendi ayin ve erkânımız üzere girilmeye razı olurlarsa, ne âlâ ve illâ gayri yüzden girmek ihtimalim yoktur, diye cevap verdim.

«Birkaç defa muradları üzere çok ısrar ve gayret gösterdiler. Allahü Tealâ'nın yardımı ve padişahlık devleti sayesinde men'ine kadir olamayıp nihayet istediniz gibi girmeye rıza verdiler.

«Ve zilkade ayının yirmi beşinci günü oradan dahi kalkılıp Osmanoğlu'nun cümle İslâm ayini üzere sancak ve bayraklarımızı açarsak, davul ve nakkarelerimizi döğerek, merasimimizi icra ederek gidilip, Nemçe Çasarı'nın karargâhı olan Beç kalesine iki saat mikdarı yakın bir yerde Nemçeli'nin malik olduğu bütün piyade ve süvari askeri alay ile karşı geldiler.

«Çasar, vekillerinin muteberlerinden bir graf ile kendi atlarından donanmış bir at göndermiş. Bu kulları dahi gene İslâm âdetini icra ile âlem ve bayraklarımızı açıp, tabıl ve nakkarelerimizi döğerek Beç kalesine girildi ve kalenin orta yerinde ikametimize tahsis olunan konağa inildi.

«On gün bekleme ve istirahatten sonra zilhicce ayının beşinci günü Çasar'a buluşmaya izin olundukta şevketlû ve azametlû padişahımız hazretlerinin dostluğa binaen gönderdiği name-i hümâyûn ile makbul hediyelerini türlü tazim ve hürmetle alıp Çasar tarafından ikram ve hürmeten gönderilen hıntolara binilip Beç kalesinin orta yerinden alay ile Çasar'ın sarayına varıldı.

«Galebe dîvân-ı hümâyûn'u taklit ederek o dahi batıl âdetleri üzere dîvân tertip etmişti. Çasar'ın bulunduğu binaya girdik. Melâl çekmiş Kral dahi şevketlû ve azametlû padişahımız hazretlerinin name-i hümâyûnlarına hürmeten oturduğu iskemlesinden iki zira' miktarı yer ayrılıp ayak üzere durdu. Ol mahalde biz dahi nâme-i hümâyûnu eline teslim eyledik. O dahi son derece hürmetle başı hizasında hususî bir yere koydu.

«Tercüman aracılığı ile dostluğun devamı, aktolunan sulh ve salahın uzatılması ve sağlamlaştırılmasının arzusu olduğunu açıklayıp cümle padişah hediyeleri dahi bir bir teslim olununcaya değin bir saat kadar zaman ayakta durdu. Gerçi başka zamanlarda da ayak üzere durur şeklinde iskemleye dayanır imiş. Lâkin bu defa heybetli Padişahımızın nâme-i hümâyûnlarına saygı gösterip barış ve iyiliğe ziyade riayet ederek ikramda dikkat eyledi. İzin verilip, oradan konağımıza gelerek dokuz ay kaldık.»

Türk sanatları içinde en köklü geleneklere sahip olanlardan biri de Türk musikisidir. Mehter musikisi bu gelenekler bakımından bin yılın gerilerine kadar uzanır. Özel bir kültür ve medeniyete sa-

Zübdet - üt - Tevarih'ten bir minyatür.
Fotoğraf: Ara GÜLER

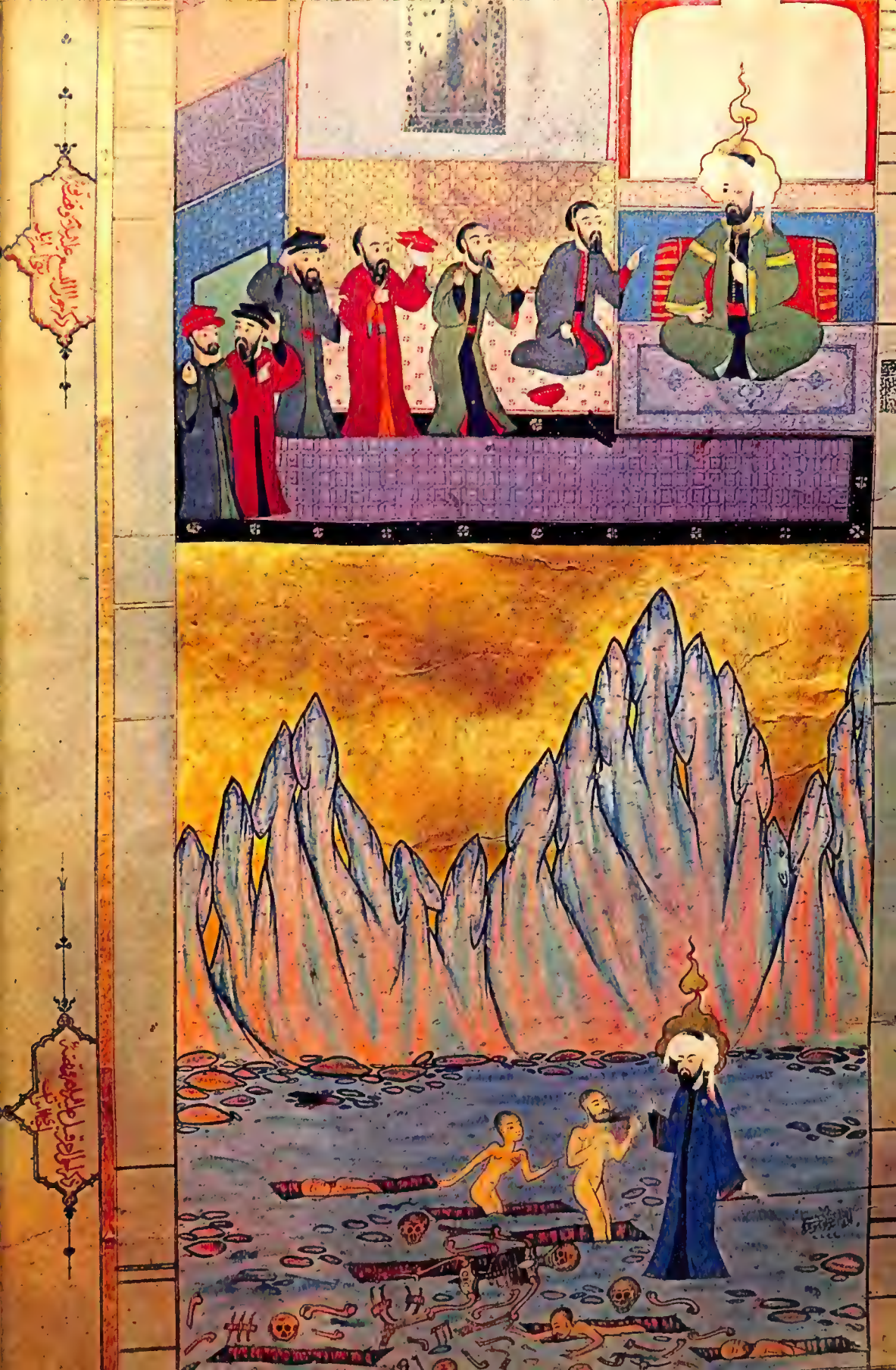

hip olan Türkler, İslâm medeniyeti çevresine girdikleri zaman, bu medeniyete kendi varlıklarından çok şey vermişlerdi. Türkler'in yabancı devlet elçilerini musiki ile karşılamaları usulü Doğu Türkistan'da iken millî âdetleri olduğu gibi Yakın - Doğu'ya ve Anadolu'ya geldikten sonra da bu millî âdetlerini devam ettirmişlerdi.

ELÇİ TÖRENLERİNE MAHSUS MUSİKİ: ELÇİ PEŞREVİ

Dr. Şinasi Tekin'in Hayat Tarih Mecmuası'nın 8' inci sayısında çıkan «Uygurlar' da Musiki» adlı yazısında 981-985 yıllarında Hoçu Beyi Arslan Han'ın Çin elçisini musiki refakati ile karşıladığı anlatılmaktadır. Aradan yedi asır geçtikten sonra XVII. yüzyılda Osmanlı mehterhanesinin elçilerin şerefine galebe divanda çaldığı bir musiki eserine rastlıyoruz. Bu parçanın adı Elçi Peşrevi'dir.

Osmanlı tarihçileri, umumiyetle mehterhane konserlerinden ve saray çevresindeki musiki hareketlerinden teferruatıyla bahsetmezler. Bunun sebebi, padişahın aynı zamanda İslâm halifesi olması ve çağımızda bile bazı mutaassıp çevrelerde az da olsa, rastlanan musikinin haram veya helâlliği keyfiyetinin o devirde taze bir mesele olarak tartışma konusu olmasındandır. Bundan dolayı Elçi Peşrevi'ni Osmanlı tarihlerinde bulamayız.

Elçi Peşrevi'ni bize Enderun'da musiki tahsil ederek Türk musikisi hakkında bir edvar yazan, sonradan Boğdan Beyliğine tayin olunan, Türkler'in Kantemiroğlu diye adlandırdıkları Demetrius Cantemir vermektedir. Kantemiroğlu XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başında yaşamış (1673-1723), Türk musikisi sesleri için icat ettiği bir nota ile saz eserlerimizi notaya alarak musiki kitabının sonuna bir mecmua halinde ilâve etmiştir.

Kantemiroğlu'nun kitabında bulduğumuz Elçi Peşrevi haşmetli bir tören peşrevidir. Mehterhanenin çalması için bestelenmiştir. Irak makamında ve harbî düyek usulündedir. Yaklaşık olarak iki yüz altmış beş yıl evvel notaya alınan bu peşrev, ezgi (melodi) bakımından günümüzün marşlarıyla kolaylıkla boy ölçüşür ve bugünkü musiki anlayışımızla dahi mümtaz bir yer işgal eder. Zira halihazır askerî musikilerin ve marşların atası, Osmanlı mehter musikisinden başka bir şey değildir.

Galebe dîvânda mehterhane Elçi Peşrevi'ni ve diğer mehter havalarını çalarken köslerin de icraya iştirak ettiklerini Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Evliya Çelebi,

Seyahatname'sinin iki yerinde elçilerin kabul törenlerine itina olunduğunu bazı vesilelerle anlatmaktadır.

IV. Sultan Murad Han'ın tahtından bahsederken:

«Unkapanı'nda bizim peder merhumun şakirdi kuyumcu Lâz Ali Sultan, Murad Han'ın tahtını kendi buluşlarıyla öyle tezyin etmiştir ki, bakan gözler kamaşır, on sekiz padişah elçisi geldikte bu taht üzerine azamet ve dârât ile cülûs-i padişahî vuku bulur,» diyor.

İstanbul'da Odunkapısı'nın iç yüzünde Bıçkıcılar'daki köshaneden bahsederken ise:

«İçinde yüz elli çift deve kösleri, Osman Han-ı Sanî'nin Hotin seferine götürdüğü fil kösleri vardır. Her biri, bir hamam kubbesi kadar gelir. Bayram gecelerinde, bayram günlerinde, sûr-ı hümâyûn'larda, on sekiz devletin elçileri bir-

Tam mevcutlu bir mehter takımı

leştiklerinde bu kösler çalınır,» demektedir.

873 KİŞİLİK HEYET

Türk elçilik heyetleri yabancı memleketlere gittikleri zaman heyete bir mehterbaşı idaresinde bulunan mehter takımları refakat ederdi. Kara Mehmed Paşa'nın 1665' teki 295 kişilik Viyana elçilik heyetinde bir mehter takımı vardı. 1683 Viyana bozgunu olup da savaşlar sonunda 1699 Karlofça barışı imzalanınca Almanya ile Türkiye arasında eskisinden daha kalabalık elçilik heyetleri gidip gelmeye başladı. 1700' de 571 kişilik bir heyetle gene bir mehter takımı, 1719' da 873 kişilik bir heyetle 60 mevcutlu muazzam bir mehter takımı Viyana'ya ihtişamla giriyordu.

XVIII. yüzyıl, Türk mehterhanesinin Avrupa'da altın çağıdır. Yüzyıl başında Rusya ve Lehistan'a sazları ve sanatkârları ile birer mehter takımı gönderiliyor, yüzyılın ikinci yarısında Fransa başkenti Paris, Türk modasının ve mehter musikisinin geçer akça olduğu bir şehir oluyordu.

Elçi peşrevimiz mehter takımlarımızın ayak bastığı yerlerde çalınıyor ve Batılı musikiciler üzerinde tesirler meydana getiriyordu. Nihayet 1826 inkılâbı ile Türkiye'de mehterhane kaldırıldı. Fakat 1826' dan yıllar sonra dahi bir Fransız bestekâr: Georges Bizet (1838-1875), 2 No. lu Arlésienne süitinin Farandole bölümünü, Elçi Peşrevi'nin üçüncü hanesi motiflerinden ve mehter musikisi üslûbundan istifade ederek besteleyebiliyordu. Bu da mehterhanenin Avrupa çapındaki tesirinin derecesini ve hatırasının Batı dünyasında tazeliğini muhafaza ettiği bir çağda bizde kaldırıldığını gösteriyor.

İSTANBUL

Adım Adım

Röportaj: TURGUT ETİNGÜ

Fotoğraflar: TAMER GÜVENÇ

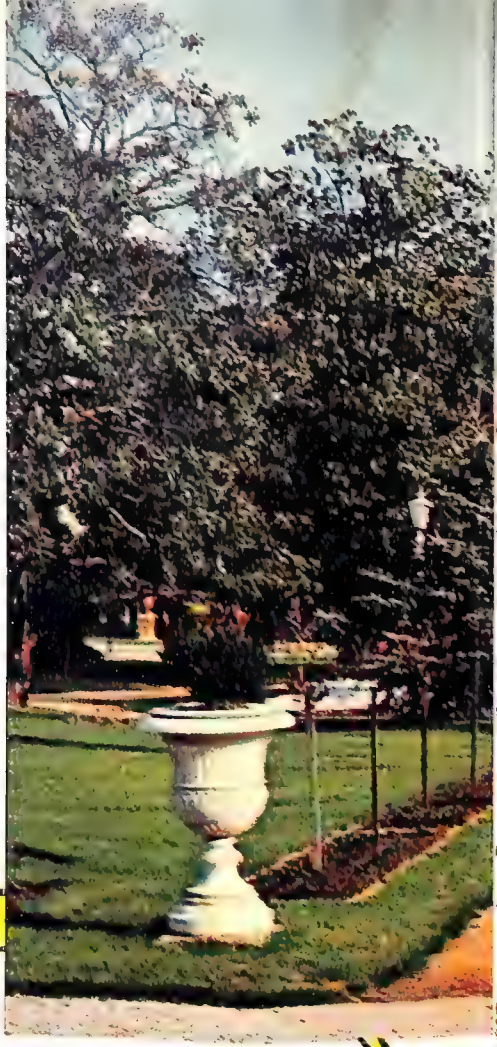

Dolmabahçe Sarayı

Sarayın dıştan görünüşü: Giriş salonuna açılan kapı. Üstte sadrâzam odası ve elçi kabul salonu vardır.

DOLMABAHÇE Sarayı'nın yeri, bir zamanlar inişli, çıkışlı ve çukurları çokça bir kıyı parçasıydı. Sonradan burası I. Sultan Ahmed ile Sultan Genç Osman zamanlarında toprakla dolduruldu. İşte Dolmabahçe adı, bu doldurmadan ötürü verildi.

Toprağının «saray» olmaktan yana nasibi varmış ki, doldurulduktan sonra buraya, Beşiktaş sarayı ile Dolmabahçe kasrı yapılmıştı.

II. Sultan Mahmud'un tahta çıkışından sonra Beşiktaş sarayı 1809 yılında çok esaslı bir tamir gördü. Londra sefirliğinden emekli Yusuf Agâh Efendi'nin nezaretinde yapılan tamir ve yeni inşa edilen bölümlerle, saray epeyce büyüdü. Osmanlı mimarî tarzı ve bilhassa dış nakışları, süsleriyle, daha çok karşıdan göz alıcı güzellikte bir görünüşle dikkati çekti. Yeniden yaptırılan ve arka sırtlara yaslanmış «Bayıldım Kasrı» ile «Mehtabiye Bahçesi» gerçek bir zevk ve sefa yeri oldu.

Sonradan Sultan Abdülmecid de bu sarayda bir süre oturdu. 1854 yılında eski Beşiktaş sarayını yıktırıp, yerine yeni bir saray yapılması için irade çıkardı.

Karabet Balyan ustanın yönetiminde yapılan saray, o zamana kadar yapılmış olan sarayların hepsinden çok daha pahalıya mal oldu. 5 milyon altın (bugünün 500 - 600 milyon lirası) sarf edilerek meydana getirilen saray, dış görünüşü kadar, dekorasyonu bakımından da devrinin Avrupa üslûbunu aksettirir.

İstanbul'daki sarayların en muhteşemlerinden biri olan Dolmabahçe Sarayı, yapısı, mobilyalarının ihtişamı ile olduğu kadar, Saltanat Kapısı ile de tanınmıştır.

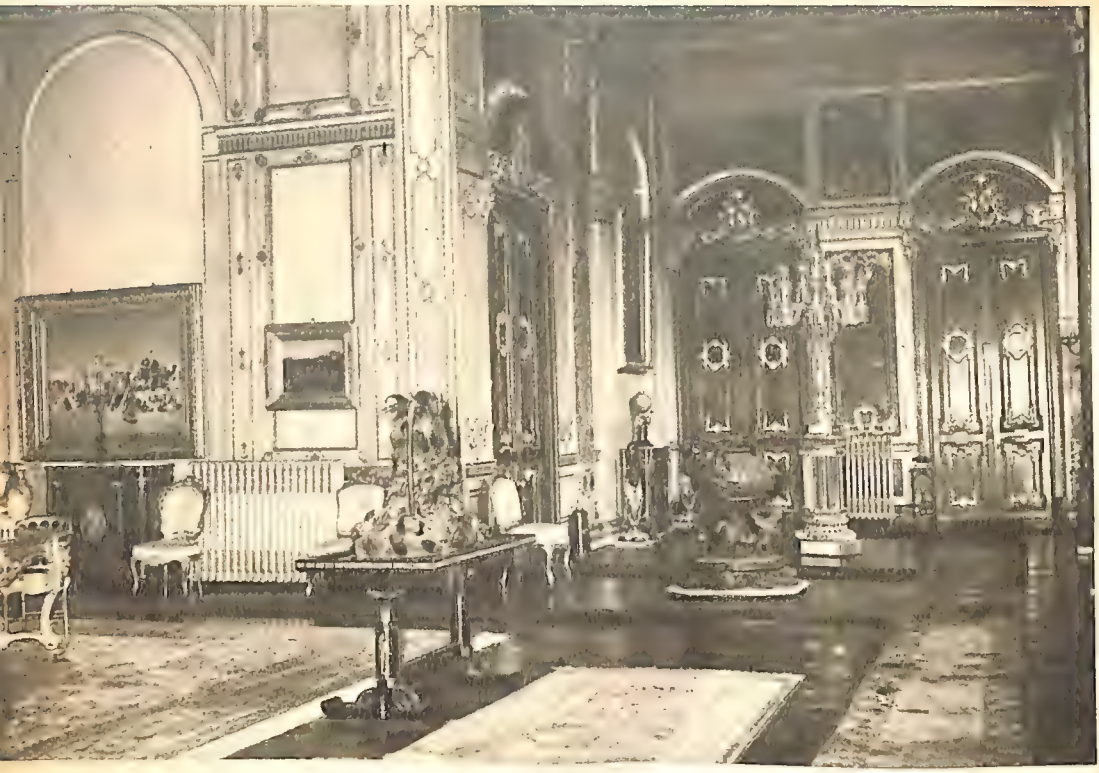

Saraydan bir köşe: Merdiven Salon'un üst sahanlığından bir görünüş...

Asıl saltanat kapısı, sarayın Dolmabahçe Bulvarı'na bakan tarafındadır. Mermer ve demir işçiliğinin harikulade örneklerinden biri olarak gösterilir. Sarayın bir başka saltanat kapısı da, saat kulesine bakan taraftadır. Ziyaretçiler de saraya buradan girer. Sarayın, deniz ve kara tarafına açılan on kadar kapısı daha var. Bunlar vâlide kapısı, koltuk kapısı, mutfak kapısı gibi isimlerle anılır.

Biz, saraya saat kulesine bakan kapıdan girdik.

Önümüz sıra, geometrik şekillerde uzayan çimen tarhları ve hesaplı dikilmiş nadide ağaçların gölgelediği büyük bahçenin ortasında, Marmara'yı hatırlatacak bir de büyük havuz var.

Esas saraya yaklaştırmakta olan mermer basamakları, huşû içinde çıkıyoruz. Nasıl heyecanlanmayalım?... 5 padişah, 1 halife'nin yaşadığı ve büyük Ata'mızın, içinde az veya çok oturdukları bir tarih meşherine giriyoruz.

Merdivenlerin bitimini takiben, sarayın «Methal» veya «Giriş» salonu başlıyor. Daha ilk bakışta, bu muazzam dikdörtgen salon, gerek möble ve gerekse tezyinat bakımından insanı hayran bırakıyor.

Bize, sarayı gezdiren memur:

— Sarayın 3 büyük salonu vardır, diyor. Bunlar: Mâbeyn, Hünkâr, Muayede isimlerini alır. Ayrıca Vâlide-Sultan, Kadın Efendiler, Veliaht ve şehzadeler daireleri de vardır. Sarayın büyüklüğü hakkında bir fikir vermiş olmak için şu kadarını söylemekle yetinebilirim: Sadece Mâbeyn ve Hünkâr dairelerine açılan böyle 8 büyük salon daha var...

Salonun ortasında, beyaz mermerlerden yapma masanın üzerinde, işlemeli, kalın kaplı, büyücek bir defter duruyor: Protokol defteri! Ziyarete gelen yabancı devlet büyüklerinden bazıları tarih atıp, altını imzalamış, bazıları da yer yer saray hakkında intibalarını yazmışlar. Defterin sayfaları arasında dünün olduğu kadar, bugünün de birçok meşhurlarının adına rastlanıyor.

Kılavuzumuz anlatıyor:

— Şimdi karşınıza gelen «Merdiven Salon» dan yukarı kata çıkacağız.

— Nasıl, buraya «Merdiven Salon» mu diyorsunuz?

— Belki tuhafınıza gidecek ama, burânın adı «Merdiven Salon» dur.

Kılavuzumuza hak vermek gerek. Kelimelerin kuruluğu, bu nefis merdiveni ifadeye yetmez! Evet, oymalı, süslü, müşekkel bir salon düşününüz ki, ustalıkla yapılmış bir merdiven halinde dikilmiş!...

İşte bütün özellik de burada.

Girişi takiben, bize karşı gelen bu merdiveni çıkıyoruz... Loş bir hava içinde sanki peri masallarında anlatılan o harikuladeliklerle dolu bir hayal sarayının merdivenindeyiz! Kristal başlı merdiven topuzları ile bütün tırabzanları billûrdan yapma bu merdiven, acayip bir ışıldama ile, tavandan gelen ışıkları yansıtıyor. Merdivenin tam üzerinden muhteşem bir avize sallanıyor. Bu merdivenin bir başka yapı hususiyeti de, buradan sarayın alt kat bölümüne; sağlı - sollu giden iki dehlize inilmesi, hem de istendiği zaman, yukarı kata; Merasim veya diğer adı ile «Süferâ Salonu» na çıkılabilmesindedir.

Merdivenin üst sahanlığı diyeceğimiz geniş çevrede, büyük boy birkaç saat dikkatimizi çekti. Bunlar hep bizim saatlerimiz, dedelerimizin ellerinden çıkmış. Gerek süsleri, gerekse iç yapılarında insanı hayran bırakan sanat eserleri...

Birinin üzerine şöyle bir yazı hakkedilmiş:

«Cennetmekân Sultan Mahmud Han
Ahmed Eflâkî Dede el Mevlevî
1278 - Asitane.»

Ve... altın yaldızlı sehpa üzerindeki bu saat, hâlâ çalışıyor!...

Gene bu sahanlığın bir köşesinde, altın yaldızlı mermer bir masa üzerinde Serasker Rıza Paşa'nın Haliç tersanelerinde yaptırdığı, gümüş ve altın kakmalı, murassa taşlarla süslü bir saat daha gördük. Akrebinin üzerine yelkovanı geldiği zaman «Ay-Yıldız» resmedilmiş oluyor! Aynı zamanda her saat başı Mecidiye, Hamidiye ve eski Topçu marşlarımızı çalmaya başlıyor. Böylesine müzikli saat de yapmışız!... Hem de Haliç tersanelerinde, bizim ustalarımızın elleriyle...

Sahanlığın batı yönü, sağlı - sollu iç içe ikişer, fevkalâde döşenmiş bekleme ve kabul odalarına açılıyor. Sağdakinin ilk odasını tercümanlara ayırmışlar. Gene bu odadan geçilen, fakat daha da büyük ve daha da süslü bir başka oda, elçilerin huzura girmesinden evvel ağırlandığı «kabul odası» dır. Arada, bahçeye bakan bir çıkmanın bitişiğinde gelen diğer iki odadan küçüğü «Sadrâzam Odası», bu odadan geçilen diğer büyük oda ise padişaha mahsus. Burası mobilyasının renginden ötürü «kırmızı oda» adını alan «kabul odası» dır.

Tercüman odası'nın duvarlarında Ayvazovski'nin ünlü deniz tablolarından bazıları asılmış. Sadrâzamların oturdukları odada ise, bilhassa üzerinde durulmaya değer bir Zonaro tablosu var! Ünlü İtalyan ressamının çok bilinen «Hücum...» adlı tablosu... Bu tabloda, hücuma kalkmış Türk askerlerinin önünde, vurulmuş olarak yatan Yunanlı Efzun askerlerinden bir kaçı görülmektedir. Sırf Yunanlı dostlarımızı (!) tedirgin etmiş olmamak,

Dolmabahçe Sarayı'nın, bulvara bakan saltanat kapısı.

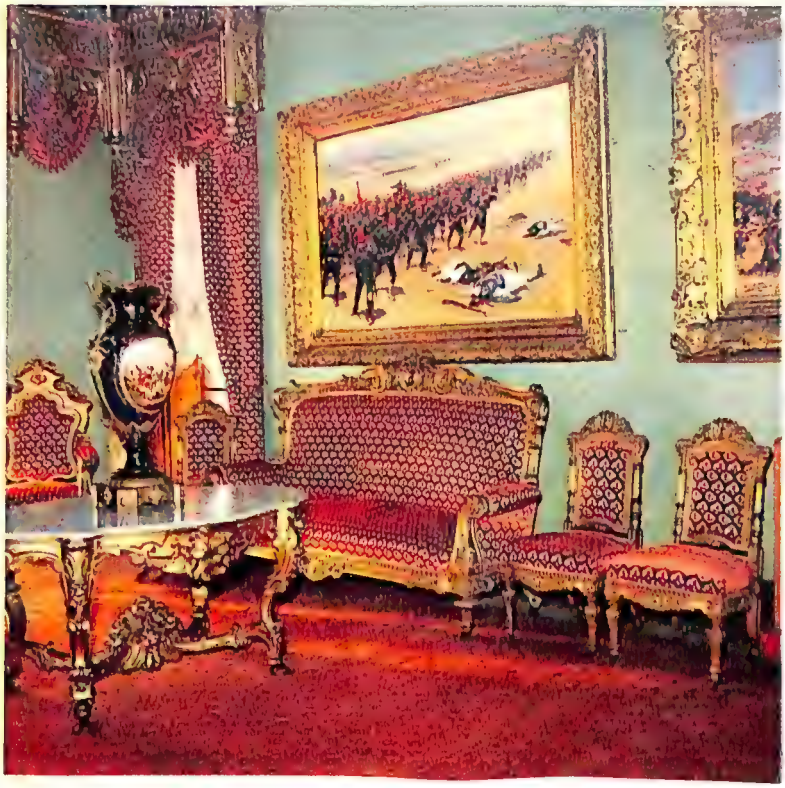

Sadrâzam odası: Kırmızı odanın bitişiğindeki bu odanın duvarında F. Zonaro'nun ünlü «Hücum» tablosu vardır.

onları darıltmamak için, Cumhuriyetin ilânından sonra boya ile Yunan ölülerinin üzerleri kapatılmış! Dünyanın hiç bir yerinde rastlanılmayan bu şekil dostluk tezahürü, her nedense ancak 1961 yılında, Kıbrıs meselesi patlak verince; o boyadan örtüyü kaldırıp, tablonun o kısmını aslına uygun şekle getirmişiz.

Kılavuzumuz diyor ki:

— Tabiî dikkatinizi çekmiştir. Saray eşyaları XIX. yüzyıl Avrupa üslûbunda yapılmıştır. İç dekorasyon ve bölmelerin yapılışı da hep bu şekildedir. Fakat gene de yer yer klâsik mimarimizin güzel parçalarını ihtiva ediyor.

Renk renk somaki taşları, tonlarca gelecek yekpâre ve maviye kaçar mermer sütunlar bir yana, sadece dekorasyon ve mobilyaların maliyeti bile insanı dehşete düşürüyor. Acaba, bütün sarayın kaça mal olduğu hakkında yuvarlak bir rakam vermek mümkün müdür?

— 5 milyon Osmanlı altını harcanmıştır. Bugünkü paramızla, yaklaşık olarak 500 - 600 milyon Türk lirası eder. İnşaat devam ederken, sarayın duvar ve tavan süsleri için yüksek ücretlerle Fransız ve İtalyan ressamları angaje edilmiş, mobilya da, Fransa'dan getirtilmiştir.

Kristal sehpa ve avizelerin ihtişamı anlatmakla bitmez. Öylesine bir kristal bolluğu var. Bilhassa tavandan billûr saçaklarıyla sarkıtılmış olanların seyrine doyum olmuyor.

— Gördüğünüz avizelerden, sarayın salonlarında ve büyük odalarında 36 tane var. Sadece Muayede Salonu'ndaki büyük avizenin ağırlığı 4 500 kilodur. Üzerinde 750 ampul birden yanacak şekilde yapılmıştır. Bu avizenin, İngiltere Kraliçesi Victoria'nın, sarayın inşasına armağanı olduğu söylenmektedir. 1.5 milyon lira değerindedir.

Sarayın hemen her köşesinde Yıldız Çini Fabrikası mamullerinden çok kıymetli vazolara, halis bohem ve gümüş şamdanlara rastlanmaktadır.

Koca salonları boydan boya kaplayan halıların büyüklüğü hakkında kılavuzumuz bize şu bilgiyi verdi:

— Meselâ Mâbeyn Salonu'ndaki halı, evvelce depoya atılmış ve parça parçaydı. Sonradan çıkarılıp, temizlendi; tamir edildi. Bu halının yüklendiği arabanın 8-10 manda ile çekilerek bu saraya getirildiği hikâyesi, gerek ağırlığı ve gerekse kapladığı alan bakımından size bir fikir verebilir!...

Aynı kat üzerinde, bu defa doğuya yöneldiğimiz zaman karşımıza iki taraflı

Padişahların, elçileri kabul ettiği oda.

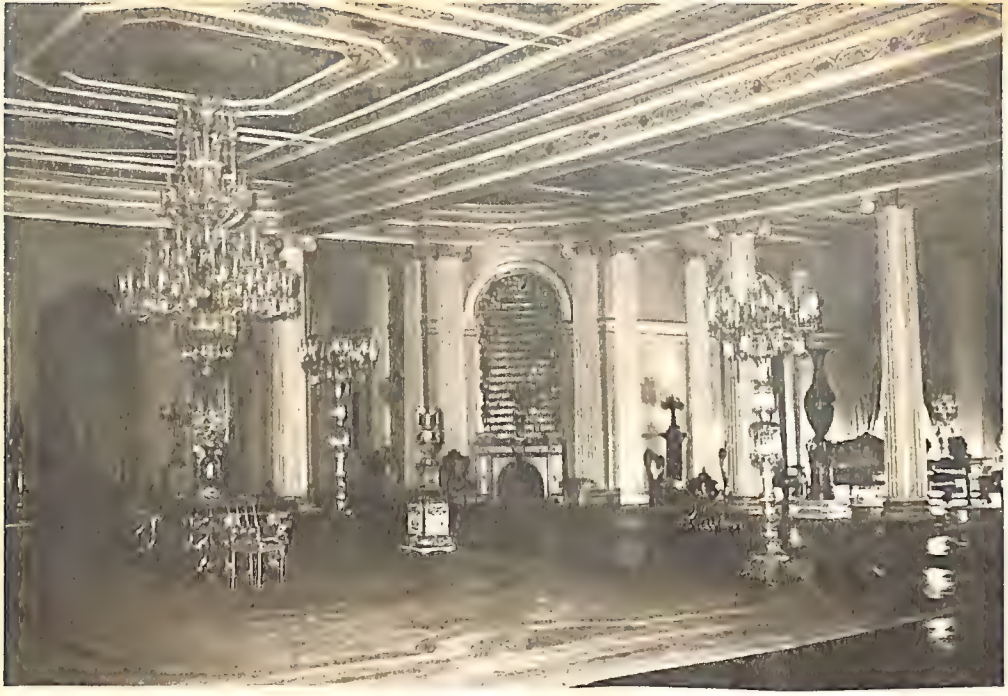

Saraya gelen ziyaretçiler, önce bu şahane salona girerler. Alttaki fotoğrafta çok kıymetli bir fildişi şamdan görülüyor.

anlamına gelen Zülvecheyn Salonu gelir.

Aynı salonun sağında kalan ve iddia edildiğine göre, dünyada mevcut sarayların hiç birinde bir eşine daha rastlanmayacak kadar güzellikte yapılmış Somaki Hamam gelmektedir.

SOMAKİ HAMAM

Kapıları, ağaç üzerine kırmızı çuha kaplı iki büyük bölmeden meydana gelmiş hamamın her tarafı somaki mermerdir. Giriş kapısından, padişahın dinlenme odasına geçilmektedir. Büyük, taş bir alanı, esas hamamdan kapısı bulunmayan gene somakiden yapma yarım iki duvar ayırmaktadır. Bu duvarların ortasına konulmuş iki cam fanus içinde yakılan mumlarla her iki taraf aydınlatılmaktadır. Hamam kısmında biri büyük, ikisi küçük kurnanın çeşmeleri gümüş kaplamadan yapılmıştır. Tavan kısmı gene somaki mermer ve aralarına cam geçirilmiştir.

Tekrar geri dönüp, sarayın doğu istikametini takip edecek olursak, yolumuzun üzerine «Hatıra Salonu» denilen ve bugün, sadece Dolmabahçe Sarayı'nın envanterinde kayıtlı yağlı boya tabloların teşhir edildiği kısmı da gezebiliriz. Burası oldukça loş ve dar bir koridordur.

Gelecek sayımızda, Dolmabahçe Sarayı röportajına devam edeceğiz.

İşlemeler ve Çini Seksiyonu

BUGÜN Topkapı Sarayı'nı, Türk çinilerinin sergilendiği yegâne yer olarak saymak gerekir. Halen Kubbealtı'nın Divit Odası denilen bölümünde teşhir edilmekte olan Selçuk çinilerine ait birkaç parça istisna edilirse, diğerleri tamamen XVI.-XIX. yüzyıl Osmanlı çiniciliği örnekleridir.

Bu seksiyonun dışında kalan ve harikulâde çinilerin büyücek panolar teşkil ettiği bölümlere, Sarayın belirli yerlerinde rastlanmaktadır. Bunlardan Hırka-i Saâdet Odası'nın giriş yerinde ve iç duvarlarındakilerle Sünnet Odası'nın dış duvar çinileri dünyada birer eşine daha rastlanmayan şaheser panolardır.

Türk Çinileri'nin sergilendiği Divit Odası'nda ayrıca XV. yüzyıl kandilleri, Kütahya yapısı mavi-beyaz tabaklar vardır. Gene XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayan İznik çinileri yanında XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait ibrikler, fincanlar bize, Çanakkale ve adalarda bile Türk çini ve porselen mamulleri yapımının ne dereceye kadar geliştiğini göstermesi bakımından ayrıca dikkate değer.

Türk çinilerinde umumiyetle sırlar temiz, teknik çok gelişmiştir. Genellikle beyaz bir zemin üzerine işlenmiş renkler parlaktır. Bilhassa kabartma mercan kırmızısı ilk bakışta gözü çeker. Çizgiler incelmiş, gözü rahatsız edecek keskinliği vermemektedir. Lâle, karanfil, yaprak, kuş, çiçek gibi, tabiî motifler daima birinci planda yer almaktadır.

XIX. asır başlangıcından itibaren Türk çiniciliğinin gitgide bir çöküntüye doğru yöneldiği görülür.

TÜRK İŞLEMECİLİĞİ

Türk işlemeciliğinin gerek sembolik anlamını ve gerekse kompozisyon ve renk güzelliğini, Topkapı Sarayı'nın «İşlemeler Seksiyonu» nda görmek mümkündür. Bilhassa XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki işlemeciliğimizin bu örnekleri arasında nihaleler, kavuk örtüleri, baş örtüleri, bohça yüzleri, kaftanlar, seccadeler, sofralıklar, perde yüzleri üzerlerindeki işlemeler, insana asırlar boyu süren gelişmeyi, bir bakışta öğretmeye yeter.

İşlemeciliğimizin kılaptan, sırma, sim, pul, tırtıl, gümüş tel, ibrişim gibi, iş çeşitleriyle meydana getirilmiş bu nefis eserlere bazen inci ve değerli taşlarla şekil yapma modası da zaman zaman kendisini gösterir.

Bugün Hurrem Sultan'a ait olduğu sanılan mendil ile I. Sultan Ahmed ve III. Sultan Mehmed tarafından yaptırılan tahtların murassa örtüleri, Türk işlemeciliğindeki sanat anlayışının yüceliğini anlatan ölümsüz misallerdir.

TÜRK PORSELENLERİ

Bu seksiyonda XVII., XVIII., XIX. yüzyıllarda yapılmış eserler sergilenmektedir. Çeşmibülbüller, kristaller, mat beyaz camlar, düz camlardan yapma eserler görülmektedir. Porselenden yapılanlar arasında ise; Eser-i İstanbul, Yıldız Porselenleri başta gelir. Ayrıca lüleci çamurundan yapılanların da üzerlerinde, tıpkı el işlerindeki motiflere rastlanmaktadır.

Porselenler arasında 1845'te Beykoz'da kurulmuş fabrika mamullerinden olan köşeli sürahiler, testiler, erik ve domates biçimindeki tabaklar, insanı hayran bırakan gene el sanatı ile işlemeciliğinin üzerinde bağdaştığı eserlerdir.

Ayrıca 1893 yılında kurulmuş Yıldız Porselen Fabrikası'nın mamullerinden ve bilhassa bugün Dolmabahçe Sarayı'nın salonlarındaki köşeleri süsleyen büyük vazolar, tuğralı tabaklar, üzerlerinde padişah resimleri bulunan süslü çay ve kahve fincanları da bu ecdat yadigârları arasında insanı iftihara sevk edecek kudrette nefis eserlerdir.

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Zigetvar Seferi adlı kitaptan bir minyatür.
Fotoğraf: Ara GÜLER

İşlemeler ve Çini Seksiyonu

BUGÜN Topkapı Sarayı'nı, Türk çinilerinin sergilendiği yegâne yer olarak saymak gerekir. Halen Kubbealtı'nın Divit Odası denilen bölümünde teşhir edilmekte olan Selçuk çinilerine ait birkaç parça istisna edilirse, diğerleri tamamen XVI.-XIX. yüzyıl Osmanlı çiniciliği örnekleridir.

Bu seksiyonun dışında kalan ve harikulâde çinilerin büyücek panolar teşkil ettiği bölümlere, Sarayın belirli yerlerinde rastlanmaktadır. Bunlardan Hırka-i Saâdet Odası'nın giriş yerinde ve iç duvarlarındakilerle Sünnet Odası'nın dış duvar çinileri dünyada birer eşine daha rastlanmayan şaheser panolardır.

Türk Çinileri'nin sergilendiği Divit Odası'nda ayrıca XV. yüzyıl kandilleri, Kütahya yapısı mavi-beyaz tabaklar vardır. Gene XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayan İznik çinileri yanında XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait ibrikler, fincanlar bize, Çanakkale ve adalarda bile Türk çini ve porselen mamulleri yapımının ne dereceye kadar geliştiğini göstermesi bakımından ayrıca dikkate değer.

Türk çinilerinde umumiyetle sırlar temiz, teknik çok gelişmiştir. Genellikle beyaz bir zemin üzerine işlenmiş renkler parlaktır. Bilhassa kabartma mercan kırmızısı ilk bakışta gözü çeker. Çizgiler incelmiş, gözü rahatsız edecek keskinliği vermemektedir. Lâle, karanfil, yaprak, kuş, çiçek gibi, tabiî motifler daima birinci planda yer almaktadır.

XIX. asır başlangıcından itibaren Türk çiniciliğinin gitgide bir çöküntüye doğru yöneldiği görülür.

TÜRK İŞLEMECİLİĞİ

Türk işlemeciliğinin gerek sembolik anlamını ve gerekse kompozisyon ve renk güzelliğini, Topkapı Sarayı'nın «İşlemeler Seksiyonu» nda görmek mümkündür. Bilhassa XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki işlemeciliğimizin bu örnekleri arasında nihaleler, kavuk örtüleri, baş örtüleri, bohça yüzleri, kaftanlar, seccadeler, sofralıklar, perde yüzleri üzerlerindeki işlemeler, insana asırlar boyu süren gelişmeyi, bir bakışta öğretmeye yeter.

İşlemeciliğimizin kılaptan, sırma, sim, pul, tırtıl, gümüş tel, ibrişim gibi, iş çeşitleriyle meydana getirilmiş bu nefis eserlere bazen inci ve değerli taşlarla şekil yapma modası da zaman zaman kendisini gösterir.

Bugün Hurrem Sultan'a ait olduğu sanılan mendil ile I. Sultan Ahmed ve III. Sultan Mehmed tarafından yaptırılan tahtların murassa örtüleri, Türk işlemeciliğindeki sanat anlayışının yüceliğini anlatan ölümsüz misallerdir.

TÜRK PORSELENLERİ

Bu seksiyonda XVII., XVIII., XIX. yüzyıllarda yapılmış eserler sergilenmektedir. Çeşmibülbüller, kristaller, mat beyaz camlar, düz camlardan yapma eserler görülmektedir. Porselenden yapılanlar arasında ise; Eser-i İstanbul, Yıldız Porselenleri başta gelir. Ayrıca lüleci çamurundan yapılanların da üzerlerinde, tıpkı el işlerindeki motiflere rastlanmaktadır.

Porselenler arasında 1845'te Beykoz'da kurulmuş fabrika mamullerinden olan köşeli sürahiler, testiler, erik ve domates biçimindeki tabaklar, insanı hayran bırakan gene el sanatı ile işlemeciliğinin üzerinde bağdaştığı eserlerdir.

Ayrıca 1893 yılında kurulmuş Yıldız Porselen Fabrikası'nın mamullerinden ve bilhassa bugün Dolmabahçe Sarayı'nın salonlarındaki köşeleri süsleyen büyük vazolar, tuğralı tabaklar, üzerlerinde padişah resimleri bulunan süslü çay ve kahve fincanları da bu ecdat yadigârları arasında insanı iftihara sevk edecek kudrette nefis eserlerdir.

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Zigetvar Seferi adlı kitaptan bir minyatür.
Fotoğraf: Ara GÜLER

«Ertuğrul'un hikâyesini, bu seyahate katılanların ağzından nakledeceğim. Japonya'da yaptırdığımız Ertuğrul abidesinin açılışı vesilesiyle lâzım gelenlere yolladığımız hediyeleri, bu faciadan sağ kalanlara da göndermiştik. Bir gazeteci bunlardan Bartınlı Ahmet Erkiş'le bir mülâkat yapıyor. Dinç bir ihtiyar olan Ahmet Erkiş'in, gazeteciye anlattığı vakayı hulâsaten aşağıya geçiriyorum.»

H. G.

«5 temmuz 1889'da, Istanbuldan hareket eden Ertuğrul, bir genç gelin gibi süslenmiş, yola koyulmuştu. Gemide, subay, gemici 1090 kişiydik. Çanakkale'yi lâtif bir hava içinde geçtik. Sakız'a uğradık. Süveyş'e varınca, Port-Said'de bir gece kaldık. Gemi «İsmailiye» de kuma oturdu. İki vapurla çekilerek tekrar yüzdürüldü ama, bu kaza, dümenin kırılmasına sebep oldu. Dümenin tamiri için «Süveyş» te kaldık (*). Tekrar yola çıktıktan bir müddet sonra Cidde'ye vardık. Orada Hazret-i Havvâ'nın mezarını ziyaret ettik. Bâbülmendeb'de kömür aldık, bundan sonra ilk büyük fırtına ile karşılaştık. Fazlaca üzülmeden fırtanayı atlattıktan on iki gün sonra Bombay'a geldik. Hindliler, akın akın gemimizi ziyarete geldiler. Hazret-i Âdem'in mezarının bulunduğu söylenen Kolombo'ya uğradık, oradan Singapur'a geldik. Kışı geçirmek için altı ay bu limanda kalmaya mecbur olduk. Singapur'da konsolosumuz Sakaf Bey, gemiyi karşıladı, bizlere ikramlarda bulundu. 20 ocak 1889'da Saygon'a yollandık.

YOKOHAMA'YA VARIŞ

«Birçok Çin ve Japon limanlarına uğrayarak nihayet 7 haziran 1889'da Yokohama limanına girdik, direklerimize vatanımızın renklerini, bayraklarını çektik. 101 pâre top attık, Japon bataryaları cevap verdiler. Limanda Rus, İngiliz ve başka ecnebi gemiler de vardı. Onları da, bayraklarını çekerek ayrı ayrı 21'er topla selâmladık. Onlar da aynı şekilde mukabele ettiler. Bu suretle, güzel bayrağımız bütün gün dalgalandı, Japon gemicileri gemimizi ziyarete geldiler, biz de bu ziyaretleri iade ettik. Nihayet karaya çıkmaya müsaade edildi. İstanbul'dan İmparatora gönderilen hediyeler 800 sandık içindeydi; bunları karaya çıkardık, ben o zaman, yirmi beş yaşındaydım. Memleketi gezdim, birçok defalar Tokyo şehrine gittim, iki şeyi unutamam. Birisi Japon misafirperverliği; bize samimî dostlukla, çok ince bir nezaketle muamele ettiler, satın aldığımız şeylerin parasını dahi verdirmediler. İkincisi de, puspus arabaları, ömrümde böyle şey görmemiştim. Biz orada iken gemimizde sârî bir hastalık çıktı, her gün on beş vatandaş Hakkın rahmetine kavuşuyordu. Hepimizi karaya çıkardılar, çadırlar kurarak karantina altına aldılar. Gemiyi halatlarına varıncaya kadar dezenfekte ettiler, fakat hastalığın önüne geçilemiyordu. Bu yüzden dönmeye karar verildi. 14 eylül pazar günü saat 13'te hareket edildi. «Gitmeyiniz, batarsınız, hava fenadır,» diye Japonlar bize nasihat ediyorlardı.

Hüsrev Gerede, Ertuğrul şehitleri anıtının açılış töreninde konuşuyor.

(*) Resmî menbalar, Ertuğrul'un 31 temmuzda Süveyş'i terk ettiğini kaydediyor. Buna göre, tamirin bu kadar uzun sürmemiş olması gerekir. Dört asırdan beri Türk harp gemisi görmemiş halk, daha Aden'den başlayarak sahillere Ertuğrul'umuzu selâmlamak için koşuşmuşlardı. Hind Okyanusu'nda binlerce kayık Ertuğrul'un etrafında pervaneler gibi dönmüştür.

H. G.

«Fakat biz ne olursa olsun, vatana dönmeye karar vermiştik. 4 eylül 1890' da hareket ettik.» Ahmet Erkiş'in ağzından yazacağım feci kazaya ait bahisten evvel, bu kısmı tamamlamak için resmî kaynaklardan biraz hülâsa yapacağım:

Ertuğrul'un Yokohoma'ya varışı pek şanlı olmuştur. Türk bayrağını görmeye koşan binlerce Japon'un, **Banzay - Banzay** sedaları, selâm topları arasında limanı inletmiştir. Osman Paşa, karaya çıkar çıkmaz, İmparator Meji tarafından kabul edilmiş, beraber getirdiği Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük nişanını ve Sultan Hamid'in kıymetli hediyelerini takdim eylemiş; padişahın Japon İmparatoruna selâmını ve Türk milletinin dostluk hislerini arz etmiştir. İmparator kendisine, en büyük nişanı vermiş, şerefine birçok ziyafetler tertip edilmiş, subaylarımız, erlerimiz, üç ay Japonya'nın şeref misafiri olarak ikram görmüşlerdir.

FELÂKET GÜNÜ

Dönüş ve feci kaza hakkında sözü tekrar Ahmed Erkiş'e bırakıyorum:

«Hareketimizin dördüncü günü dehşetli bir fırtına koptu, kara görünmüyor, başka gemi yok, saman çöpü gibi sallanıyoruz. Dağ gibi müthiş bir dalga, gemimizin üzerine çöktü. Mürettebat ne yapacağını şaşırmış gibiydi. Öte yandan gemi su almaya başlamıştı. Gemici arkadaşlar halatlara tırmanmaya başladılar, fakat dağ gibi dalgalar direkleri aşıyordu. Bu sırada, korkunç bir çatırtı duyuldu. Gemi, bir kayaya çarpmıştı. Kendimi denizde buldum. Hemen bir tahta parçasına sarıldım, dalga beni dibe sürükledi, boğulmak üzere iken nasıl olduğunu anlamadan, kendimi bir kayanın üstünde buldum. Kurtulmuştum. Çıldırmış deniz ortasında, aynı kaya üstünde yanımda birkaç arkadaşım daha vardı. Şaşkınlıktan hüngür hüngür ağlıyorduk. Yakında bir deniz feneri gözümüze ilişti. Kendisini kurtarabilen diğer arkadaşların sığındığı bu fener civarına, bin tehlike ve müşkülâtla canımızı atabildik. Yetmiş kişi kadardık. Bu adacıkta çıplak, aç, bir damla içecek bulamadan yaşadık, ümidimizi kesmedik. Nihayet bir gemi gördük, bir Alman gemisiymiş. Yanaştı, bizi aldı, hastanesi olan bir limana götürdü, yetmiş gün orada tedavi edildik. İskenderiye'de «İzzeddin» ve «Talia» vapurlarımızın karşıladığı iki Japon harp gemisi ile dört aylık bir seyahatle İstanbul'a geldik, madalya verdiler ve terhis ettiler». Ertuğrul Gazisi ihtiyar Ahmed Ağa, yıllarca cebinde sakladığı iki Japon parasını madalyasının beratını ve terhis kâğıdını çıkararak muharrire göstermiş, muharrirden kendisine, büyükelçiliğimizden bir hatıra madalyası, şehit arkadaşlarının aziz ruhlarına inşa edilmiş olan abidenin resimli kartlarını ve yarım asır evvel geçen, hikâye ettiği tarihî seyahatlerine ait fotoğraflı bir kitabın gönderilmiş olduğunu duyunca, son derece sevinmiş.

O tarihte faciayı yazan Japon gazetelerinden ve resmî vesikalardan aşağıya ufak bir hulâsa yapıyorum:

Japon millî yılına göre, gün sayısını gösteren «210» ve «220» fırtınaları bilhassa eylül ayında başlar. Ertuğrul, Yokohama'dan hareketinin üçüncü günü, yani 1 eylülde Hondo adasının, Kişu (şimdiki adı Vakayama) ili açıklarında bu fırtınaya yakalanmıştır. Bu adanın kıyıları yalçın kayalıktır. Funkora denilen bu kayaların bir kısmı, deniz sathından aşağıdadır. Bu yarımadanın güneyinde Oşima adası ve bunun güney ucunda da Kaşimozaki burnu ve feneri vardır. Burası eski zamanlardan beri deniz facialarına sahne olmuş tehlikeli bir yerdi. Normal zamanlarda bile, dalgaların kayalara çarpması, korkunç sesler çıkarır, deniz suyu zerreleri âdeta sis gibi sahili kaplar. 16 eylül öğleden sonra dev gibi dalgalarla, bulutlu, sisli bir hava içinde mücadele ede ede Oşima açıklarına gelebilen Ertuğrul'un saat üçe doğru, makine kısmında sakatlık olmuş, gemi dalgaların emrine tabi bir tahta tekne haline gelmişti. Bu yüzden dalgaların kayalıklara sürüklediği Ertuğrul, saat 21' de şiddetli bir sademe ile büyük bir kayaya çarpmış, iki parça olmuş, bir buçuk saat içinde dalgalar arasında tamamen denizin dibine gömülmüştür. Kurtulanlardan bir kısmının ifadesine göre, çarpma neticesinde gemi daha batmadan, içeri hücum eden suyun, kızgın kazanla teması, kazanın patlamasına, geminin parçalanmasına sebep olmuştur.

Amiral Osman Paşa'nın cesedinin bulunamaması, denizden üniformasının yalnız bir kolu çıkması, bu tezi kuvvetlendirmektedir.

KAZAZEDELERİN BAKIMI

Resmî Japon vesikalarına göre, gecenin saat 22' sinde fırtınanın uğultuları ve sis içinde hiç bir şey duyamayan ve göreme-

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nden:
Bir İran minyatürü.
Fotoğraf: Ara GÜLER

Şehitler anıtının açılış töreninde mahalli kıyafetli Japonlar.

yen Kaşinozaki feneri kulesine, kanlar içinde, yaralı biri geliyor. Bekçi, gelenin bir cin, bir hayalet olması korkusu içinde dehşete düşerek şaşırıyor, fakat arkadan aynı perişan halde, on kişi daha geldiğini görünce, durumun fecaatini kavrayarak bu zavallılara ilk yardımı yapıyor. Fenerciler, üstlerindeki kimonolarını bunlara giydiriyor, çay ikram ediyor ve kaza hakkında bilgi istiyorlar. Fakat, dil bilmediklerinden anlaşmak mümkün olmuyor, ancak Türk olduklarını, anlıyorlar. Daha sonra mühendis Seijiro Takızava çağırılıyor, milletlerarası bandıra işaretlerini bilen bu mühendisin sorduğu suallerle Ertuğrul harp gemimizin uğradığı feci akıbeti öğreniyorlar.

O zaman telgraf, telefon gibi muhabere vasıtaları olmadığından, Kaşino köyüne hemen bir haberci koşturuyorlar. Aynı gün Takano adında bir köylü de, saat 21' de denizden bir patlama sesi duyduğundan, fenere haber vermek için yolda iken, birkaç Ertuğrul yaralısına rastlıyor, onları alıp köye götürüyor. Bu suretle, sabaha kadar Kaşino köyünde altısı subay, olmak üzere 69 yaralımız toplanmış oluyor. Bu denizcilerimizin ifadelerinden, kayaya çarptıkları, geminin su aldığı, kazanın patladığı anlaşılmaktadır. Yapılan soruşturmalarda başta suvari Yarbay Ali Bey,. ikinci kaptan Binbaşı Nuri olmak üzere, subaylar, makinistler ve bütün mürettebatın, kendi canlarını kurtarmayı düşünmeyerek, Barbaros ve Turgutlar'ın torunlarına yakışan bir metanet ve fedakârlıkla, infilâk ve parçalanma anına kadar, vazifeleri başından ayrılmadıkları ortaya çıkmıştır. Başçarkçı Albay İbrahim, kazan başında parçalanmış, Amiral Osman Paşa, kumanda yerinden ayrılmamıştır. Sonradan denizde bulunan büyük üniformasının kolu, merhum şehidin bu güzel üniforma içinde, Türk denizciliğinin şerefi, ecdadının şöhretini taşıyarak ölmeyi tercih ettiğini göstermektedir.

Oşima köylülerinin, kendi elbiselerini, yataklarını vermek, saz damlı fakir evciklerini, mâbetlerini istirahatlerine tahsis etmek suretiyle, yaralılarımıza yaptıkları ilk candan yardım ve bütün Japon milletinin ilgi ve şefkatini Türk milleti her vakit şükranla anacaktır.

17 eylül sabahı bütün köy halkı, denizde ceset aramaya koyulmuş ve ilk iş olarak hastane haline soktukları Ray Rıjuci mabedi ile köyün ilkokuluna yaralılarımızı yatırmışlardır. Köyün doktorları I. Date, Kikobayaşi, ve S. Matsuşita yaralılara çok müşfik bir ihtimamla bakmıştır. Yara, bere içinde kurtulanların altısı sağlam, dokuzu ağır, diğerleri hafif yaralıydı. Kaşida adlı bir köylü, vaktiyle bir ecnebi yanında, Avrupa usulü yemek pişirmesini öğrenmişti. Köyde yaralılarımızın yemeklerini o pişiriyordu. Balıkçılıkla geçinen ve çok fakir olan köy halkı, kendi patates ve tavuklarını da, hastalarımı-

za yedirerek, Türk köylüsü gibi âlicenap ve misafirperver olduklarını göstermekte tereddüt etmediler. Ufacık kimonolarını da iki metre boyunda, ekserisi Karadeniz ve Akdeniz sahil halkından olan, seçme denizcilerimize giydirdiklerinden, bu tuhaf manzara, zaman zaman her iki tarafın da gülmelerine yol açıyordu.

Denizden 260 cesedin toplanması, köylülerin, gösterdiği büyük gayret ve himmetler sayesinde mümkün olmuştur.

Belediye Reisi, Boço Maru vapuru ile kazazedelerden muzika şefi teğmen İsmail'i ve asteğmen Haydar'ı Kobe'ye göndermiş ve kazanın vukuuna, yaralıların haline dair raporunu da kaptana vermiştir. Kobe'deki Alman konsolosu kazayı duyunca limanda bulunan Wolf gambotu kumandanı Gredner'i derhal haberdar ederek, «Hyogo» valisinin muvafakati ile, Oşima'ya göndermiş, gambot 20 eylül 1889 saat yedide, adaya vâsıl olarak yaralılarımızı almış, Kobe'ye getirmiştir. Alman kaptanı Gredner, Oşima'dan ayrılmadan evvel, karaya bir müfreze çıkararak, şehitlerimize askerî ihtiram ifa etmişse de, dalgaların şiddetinden bu ulvî maksadına muvaffak olamamıştır. Yolda Alman gemisinin doktoru, Japon refakat doktorlarıyla yaralılarımızın tedavisine çok gayret göstermiş ve gambotun tekmil mürettebatı, Türk denizcilerine karşı samimî yardımlarda bulunmuşlardır.

İMPARATORUN ÜZÜNTÜSÜ

Vakayı haber alan Japon Bahriye Nazırı, Yaeyama harp gemisini Oşima'ya göndermiş, 21 eylülde geminin süvarisi Komiora, mürettebatı karaya çıkararak köylülerin topladığı 260 cesetle, birçok vücut parçalarını Funakora kayalıklarına karşı, fener civarında, bütün geçen gemilerin görebileceği bir tepecik üzerine gömdürmüştür. Harp gemisi mürettebatı, bütün köy halkının iştirakiyle, Japon bahriyesi adına şehitlerimize son ihtiram törenini yapmış, bu kutsal vazife için geri kalmış iki kazazede denizcimiz de beraber alarak Kobe'ye dönmüştür. Bu suretle Kobe'de toplanmış olan kazazedelerimiz, hastaneye yatırılmışlardır.

Kazadan çok müteessir olan İmparator Meji ve İmparatoriçe, teşrifatçı Ryunoske ve saray doktorlarından Katsura'yı 13 hastabakıcı ile Kobe'ye göndermişlerdir. Yaralılarımız tamamen iyileşince, imparator bunların Hiyei ve Kongo adlı iki harp gemisi ile, İstanbul'a götürülmelerini irade etmiş, gemi süvarileri Albay T. Tanaka ve S. Hideka'ya padişaha takdim olunmak üzere, hediyeler ve teşekkür, taziye ve teessürlerini hâvî mektubunu vermiştir.

Bu iki harp gemisi, 1 ekim 1889'da, Tokyo'nun Şınagava limanından hareket ederek Kobe'ye uğrayıp kazazedeleri almış, 18 aralıkta Port-Said'i geçmişler, ayın sonlarına doğru da, Çanakkale Boğazı'na girmişlerdir. Bizim Yarhisar harp gemimiz bunları karşılamış ve kazazedeleri almak istemişse de, Japonlar bunları İstanbul'a kadar götürmek iradesini almış

Açılış törenine gelen heyetimizi karşılayan öğrenciler.

bulunduklarını bildirdiklerinden, derhal Boğazdan geçmeleri müsaadesi verilmiş ve gönderilen karşılayıcı harp gemilerimizle birlikte 2 şubat 1890'da İstanbul limanına girerek Dolmabahçe Sarayı önünde demir atmışlardır. Bütün İstanbul halkı, sahillere dökülerek Japonlar'ın hem denizcilerimize karşı gösterdikleri misafirperverlik ve yardımlara, milletin şükranını göstermiş, hem de gelen vatandaşlarımızı sevinçle selâmlamışlardır. İkinci Sultan Hamid, Dolmabahçe Sarayı'nı Japon subay ve erlerinin seremonisine tahsis etmiş, her gece bütün mürettebata mükellef ziyafetler çekilmiştir. Padişah, Japon gemilerinin kumandanlarını huzuruna kabul ile, iltifatlarda bulunmuş, ikinci rütbeden Mecidiye nişanı vermiştir. Bu iki gemi İstanbul'da, masallara destan, tam kırk gün, kırk gece izaz, ikram olunarak milletimizin, devletimizin misafiri olmuşlardır. Çok parlak ve içten gelen bir uğurlama töreni ile İstanbul'dan ayrılan bu gemiler, 18 mayıs 1890'da, Tokyo'ya varmışlardır. Gemiler daha yolda iken, Osmanlı hükümeti, kazazedelerin kurtarılmasında, bakılmalarında, ilk yardım ve fedakârlıkları görülen Japonlar'a verilmek üzere, Japon hükümetine 3 000 yen göndermiştir. Hadise, tarihî, askerî, millî bakımdan biz Türkler için unutulmaz hazin bir hatıra olduğundan, okuyucularıma elde edebildiğim bütün tafsilâtı bildirmeyi bir vecibe saymaktayım. Bu sebeple, Japon hükümetinin, arkadan bir Fransız vapuru ile, İstanbul'a yolladığı, denizden toplanabilmiş silâh ve enkaz üzerinde de, teferruat olmasına rağmen, bilgi veriyorum:

8 Krup topu, 2 top kundağı, 4 armstrong topu, 4 Hoçkis topu, 4 tabanca, 2 torpil kovanı, 182 tüfek, 24 tabanca, 61 kılıç, 71 süngü, muhtelif ecnebi paraları, nişanlar vesaire...

Oşima köylüleri, Şinto mezhebinin verdiği duygu ve ruhlara olan kuvvetli imanları tesiri altında, bu enkazdan süngü, kılıç, bahriye dürbünü, mermi, kovan, gemi makarası ve halatı gibi, şeylerden birer nümuneyi, kutsal bir yadigâr, ruhanî bir hatıra olarak, ayırmışlar, mabetleri Renjoci'ye götürmüşlerdir.

O zamanın en maruf gezetesi olan Yiji Şimpo, şehitlerimizin ailelerine yardım için, bir iane defteri açmış, toplanan parayı muharrirlerinden Şotaro Noda ile memleketimize gönderdiği gibi, Tokyo zenginlerinin teberruatını da, 1891'de, o zaman Yakın-Şark Ticaret Komitesi Şefi olan sayın dostumuz Taraciro Yamada İstanbul'a kadar getirmiştir. İane getiren bu iki zatı, Sultan Hamid huzuruna kabul ederek, iltifatlarda bulunmuş, İstanbul'da kalarak, Türk subaylarına Japonca ders vermelerini irade etmiş, imparator Meji'nin de padişahın dostluk bağlarını takviye edecek bu arzusuna memnunlukla muvafakat etmesi üzerine, bu iki Japon epey müddet İstanbul'da kalmışlar, subaylarımıza ders vermişler, kendileri de Türkçe'mizi mükemmelen öğrenmişlerdir.

1892'de Sultan Hamid, hassa yaverlerinden Binbaşı Ahmed Bey'i kendisinin ve Türk milletinin teşekkürlerini Japon İmparatoru'na, arzetmek üzere Tokyo'ya göndermiş, İmparator'a saf kan gayet güzel bir de Arap atı hediye etmiştir. Saklavi cinsinden olan bu atın, bugünkü imparatorun askerî törenlerde bindiği güzel kır atın ceddi olduğunu da Tokyo'da iken duymuştum.

Ertuğrul şehitlerimiz için yapılan ilk anıt yukarıda bildirdiğim Ydeyama harp gemisi süvarisinin, bu mübarek şehitlerimizi askerî merasimle gömdürmüş olduğu yere dikilmiştir. Bu yer Kaşimozaki fenerinin 300 metre güney-doğusunda, denize bakan bir tepeciktir. Bu ilk abide tamamen Japon usulü, büyük müstatil bir taştır. Üzerindeki ilk kitabe Wakayama valisi Tadasuke İşii tarafından 1890 şubatında kaleme alınmıştır. Kitabede özet olarak: Kazanın oluşu, yaralıların bakımı, Yokohamalı, Kobe'li hamiyetli bir kaç zatın köylü gençlerle beraber Ertuğrul'a ait eşyayı toplattırarak defterini yaptıkları, mezarlarını kazdırarak gömdürdükleri yazılıdır. En sonuna ise şu şiir eklenmiştir: «Rüzgâr ilâhı hiddetlenince, koca gemi de kuvvetsiz oldu — Delegeler şehit düştülerse de, dostluğumuzun temeli oldu» hatırasını taşa oyuyoruz tâziyelerimizi sunuyoruz, Nippon İmparatorluğu kuruluşunun 2551 yılı ve Meji devrinin 24'üncü yılı başında.»

Tertip eden Wakayama Valisi — İşii

Taşı oyan: Vilâyet kâtiplerinden (Akiyama).

Büyükçe bir taştan ibaret olan bu ilk abideye, bütün bu tarihî vakanın sığması, Japon yazısının hususiyeti sayesinde mümkün olmuştur. Köylüler, bu anıtı kendi büyüklerinin, ilâhlarının abidesi gibi takdis eder, sever, daima temiz halde bulunmasına dikkat ederler. On senede bir defa da, dinî tören yaparlar.

Topkapı Sarayı kütüphanesindeki Fâtih Albümü'nden bir minyatür.
Fotoğraf: Tamer GÜVENÇ

İstanbul Camileri

Yazan :
Reşad Ekrem Koçu

Bu sayıdan itibaren İstanbul'un en büyük camilerini okuyucularımıza tanıtmaya başlıyoruz.

İSTANBUL'DAKİ selâtin camilerin en eskisi olan Beyazıt camii, II. Sultan Bâyezid Han tarafından yaptırılmıştır. Gerçi İstanbul'da ilk camiyi yaptıran Fâtih Sultan Mehmed'dir ama, onun yaptırdığı cami, bir zelzelede yıkılmıştır; bugünkü Fâtih camii ise XVIII. yüzyıl yapısıdır.

Camiin inşasına 1501 yılında başlanmış, 1506 yılında bitirilmiştir. Camiin temel atma ve tamamlanma tarihlerini veren kitâbe, şadırvanın bulunduğu harem avlusunda, camiin esas giriş kapısı üstündedir. Sülüs celîsi ile mermer üzerine kabartma üç satır halindedir. Yazı en büyük Türk hat üstadı Şeyh Hamdullah'ın eseridir.

CAMİİN MİMARI KİM

Beyazıt Camii'ni yapan mimarın kim olduğu ihtilâflıdır. Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan Türk Sanatı Tarihi'nde kesin bir şekilde camiin mimarı olarak mimar Hayreddin gösterilmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi ise bu mevzuda şunları yazmaktadır: «Bugüne kadar camiin mimarı olarak ya Kemâleddin kabul edilmiştir, ya Hayreddin. Hiç bir vesikaya dayanmadan birbirinden naklen yapılan bu yakıştırmaya sebep olarak Çarşıkapısı'nda ve Koska'da birer cami yapmış olmasını görmekteyim. Nasıl ki, Fâtih camii mimarlarından Ayas'ın Saraçhanebaşı'nda Sinan-ı Atik'in de Nişancı'da birer mescidi varsa, ona kıyasen, Beyazıt Camii'nin iki tarafında bulunan mimar Hayreddin ve Kemaleddin mescitlerinin banilerinden birinin veya ikisinin birden camiin mimarı olacağına hükmedilmiştir. Rıfkı Melûl Meriç'in İlâhiyat Fakültesi, Türk ve İslâm Sanatları Yıllığı'nın ikinci cildinde Beyazıt Camii Mimarı adlı makalede neşredilen, son bulunan vesikalara nazaran hicrî 909 (M. 1503) senesinde camiin hitamına kadar camiin mimarı Yâkub Şah Bin Sultan Şah'tır. Bulunan vesikalar 909' dan başladığı için temel atıldığından itibaren Yâkub Şah'ın mimar olup olmadığı malûm değildir.

«Bir ihtimal ile daha evvel Hayreddin de mimarlık vazifesinde bulunmuş olabilir.»

MİHRABIN YERİ NASIL TAYİN EDİLDİ

Beyazıt Camii'nin edebiyatı, oldukça zengindir. Evliya Çelebi XVII. asır ortasındaki manzarasını, bazı eski menkıbeleri de kaydederek şöyle anlatıyor:

«Camiin esasına başlandıkta, mimarbaşı:

«— Padişahım, mihrabı nasıl koyalım? diye sordukta, Bâyezid-i Velî:

«— Şu ayağıma bas, der.

«Mimar, ayağını padişahın ayağı üstüne bastıkta, karşısında Kâbe-i Mükerreme'yi görür, hemen padişahın ayağına kapanarak mihrabı o istikamette kor; mihrab temeli konulunca, Bâyezid-i Velî, camiin hayır ile bitmesi için iki rekât hacet namazı kılar.

«Camiin yapısı tamam oldukta, bir cuma günü cemaat-i kübra toplanıp açıldı. Bâyezid-i Velî buyururlar ki:

«— Her kim ki, müddet-i ömründe ikindi ve akşam namazlarının sünnetini terk etmemişse, şu mübarek vakitte o kimse imam olsun!

«Derya misali cemaat içinden bir fert çıkmaz. Bâyezid Han:

«— Elhamdülillâh ömrümüzde, seferde, hazerde sünnetlerimizi terk etmedik, diyerek kendileri imam olurlar.

«Gayet ruhaniyetli camidir. Çarşı ve pazar içinde olduğundan, gece ve gündüz cemaat-i kesireden yer bulunmaz.

«İç haremdeki havuzun muslukları her an abdest alındığı için akşama kadar kapanmayıp, daima akar.

Beyazıt Camii'nin avlusunda kurulan ramazan sergilerinin dillere destan bir hatırası vardır.

«Camiin iç haremi dışında sahra misal üç tarafında dükkânlar inşa edilmiş bir harem-i azîm vardır. İmaret, mutbak, misafirhane bu haremdedir. Onun dışı da serâpâ dut ağaçlarıyla müzeyyen bir azîm meydandır.»

Evliya Çelebi'nin tarifinden Beyazıt Camii'nin bir de dış haremi olduğunu kesin olarak öğreniyoruz. Bu dış haremin duvarları, XVIII. asırda kaldırılmış, iç haremin kapıları doğrudan meydana açılmıştır.

İbrahim Hakkı Konyalı tarafından verilmiş bir notta: «Cepheden bakıldığına göre, soldaki minare küpüne kadar yıkılarak sonradan yapılmıştır. Cami 1797 ve 1870'te esaslı tamirler görmüştür,» diyor. Dış harem duvarının 1797 tamiratında kaldırıldığı tahmin edilebilir.

Gene İ. H. Konyalı, camiin yazılarından bahsederken: «Sol avlu kapısının dışındaki yazı 1797 tamirinde, Yamak Salih Efendi'nin yetiştirmesi Mustafa Bin Mehmed'in iç kıble kapısı üstündeki yazı da 1870 tamirinde sikkezenbaşı Abdülfettah Efendi tarafından yazılmıştır,» diyor.

CAMİİN YAPISI

Esas planı kare olan camiin şadırvanlı avluya açılan büyük kapısından başka iki yanında da birer kapısı vardır, böylece üç medhallidir. Camiin «sahn» denilen orta kısmı bir büyük kubbe ve iki yarım kubbe ile örtülmüştür. Sahnın iki yanında büyük kubbe ile yarım kubbelerin dayandığı kemerleri taşıyan ikişer fil ayağı ve birer sütunla ayrılmış iki yan kısım vardır ki, onlar da dörder küçük kubbe ile örtülmüştür. Camiin iki yanına ve şadırvan avlusu tarafına dikdörtgen planlı iki bina yapılmıştır. Bunların dört köşesinde avlu ravakları üstündeki kubbeler çapında birer küçük kubbe, ortalarında da camiin yan kubbeleri çapında birer kubbe vardır.

Zarurî gördüğümüz bu ilk tariften sonra, kıymetli bilgin Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bize verdiği notlardan aşağıdaki satırları okuyucularımıza sunalım:

«Avlunun üç kapısı vardır, hepsinin üstü zamanında ve sonradan konmuş âyet-i kerîme levhaları ile müzeyyendir. Avlu renkli mermer direklerinin ve kırmızı, beyaz kemer taşlarının verdiği renk ahengi içindedir. Döşemelerdeki renkli mermerler de bu güzelliği tamamlar. Hat ve kitlelerin nispeti de kusursuzdur. Fakat bir ağırlık, bir ferah noksanlığı hissedilir; ortadaki geniş şadırvan bir darlık vermektedir.

«Esas kapı, istalâktit yaşmaklı, zengin silmeli, üstü taçlı, ince bir mermercilik eseridir. Camiin iki minaresi en uca konduğundan pek ziyade ayrık, uzak düşmüştür. Bir tanesi eski hüviyetini muhafaza etmektedir. Bu minarenin gövde kısmı sekiz adet kırmızı kuşakla çemberlenmiş olup, en alt ve üst boğumları kırmızı taştan kakmalar ve hendesî şekillerle süslenmiştir.»

Camiin temel atma ve tamamlanma tarihlerini veren kitabe, şadırvanın bulunduğu harem avlusunda, camiin esas giriş kapısı üstündedir. Sülüs celîsi ile mermer üzerine kabartma üç satır halindedir. Yazı o asrın büyük sanatkârı Şeyh Hamdullah'ındır.

RAMAZAN SERGİLERİ

İstanbul'un büyük camilerinin şadırvanlı iç harem avlularında her yıl ramazan ayı devamınca birer sergi-pazar kurulurdu. Buraya katılan esnaf gedikliydi. Hani her yıl avlunun aynı noktasına yerleşirdi. En âlâsından, en nefisinden, en güzelinden olmak şartıyla yiyecek, içecek, tütün, ağızlık, tesbih, kumaş, cam eşya ve kitap satılırdı. Cami sergi-pazarlarının kurulmasının ne zaman başladığını bilmiyoruz. Kesin olan bir nokta varsa, o da Beyazıt Camii'nde kurulan serginin diğer sergilerin hepsinden zengin ve üstün olageldiğidir.

Değerli edip ve İstanbul âşıklarından merhum Ruşen Eşref Ünaydın, **Ayrılıklar** adındaki eserindeki Beyazıt Sergisi başlıklı yazısında şunları yazıyor:

«Dudakları dualarla kımıldayan sırma kordonlu, avniye kaputlu, galoş kunduralı paşalar; redingotlu, uzun kırmızı fesli saray erkânı, altın kamçılı nâdide tesbihler çekerek, yarı mahmur, yarı ibadetkâr ağır ağır görüşürlerdi. Halk da, o yan kubbelerin altında, her adımda bir yeni meşhere bakarak bir cereyan halinde çember gibi döner, dolaşır, şadırvanda abdest alanlara sürüne sürüne orta kapılardan boşanırdı.

«Hasılı sergi, renkleri ve kokuları ile, dimağı da, dünyayı da, ahreti de kendisinde tecelli ettiren bir Müslüman seyrengâhı idi. Fakat yılın birinde bir yel esti. Eski sanatlarla eskiden kalacağı dağıttı. Yerlerinde senelerce sade güvercinler kaldı. Daha ihtiyarlaşan tesbihçiler, tozlanmış ve camekânlarının başında, bedbin ve mütevekkil iki büklüm kaldılar...»

Şehnâme-i Selim Han'dan bir minyatür.

İstanbul'un

İstanbul'un henüz hatıralarda yaşayan birçok tarafı var ki, bugün tarihe karıştı. Bu sayfalarda bugünkü İstanbul semtlerini eski halleriyle bulacaksınız.

Geçmiş zaman olur ki,

hayâli cihan değer.

Zeynep Hanım Konağı

Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa'nın karısı olan Zeynep Hanım, kocası gibi hayırseverliğiyle tanınmıştır. Beyazıt'taki şahâne konağı, uzun yıllar fen ve edebiyat fakülteleri olarak kullanılmıştı. Sonradan yanan binanın yerine yeni fakülte binaları yapıldı.

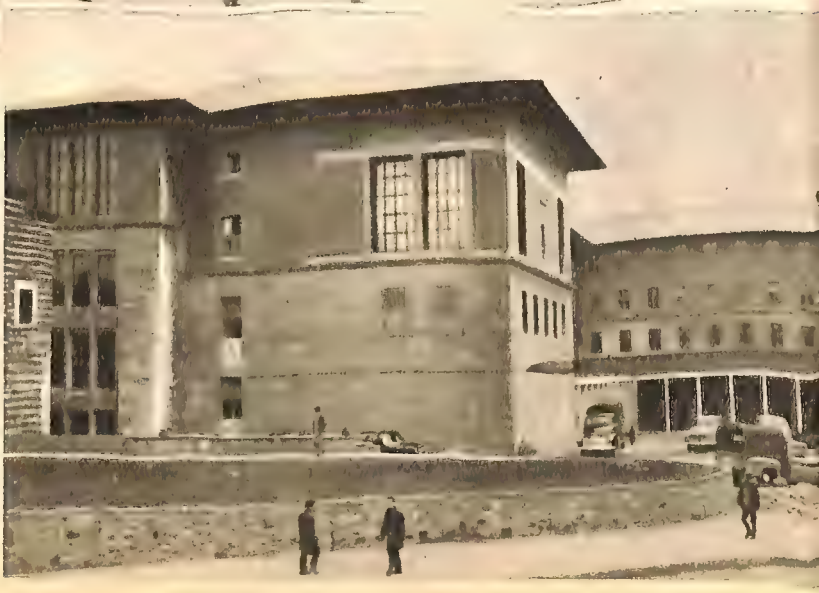

Dünü ve Bugünü

Unkapanı Köprüsü

Bundan kırk yıl önce, Unkapanı köprüsü, ahşap döşemeliydi. Girişinde büyük bir cümle kapısı vardı. Mimar Sinan'ın eseri olan Sokollu Camii'nin önünde de çeşitli yapılar yer almıştı. Bugün, üzerinden bir otomobil selinin akıp gittiği köprü, o zamanlar, sessizdi, sakindi.

Hayat Tarih Mecmuası,
bundan sonra her sayısında İstanbul'un eski
semtlerini bugünkü halleriyle karşılaştıran fotoğraflar yayınlayacaktır.

İLK MİLLETLERARASI DİLİ BİR TÜRK İCAT ETMİŞTİ

Bâlibilen Dili Dünyanın İlk Esperantosudur

YAZAN:
MİDHAT SERTOĞLU

EKMEKÇİZÂDE Ahmed Paşa, Edirneli bir sipahi iken maliye kalemlerine intisap etmiş, süratle yükselmiş, Birinci Ahmed devrinde başdefterdar olup, bu vazifeyi hiç azil yüzü görmeden uzun yıllar ifa etmiştir.

Bu zatın Mehmed Muhiddin adlı bir kardeşi vardı. Bu zat hem ilme, hem felsefeye meraklıydı. Edirne'nin ulemâsından okuyarak diploma aldı. Sonra bir tarafa çekilip kendisini dinî, tasavvufî ve felsefî eserler incelemeye verdi. Bu sırada, yani 1573 tarihinde felsefî ve tasavvufî düşüncelere aleyhtar olmakla tanınmış bulunan Çivi-zâde Efendi, Edirne kadılığına tayin edildi. Kadı efendi bir gün camide Mehmed Muhiddin'in bir kitap okumakla meşgul bulunduğunu görerek yanına çağırttı ve okuduğu kitabın ne olduğunu sordu. Mehmed Muhiddin, bunu kendisine uzattı. Çivi-zâde Efendi, kitabı inceledi ve büyük İslâm tasavvufçusu Muhiddin Arabî'nin meşhur Füsûs adlı eseri olduğunu anladı. Bunun üzerine:

— Bu kitabı neden okuyorsun? diye sordu.

Öbürü alçak gönüllülükle:

— Bir şeyler öğrenmek için, dedi.

— Bu, senin anlayacağın bir kitap değildir ve bilgisi, onu anlamaya yetmeyenleri yanlış yola götürür.

— Ben, anladığımı sanıyorum.

Çivi-zâde, bu cevaptan hiddetlenerek kitaptan pasajlar okuyup, izah etmesini istedi. Mehmed Muhiddin, bunları o kadar iyi şekilde izah etti ki, sonunda:

— Evet, anlamışsın... Hatta, benim anlayamadığım kadarını bile anlamışsın, demek zorunda kaldı.

Mehmed Muhiddin Efendi, birkaç yıl

geçince o sırada Mısır defterdarı bulunan kardeşinin yanına gidip yerleşti. Bir müddet sonra da hacca gitti. Dönüşte gene Mısır'a geldi. Burada, Gülşenî-zâde Şeyh Seyyid Ali Safvetî Efendi'ye intisap etti ve onun damadı oldu. Bundan sonra bütün hayatını okumaya ve yazmaya verdi. Böylece yirmi altı eser meydana getirdi. Nihayet, 1605 tarihinde vefat etti.

Mehmed Muhiddin, bütün insanların, hiç olmazsa bütün Orta Doğu milletlerinin anlaşacağı tek bir dilin bulunmasına taraftardı. Gerçi o devrin Türk, Arap ve İranlı âlimleri, çoğu zaman bu üç milletin dilini bilirlerdi; Arapça ve Farsça'yı ise mutlaka öğrenmiş bulunurlardı. Ancak bu üç dilden yazılan kitaplar yalnız ulemâ arasında okunabiliyor, orta derecede okur yazar aydınlar ve hele halk, bunlardan bir şey anlayamıyordu. Bu dilleri bilenler ise, yalnız okumasını ve bazen yazmasını bilirlerdi. Konuşmasını ise beceremezlerdi. Meselâ, bir Türk âlimi, Arap dilini bütün incelikleriyle bilir, okur, anlar ve hattâ yazarsa da, Arapça konuşamazdı. Böylece, Orta Doğu'da çok yaygın olan bu üç dili konuşan milletler arasında din ve ilim ve hattâ bir dereceye kadar kültür birliği bulunduğu halde halkın birbiriyle anlaşmasına imkân yoktu.

İşte Mehmed Muhiddin, bu engeli ortadan kaldırmayı düşündü. Gayesi evvelâ bütün Orta Doğu milletlerinin anlaşacağı bir dil meydana getirmekti. Bu dilin zamanla bütün dünyaya da yayılacağını ümit ediyordu. Bu maksatla hemen çalışmalara başladı. Ancak, bu kolay bir iş değildi. Bu dil için bir alfabe, gramer ve sentaks kuralları ve kelimeler lâzımdı. Alfabe olarak o zaman Orta Doğu milletleri arasında müşterek olarak kullanılan Arap alfabesini seçti. Lâkin bu alfabe sade Araplar'ın değil, Türkler'in ve İranlılar'ın kullandığı p, ç, j gibi harfleri de kapsıyordu. Gramer kurallarını tamamen kendisi icat etti. Sentaks olarak Araplar'ın kullandığı cümle kuruluşunu aldı. Kelimelere gelince, bunun için kitabında bizzat kendisi şöyle demektedir:

«Dillerin kurucuları insanlardır. Bunu da Allah'ın kendilerine verdiği kudret sayesinde yaparlar. Allah, insanlara bütün isimleri öğretmiş olduğunu Kur'ân-ı Kerîm'de söylüyor. Şu halde kelimeleri biz icat ederiz. Dillerin en mükemmeli Arapça'dır. Sonra Süryânî gelir. Asya'da konuşulan dillerle Türkçe, aslında birdir. Lâkin, Arapça ile Farsça çok farklıdır. Bu dilin kelimeleri tarafımdan ya Allah'ın verdiği ilhamla meydana getirildi ve olduğu gibi bırakıldı, veya öbür dillerden alındı ve değiştirildi.»

Mehmed Muhiddin'in önsözünde bunları açıkladığı kitap, bugün elimize geçmiş bulunmaktadır. Bu kitap, bir gramer ve bir sözlükten ibarettir. Mevcut kütüphane kataloglarında başka nüshasına rastlamadık. Yalnız diğer bir nüshasının Londra'da British Museum'da bulunduğunu haber aldık. Mehmed Muhiddin, icat ettiği yeni dile Bâlibilen adını vermektedir. Kitabın yazılış tarihi 1580'dir. Yani, Kanunî'nin torunu III. Murad devrine rastlamaktadır.

Bu dilde mastarların sonunda m harfi vardır. Meselâ Berem, bilmek demektir. Ber, bil manasına geliyor. Başına bir ki sesi gelirse yer adı oluyor. Kiber = Bilinecek yer (okul) gibi. Ke sesi kelimenin başına gelirse, alet ismi oluyor. Meselâ Kevem, açmak; Kevek ise açacak alet (anahtar) demektir. Kelime sonuna gelen nek hafleri bir şeyin fazlalığını göstermektedir. Bernek, çok bilen (allâme) gibi. İsimden sıfat yapmak için sonuna an geliyor. Meselâ Fenem = bağışlayıp, esirgemek, Fen = bağışlayıp esirge, Fenam = bağışlayıp, esirgeyici (Arapça rahman) manasına geliyor.

Bâlibilen dilini anlatan kitaptan bir sayfa.

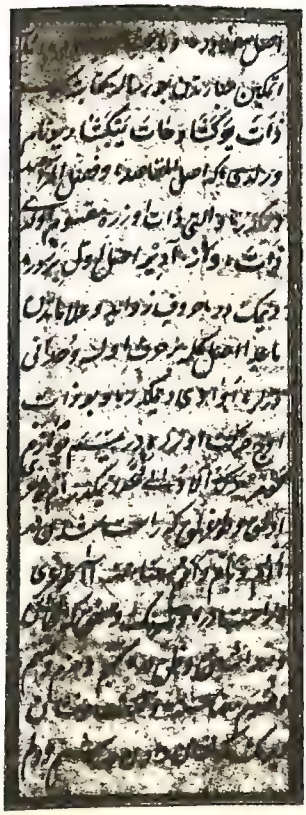

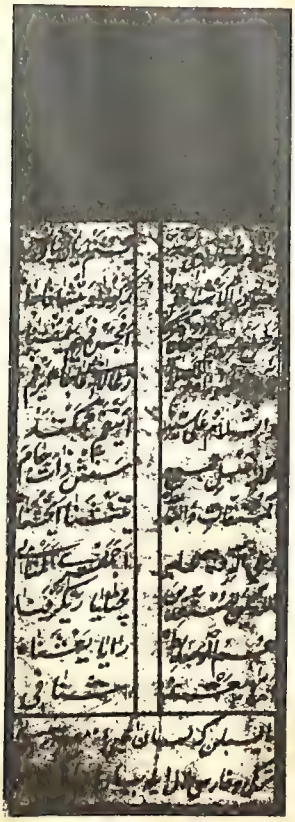

Dünya'da tek nüsha olan eserin bir sayfasının fotokopisi.

Kelimenin sonuna gelen Ke sözü, küçüklük manasına geliyor. Ber = Bil, Berke = Biligicik gibi.

Fiillere gelince, hepsini burada saymak uzun sürer. Yalnız bazı misaller verelim:

Berem = Bilmek, Ber = Bil, Beres = bildi, Berer = Bilir.

Muhatap şekli için başa Ki geliyor:

Kiberer = bilirsin, kiberes = bildin.

Çoğul şekli için bunların sonuna bir a konuyor. Bera = Biliniz, Kiberesa = Bildiniz, Kiberera = Bilirsiniz.

Başta L harfi menfi manayı meydana getiriyor. Meselâ:

Leber = Bilme, Leberes = Bilmedi, Leberer = Bilmez.

Sonra B sesi, birinci şahsı gösteriyor. Meselâ:

Bereseb = Bildim, Berereb = Bilirim. Lebereseb = Bilmedim, Leberereb = Bilmem.

Z sesi meçhul şekli meydana getiriyor. Meselâ:

Hedrem = Vurmak, Hed = Vur, Hedrer = Vurur, Hedzer = Vurulur ve Belem = Öldürmek, Belzem = Ölmek gibi.

Fiilden isim yapılacaksa e sesi kullanılıyor. Ber = Bil, Bere = Bilsin gibi. Bazen de kelimedeki ilk e sesi a'ya döndürülüyor:

Tefem: Ağlamak, Tef = ağla, Taf = Ağlayış, Berbil, Bar = Biliş gibi.

Sayılar ise, şöyledir:

Ed, bez, cel, düm, hen... = 1,2,3,4,5...

Edya, bezya, celya... = 11, 12, 13...

Edger, bezger, celger... = 21, 22, 23...

Evka, bezka, celka... = 100, 200, 300...

Evgen, bezgen, celgen = 1000, 2000, 3000.

Edem, bezem, celem... = 1'inci, 2'nci üçüncü...

Aad, kaz, cal... = Birer, ikişer, üçer...

Kitabın sonundaki sözlükte ise, dört bin kelime bulunduğunu anlıyoruz:

1 — Sesli harfleri e olanlar (çoğunluk bunlardadır):

Cegem = Yumuşamak, Kefem = hıçkırmak, Reem = Akmak, Regem = Oturmak, Zegem = Yutmak, Sefem = Unutmak, Vegem = Parlamak, Neyem = Niyetlenmek, Şemem = Gül koklamak.

2 — Sesli harfleri a olanlar:

Pakam = Çakmak, Afam = Havlamak, Takam = Ağlamak, Hakam = Solmak.

3 — İlk sesli harfi i olanlar:

Dinem = Yaz gelmek, Sinem = Sevmek, Niem = Nimet vermek, Minem = Minnet etmek, Sığem = Sığmak, Kıyem = Kıymak.

4 — İlk sesli harfi Ü olanlar:

Şüfem = Kırmak, Küfem = Küflenmek, Müfem = Ucuza almak, Yütem = Yumurtlamak.

Görülüyor ki, bunlar arasında Arapçadan, Farsça'dan, Türkçe'den alınma kelimeler vardır. Meselâ: Minem, niem gibi kelimeler Arapça'dan, Müfem (Müft = Obur) Farsça'dan ve Sıgem, Kıyem gibi gelimeler Türkçe'den alınmıtır. Bu kelimelerin bu şekildeki kökleri de hep iki hecelidir.

Bâlibilen dilinde bazı cümleler:

Denes Leşemera Nivara = Bahar geldi, koklamadınız gülleri (Bahar geldiği halde gülleri koklamadınız).

Taka, Kakesa Leberera Kefem = Ağlayınız, soldunuz bilmediniz hıçkırmak (Ağlayınız, hıçkırmayı bilmediğiniz için soldunuz).

İncelendiği takdirde Balibilen'in gayet basit, bütün kuralları muntazam, akılda çabuk kalan, süratle öğrenilebilen bir dil olduğu anlaşılmaktadır. Lâkin, çok yazık ki, yayılmamış, belki icat edicisinden başkası öğrenememiştir. Mehmed Muhiddin'in ise, bu dilde yazılmış şiirleri bile vardır. Lâkin, asıl mühimi, bundan 385 yıl evvel milletlerarası bir dil düşünmek ve inanılmaz bir emek harcayarak bunu meydana getirmektir.

Üniversite Kütüphanesindeki Müze

Röportaj / ORHAN YÜKSEL - Fotoğraflar / TAMER GÜVENÇ

ÜNİVERSİTE kütüphanesine talebeliğimden beri gidip gelirim. Bu defa bir davete icabet ederek gittim. Kütüphaneci arkadaşlarım, kitap haftası münasebetiyle beni Üniversite Kütüphanesi'nde açılan yazma ve cilt sergisine davet etmişlerdi.

.....

İki yüz bin cilt kitabıyla memleketimizin en zengin kütüphanelerinden biri olan Üniversite Kütüphanesi'nin okuyuculara kapalı bir kısmı vardır. Hem, kilit üstüne kilit vurmacasına kapalı bir kısım... Burası paha biçilmez yazmaların saklandığı büyük bir salondur. Salonun kapısının dışında ayrıca bir kepenk bulunduğu gibi bütün pencereler de kepenklidir. Hepsi devamlı olarak kilitli durur.

Kütüphane Müdürü Nureddin Kalkandelen, daha önce bana bu değerli müzeyi gezdirmiş, bazı kitapların, mecmuamız için, resmini çekmemize de izin vermişti. Üniversite Kütüphanesi'nin müzesi diyebileceğimiz bu bölümündeki kitaplar ve başka eşyanın gerçekten son derece nadide oluşu, daha ilk gidişte dikkatimi çekmişti. Nefis minyatürler, el yazması minyatür Kur'ân-ı Kerîm'ler, hat üstatlarının yazıları, mücevher kakmalı ciltler ve birçok yazmalar. Ayrıca çeşitli albümler, Mescid-i Aksâ maketleri, Hilye-i Şerif gibi eşya da vardı. O zaman bunların Yıldız'dan geldiğini duymuş ve bu hususta etraflı fikir sahibi olmayı aklıma koymuştum.

Sergi münasebetiyle gittiğim zaman: «Keşke başka bir zaman gelseydim,» dedim kendi kendime. Çünkü öylesine kalabalıktı. Memurlarla beraber bizzat müdür Nureddin Bey de ziyaretçilerle meşgul oluyordu. Ziyaretçiler arasında tanınmış sanatkârların, profesörlerin yanısıra gencecik üniversite talebelerini de görmek mümkündü.

Üniversite Kütüphanesi'nin nazik müdürü Nureddin Kalkandelen, kalabalık ziyaretçilere rağmen, benimle fazlasıyla meşgul oldu. Bu sayede, bu müzenin mahiyetini öğrendim.

1909' DA BİR GÜN...

Nisan 1909 sonlarında bir gündü. 31

Kütüphane Müdürü Nureddin Kalkandelen, Yazı İşleri Müdürümüze odasındaki değerli eşyayı gösteriyor.

mart vakasının doğurduğu kargaşalıklardan sonra Sultan Abdülhamid tahttan indirilmişti. Yıldız Sarayı yağma ediliyordu.

Bu ihtilâl günlerinde, saraydaki değerli eşyaların başına gelecek şeyleri kestiren, bir hâfızı kütüp vardı: Sabri Bey. Canı gibi sevdiği kütüphanesine büyük bir titizlikle bağlı olan Sabri Bey, sarayın yağma edilme ihtimali belirince, Yıldız kütüphanesindeki en değerli yazmaları, mücevherli ciltleri ve başka değerli eşyayı, yağmadan korumak için kendi evine götürmüştü. Fakat, korunması gereken sadece, evine taşıyabildiği kitaplar ve eşyadan ibaret değil ki... Yıldız Kütüphanesi'nde 50 000 cilt kitap var. Onları da korumak lâzım. Her biri gerçekten bir saray kütüphanesine lâyık olacak mükemmellikte kitaplar.

Öte yandan artık yağmacılar saraya girmiş durumda... Her yana el atıyorlar. Ve...

Ve... Sabri Bey, derhal kararını veriyor: Kendisi hayatta oldukça kütüphaneye el sürdürmeyecektir. Hemen dışarı çıkarak kütüphanenin kapısının önüne geliyor:

— Benim cesedimi çiğnemeden kimse içeriye giremez, diye bağırdıktan sonra, boylu boyunca eşiğe uzanıyor.

Sabri Bey'in gerçekten cansiperane olan bu davranışı karşısında, Sarayı yağma edenler insafa geliyor ve kütüphaneye girmiyorlar. Böylece Yıldız Kütüphanesi yağmadan kurtuluyor.

Sabri Bey son derece titiz bir kütüphane memuru olarak tanınmış zamanında. Öyle ki, padişah bile kitap istese, mutlaka makbuzunu alırmış. Bu bakımdan çok takdir edilmiş ve Sultan Vahîddeddin zamanında Yıldız Kütüphanesi müdürlüğüne getirilmiştir.

Sabri Bey, bana bu bilgileri veren Üniversite Kütüphanesi müdürü Nureddin Kalkandelen'in babası. Son derece mütevazı bir insan olan Nureddin Bey, bütün bunları birkaç kelime ile, pek basit bir şeymiş gibi anlatıyor.

Benim merak ettiğim şeyler ise bitecek gibi değil.

— Babanızdan önce müdür kimmiş?

— Süleyman Hasbi Efendi. Babama Arapça ve Farsça'yı öğreten de odur.

— Peki, bu Yıldız Kütüphanesi'nin ne kadar bir geçmişi varmış acaba?

— Efendim, Yıldız Kütüphanesi'ni doğrudan doğruya Sultan Abdülhamid kurmuştur. Burada Beyazıt Kütüphanesi'ni de kuran odur.

— Yıldız Kütüphanesi her halde yalnız padişahın kendisine mahsus değildi.

— Elbette değildi. 50 000 ciltlik bu büyük kütüphanede isteyenler gidip çalışabilirdi. Kitaplar tasnifliydi, hepsinin tasnif fişleri vardı. Durun bakayım, o zamanki tasnif fişleri de şurada olacak.

Nureddin Bey, böyle söyleyerek, çalışma masasının çekmecelerini karıştırmaya başladı ve matbu fişlerden birkaç tane çıkardı. Büyük bir titizlikle basılmış fiş-

lerin üstünde «Kütüphane-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı mülûkâneden mevcut âsâr-ı müellifenin tedkikine mahsustur» yazılı. Sonra kitabın hüviyetini büyük bir titizlikle belirtecek sorular var: Kitabın adı, yazarı, basıldığı veya yazıldığı tarih, sayfa ve satır sayısı, hangi dilde, hangi bilim kolunda olduğu vs. vs...

— Peki, Yıldız Kütüphanesi'nin akıbeti ne oldu sonra?...

— Yıldız kütüphanesi Cumhuriyetten sonra buraya nakledildi.

— Şüphesiz yalnız müzede gördüklerimiz değil.

— Hayır, elli bin kitabın tamamı buraya geldi.

— Müzeye ayrılanlar?

— İşte onlar, babamın zarar gelmesin diye sakladığı kitaplar.

— Müzede ne kadar kitap var?

— Bin beş yüz.

— Tamamını Yıldız'dan gelenler mi teşkil ediyor?

— Hayır, pek az, başka kitap da var.

— Kütüphanenin yeni adını alması da buraya taşındığı zamana mı rastlıyor?

— Evet, 1925 yılında buraya geldiği zaman, adı Dârülfünun Kütüphanesi oluyor.

— O zamanki müdür?

— Gene babam. Ondan sonra Fehmi Bey var. Ben Üniversite Kütüphanesi'nin üçüncü müdürüyüm.

— Bina kütüphane olarak mı yapılmış?

— Hayır. Burası, kütüphane olmasından on yıl önce 1914'te Daire-i Kuzât olarak yapılmış. Sonradan Yıldız'daki kitapların üniversiteye verilmesi düşünülünce, burası Dârülfünun Kütüphanesi olarak hizmete açılmış.

.....

Bir taraftan konuşurken, bir taraftan da odadaki eşyaya bakıyordum. Duvarlarda, vitrinlerde çok nadide eşyalar, yazılar vardı. Resmî bir dairede böyle değerli eşyalar nereden olacak? Her halde bunların da bir hikâyesi olmalıydı. Merakımı açıkladığım zaman Nureddin Bey:

— Efendim, bunlar da peder merhumun, saraydan kaçırarak muhafaza ettiği değerli eşyalar arasında, dedi. Gördüğünüz hilye-i şerîfler, Yıldız'dan gelme. Şu nefis porselenler Yıldız fabrikasının eseri.

Vitrindeki koleksiyonlarda, yeryüzündeki elmas ve pırlantaların tabiî büyüklükte kristal kopyaları, çeşitli biblolar var.

Sergiye giderken merdivenin yanındaki duvarın çatlakları dikkatimi çekmişti. Üniversite kütüphanesinin hikâyesi malûm, binada tehlikeli çatlaklar görüldüğü için yıllarca önce üst kattaki kitaplar aşağıya indirildi, kütüphane okuyucuya kapatıldı. Bu arada yeni bir kütüphane binası yapılması için yer arandı. Birkaç ay önceki gidişimde Nureddin Bey, Şehzadebaşı'nda bir arsanın bu iş için düşünüldüğünü söylüyordu. Ama bu defa orasının da olmadığını söyledi. İfade ettiklerine göre yeni bir bina ümidi de yoktu.

Nureddin Kalkandelen, sergiyi gezen ziyaretçilerle bizzat meşgul oluyordu.

Futbolün tarihi

Çeviren : ESER TUTEL

Oratçağ'da bir futbol maçını gösteren gravür.

«BUNDAN sonra, İngiltere hudutları dahilinde, her kim olursa olsun, ayakla vurularak oynanan top oyununu oynamaya kalkışırsa, şiddetle cezalandırılacaktır!»

Günümüzden altı asır kadar önce bu fermanı çıkartan İngiltere Kralı II. Edward, bu ayak oyununun ileride bütün dünyaya salgın gibi yayılacağını her halde aklından bile geçiremezdi. Ama o yılların İngiltere'sinde, futbola bir kör döğüşü gözüyle bakıldığı için saraya ayakla oynanan bu top oyunu hakkında o kadar çok şikâyet gelmişti ki kral meseleyi bizzat ele almak zorunda kalmıştı. Dükkân sahipleri camlarının, çerçevelerinin kırıldığını ileri sürüyor, ana-babalar da çocuklarının yara bere içinde kaldığını, hattâ sakatlandığını yana, yakıla anlatıyordu. Kendilerini bu oyunun cazibesine kaptıranlar hariç, hemen herkes futbolun yasak edilmesini istiyordu. Sonunda da kral düşündü, taşındı ve 1314'te, yukarıdaki fermanı çıkartmakta tereddüt etmedi.

Tabiî, o yıllarda ayakla vurularak oynanan bu top oyununun adı futbol değildi. Ne kaidesi vardı, ne de nizamları... Gerçekten bir kör döğüşünü andıran bu oyunun oynandığı sahanın manzarası, bir arenayı andırırdı.

Bu satırlara bakarak, futbolun tarihçesinin, İngiltere toprakları üzerinde 1300 yıllarında atıldığı sanılmasın. Futbolun çok, hem de sanıldığından çok daha eski bir geçmişi vardır. Dünyanın birçok milletleri, futbolu ilk defa kendilerinin oynadığını iddia ederse de, bugünkü anlamıyla futbolun doğduğu yer — birçoklarına göre — İngiltere'dir.

Çok yaygın bir spor

Hiç bir spor, futbol kadar çabuk yayılıp geniş halk kitlelerinin en çok sevdiği bir spor haline gelmemiştir denebilir. Çocuklar için mücadeleli bir oyun amatörler için mükemmel bir spor, profesyoneller için bol kazanç vesilesi olan futbol, günümüzün münakaşasız en yaygın, en sevilen sporlarının başında gelir.

14 ekim 1927'de Taksim stadyumunda Bulgaristan'ı 3-1 yenen millî futbol takımımız.

Eğer Mercurialis, Antonio Scaino, Rabelais ve Mulcaster gibi adları tarihe geçmiş kişilerin bıraktıkları vesikalara inanmak gerekirse, XVI. yüzyılda Avrupa'da bugünkü futbolun atası denilebilecek bir oyun oynanıyordu. Ama daha başka kaynaklar, ayakla oynanan top oyununun geçmişinin çok daha eski olduğuna işaret etmektedir. Bazı vesikalarda, İlkçağ'da ayakla oynanan bir çeşit top oyunundan bahis vardır. Günümüzden iki bin beş yüz yıl kadar önce Çin ordusunda da askerlere bugünkü futbola benzer bir oyun oynatılırdı. Tabiî, oyun oynayarak hoş vakit geçirmesini sağlamak için değil, ata binmek, kılıç kullanmak, ok talimleri yapmak kabilinden, idman için. Bugün stadların yemyeşil çim sahalarının üzerinde oynanan nefis bir futbol karşılaşması, Eski Çinliler'in askerlik ve savaş talimleri arasında yer alıyordu.

Eski Çinliler'in bu top idmanını nasıl yaptıklarını bugün kesinlikle bilemiyoruz, ama bu oyun zamanla askerler arasında kalmamış, halk arasında da oynanmaya başlamıştır.

Bugün adına futbol demekte tereddüt edemeyeceğimiz bu top oyunu, Milâttan sonra VII. yüzyılda Japonya'ya da geçti. 661-671 yılları arasında taht vârisi olan prens Tençi-Tenno, bu oyunu çok sevmiş ve arkadaşlarına da öğretmişti. Öyle ki, kısa bir süre sonra sarayın ileri gelenleriyle asiller aralarında sık sık toplanıp, «Kemari» adını verdikleri bu oyunu oynamaya başladılar.

Bugün de Japonya'da «Kemari» denen bu top oyunu oynanır. Ama tabiî, sadece bazı dinî bayram günlerinde... Bu münasebetle özel bir de tören yapılır. Civardaki en yakın tapınağın rahibi, içi hayvan kılları doldurularak yapılmış olan topu sahanın ortasına getirir ve dualar okuyarak topu ve oyuncuları takdis eder. Tören ve karşılaşma için tarihî kıyafetler giymiş olan oyuncular, yirmi dakika kadar bir süre topu yere düşürmeden ayakları ile paslaşarak hünerlerini gösterirler. Buna benzer top oyunları bugün Hindistan ve Çin Hindi'nde de oynanır.

Ortaçağ'da futbol

Ortaçağ'da oynanan futbolun Eski Romalılar'ın «Harpastum» dedikleri oyuna benzediği sanılıyor. Martial ile Seneka'nın eserlerinde bu «Harpastum» kelimesine yer vermelerine rağmen, fazla bilgi vermemeleri, Ortaçağ futbolu hakkında fazla bir bilgi sağlamamıza imkân vermemektedir. Ama Seneka'nın bir eserinde, bu «Harpastum» oyununu oynayan gençlerin, güneş altında, saatlerce tekme tekmeye koşuşup durduklarından bahsettiğine bakılacak olursa, bu oyunun rugby denen Amerikan futboluna benzemesi mümkündür.

Futbola resmî kayıtlarda yer verilmesi XIV. yüzyıl İngiltere'sinde olmuştur. II. Edward'ın 1314'te futbolun yasaklanması hakkında çıkarttığı ferman, pek tatbik edilmemiş olmalı ki, 1349'da, yani ilkinden 35 yıl sonra, III. Edward futbolu yeniden yasaklamak zorunda kaldı. Kral, saray askerleri ve hademelerinin ok atma talimlerini ihmal ederek hiç bir işe yaramayan bu oyuna merak salmalarından şikâyet ediyordu. Pek çokları gibi, o da gençlerin enerjilerini faydalı bir meşgale için sarf etmeleri gerektiği kanaatindeydi.

Ne var ki, o yıllarda oynanan futbol hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Anlatılanlara bakılacak olursa o devrin futbolu çok sert oynanıyordu, öte yandan kaidesi de yok denecek kadar azdı. Top, sahanın ortasında havaya atılır, iki tarafın oyuncuları da topun üzerine çullanarak bunu karşı takım oyuncularına kaptırmamaya çalışırlardı. Tabiî oyun, bugünkü gibi karşı takımın kalesine kadar topu sürmek, gol atmak şeklinde değil de, kendi yarı sahasından dışarıya çıkarmamaya gayret etmek şeklinde oynanırdı. Maçlar, genel olarak komşu köyler arasında yapılırdı. Sık sık çıkan kavgalarda kan gövdeyi götürür, hemen her maç kavgayla sona ererdi. Yaralananların, kolları, bacakları kırılanların sayısı çok olurdu. XVI. yüzyılda Mulcaster adlı biri, bir kitap yazmış, bu eserinde futbola da yer ayırmıştı.

«Bu kadar sert ve bu derece kaide ve nizam dışı oynanan oyun ne görülmüş, ne de işitilmiştir. Oyuncular birbirlerinin bacaklarına tekmeyle vuruyorlar da, hakem sesini bile çıkartmıyor!» diye yazmıştı.

İlk kaideler, ilk nizamlar

Öte yanda İtalya'da da futbol oynanıyordu. Sanatta, bilimde ve fikir alanında önemli gelişmelere sahne olan Rönesans İtalyası'nda, Antonio Scaio adlı bir spor yazarı, 1555'te «Top Oyunlarının Esasları» adlı bir eser yazmıştı. Her çeşit top oyunlarından bahsedilen bu kitapta futbola da yer verilmişti. Rönesans'ın ünlü yazarlarından Scaino, «Futbol öteki top oyunlarından ayrıdır. Çünkü ayakla oynanır, oynanması zor, fakat seyri güzel bir oyundur,» diyor. «Bu oyunda kullanılan top, havayla şişirilmiş olduğundan içi boştur. Karşılaşmaların yapıldığı saha o kadar büyüktür ki, güçlü, kuvvetli biri sahanın bir ucunda dursa, elindeki taşı öbür ucuna atması imkânsızdır. Sahanın eni de boyunun yarısı kadardır.»

Buradaki tariflerden de anlaşılacağı üzere futbolun henüz kesin kaideleri ve oynanacağı alanın kesin ölçüleri tespit edilmemişti. Bu durumda da oyunun tam bir kör döğüşü şeklinde olması akla yakın gelmektedir. Oyuncuların sayısı 20-40 kişi arasında değişebiliyordu. Takımların her biri başka renklerde elbiseler giyerler, ve kimin önce başlayacağını tespit etmek için, bugünkü gibi para atıp kura çekerlerdi. Gene bugün olduğu gibi, her takımın bir «capitano» su, yani kaptanı vardı. İtalyanlar, bu oyuna «Tekme Oyunu» anlamına gelen «Calcio» adını vermişlerdi. Bugün de İtalya'da futbol kelimesinin karşılığı Calcio'dur. Antonio Scaino kitabında bu oyunun öteki top oyunlarına nazaran daha

az yaygın olduğunu yazmakta, fakat zevkli bir oyun olduğuna dikkati çekmekteydi.

Günümüzün en yaygın sporu

XVIII. yüzyıl ortasında Eskimolar'da futbol.

Futbolun seyrinin çok zevkli olması, bu sporla uğraşanları kesin kaideler koymaya sevk etti. XVII. yüzyılda gelişip, geçen yüzyılda rugby'ye dönen futbol, İngiltere'de bir salgın halini almıştı. Yeni kaideleriyle futbol, günümüzde oynanan şekline bir hayli yaklaşmıştı. Futbol kulüpleri açılmış, bunların oyuncuları, takımları meydana getirmişlerdi. Bugünkü anlamıyla ilk futbol 1823'te İngiltere'de oynanmış oldu. Bu bakımdan futbolun ana vatanı olarak pek çok kimse haklı olarak İngiltere'yi kabul eder. Öte yanda Futbol Federasyonu'nun, kurulduğu yer de gene İngiltere'dir (1863).

İngiltere'de Halk Okulları'nın açılması, futbolun hızla gençler arasında yayılmasına sebep oldu denebilir. Okul idaresi öğrencilere, öteki sporlarla birlikte futbol da oynattırıyordu. Başlangıçta kriket ve kürek yarışları daha çok rağbet görürken, kısa bir süre sonra futbol öteki sporlardan daha çok meraklı toplamaya başladı.

Yalnız İngiltere'de mi? Bugün hemen hemen dünyanın her tarafında en çok seyirci toplayan spor karşılaşmalarının başında futbol gelmektedir.

Tarihçesi, günümüzden 4000 yıl eskiye kadar inen futbol, şimdi Çin'den Güney Amerika'ya kadar, her yerde oynanıyor.

Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugaati't-Türk adlı eserinde Türkler'in **Tebük** adını verdikleri bir çeşit top oyununu oynadıklarından bahseder. Öte yandan Ayasofya Kütüphanesi'ndeki Hitabname ve Tarih-i Timur adlı eserlerde de top oyunundan bahis vardır.

Bugünkü anlamıyla futbol, Türkiye'de ilk defa 1895 yılında İzmir'de oynanmıştır. Ticaretle uğraşan İngiliz gençlerinin oynadığı futbol, iki yıl sonra İstanbul'da da gene İngilizler tarafından oynanmaya başlanmıştır. Türkiye'deki ilk futbol kulübü 1899'da İstanbul'da kurulmuştur. Futbola karşı olan ilgi, gittikçe genişlemiş, 1905 yılında Galatasaray, 1907'de Fenerbahçe, 1908'de de Beşiktaş kulüpleri kurulmuştur. Beşiktaş, Cemiyetler Kanunu'na göre ilk ruhsatı alan kulüptür. Onun arkasından Altınordu, Galatasaray, Fenerbahçe, Süleymaniye, Vefa, Beykoz vs. kulüpleri tescil edildi. İzmir'de ilk Türk futbol takımı 1912 yılında kurulmuştur.

50 yıl kadar öncesinin Fenerbahçe takımı, Papazın Çayırı'nda.

Ünlü bir ressamımız

Feyhaman Duran

Duran'ın çok beğenilen eserlerinden biri.

Feyhaman Duran daha çok portreleriyle tanınmıştır.

BU sayımızın kapağında, bir eserini yayınladığımız Feyhaman Duran, XX. yüzyılın ünlü ressamlarındandır. Portreleriyle şöhret yapmıştır. 1886'da doğan Feyhaman Duran, Galatasaray son sınıfına kadar öğrenimine devam etmiş, sonradan bu okulun öğretim üyeleri arasına katılarak 5 yıl süren resim ve hat öğretmenliği görevinde bulunmuştur. 1910 yılında, Prens Abbas Halim Paşa'nın güzel sanatların çeşitli bölümlerinde başarı gösterenler arasından yaptığı seçimle, Avrupa'ya gönderttiği gruba Feyhaman da katıldı ve Paris'te, Académie Juliand ile Ecole des Beaux Arts'da resim öğrenimini tamamladı.

Ayrıca, o çağ Fransasının tanınmış sanatçılarından Jean-Paul Laurens ile Cormon'un atelyelerinde, resim çalışmalarını geliştirdi.

Fransa'ya gönderilen gruptan dönenlerin, sonradan memleketimize getirdikleri yeni sanat anlayışının icaplarına göre çalışma gösterenlerden biri de Feyhaman oldu.

Bu grup, empresyonizme dayanan bir sanat anlayışının ilk eserlerini kısa zamanda sergiledi. Tabiattaki değişikliğin renklerle ifadesi, intibaların renklerle tespiti endişesi içindeki bu çalışmalara katılan Feyhaman, gerek «nü» ve gerekse peyzaj çalışmalarında başarı göstermesine rağmen, sonradan daha ziyade portre çalışmalarıyla tanındı.

Feyhaman Duran, Fransa dönüşünden sonra seçimle o zamanki Sanâyi-i Nefîse (Güzel Sanatlar Akademisi)' ye profesör olarak girdi. Yıllarca buraya emek verdi. Birçok öğrenci yetiştirdi ve buradan emekli olarak ayrıldı.

Feyhamen Duran, tablolarını haklı olarak memleketimizde portre ressamlarımızın ön safında yer almış bir sanatkârdır. Feyhaman Duran, aynı zamanda bizde ilk «Ressamlar Cemiyeti» nin kurucularındandır.

Batık Hazineler

175 Milyon Altınlık Hazine Nasıl Kurtarıldı

Yazan: Kd. Dz. Yzb. OSMAN ÖNDEŞ

SİSLERLE örtülü bir İngiliz limanından, şafakla beraber büyük bir yolcu gemisi palamarlarını fora ederek yola çıkmıştı. Fakat gemide bir tek yolcu dahi yoktu! Gemi zabitan ve mürettebatı âdeta gürültü yapmamak için konuşmaktan dahi çekinir gibiydiler... Böylece gemi mendireğe doğru ağır ağır yaklaştı. Mendirek feneri yanıp sönüyor, liman ağzındaki sis ihbar çanı, tiz çınlayışlarını durmadan tekrarlıyordu...

Yolcu gemisi bu çanlı şamandırayı bordalamıştı. Geminin baş tarafında «Laurentic» yazısı bulunuyordu.

O sırada Laurentic'in yanından geçen bir römorkördeki makinist, çımacıya:

— Laurentic ha! Bu havada nereye dersin? diye sordu.

Çımacı da yarı alay, yarı ciddi ile:

— Balina avına, diye mırıldandı.

Laurentic arkasında hafif kabaran dalgalar, köpüklü izler bırakarak açık denize doğru uzaklaştı. Mevsim kış sonu, sene 1917 idi. Birinci Dünya Harbi bütün korkunçluğu ile devam ediyor, yakıyor ve yıkıyordu. «White Star» şirketine ait 15 000 tonluk «Laurentic» adlı yolcu gemisi, seferberlik sebebiyle İngiliz hükümeti tarafından el konulmuş yüzlerce gemiden biri olmuş ve İngiliz Bahriye Nezareti olan Admiralty, gemiyi teslim aldıktan sonra kısmen tadil ederek toplarla techiz etmişti.

Üzerinde güneş batmayan İngiliz İmparatorluğu, harbin ağır sanayi ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmeye başladığından, Amerika'dan yardım almak üzere anlaşma yapmıştı. Yardım malzemesinin karşılığı hazineden altın olarak ödenmekteydi. Altınların nakli ise İngilizler'e ait bir husus olarak tespit edilmişti. İşte, Laurentic bu serveti taşımakla görevlendirilmişti.

Dünyada en çok altının bir seferde stok edildiği ve deniz yoluyla nakledildiği bu olay «Laurentic Seferi» diye anılır. Hakikaten Laurentic, bu gizli görev için ihtimamla ve azamî gizliliğe riayet edilerek Liverpool limanına getirilmiş ve şüphe uyandırmamak için altın blokları, üzerlerinde muhtelif gıda maddesi etiketleri bulunan sandıklar halinde gemiye yerleştirilmişti.

Gemi, yükünü Kanada sahillerinde Nova Scotia eyaletinin Halifax limanına götürmekteydi. Sisler hafiflemiş, rüyet düzelmişti. Deniz ölü dalgalara rağmen, sakin görünmekteydi. Süvari köprüde ufuklara bakıyor ve dalgın dalgın geziniyordu. Fakat bütün sükûnetine rağmen, piposunu yerli yersiz temizlemesi, onun sıkıntı içinde olduğunu göstermekteydi.

Laurentic, herhangi bir şüpheyi celbetmesin diye tek başına yola çıkarılmıştı. Eğer İrlanda'yı kuzeyden aşabilirse, kuzeye doğru daha fazla yükselecek ve böylece düşmanın ulaşma ihtimali çok zayıf olan sulardan geçerek, Kanada'ya ulaşacaktı.

Gemi, sessizlik içinde yoluna devam ediyor ve hayat aynı monotonlukla geçip gidiyordu. Hesaplara göre İrlanda sahilleri, kısa bir müddet sonra görülecekti. Fakat bu hiç bir zaman olamadı. Koca gemi, büyük bir infilâk ile sarsıldığında, akşam karanlığı çökmek üzereydi.

Gök birden kızıl alevler ve su sütunlarıyla kaplandı. Sonra deniz sağanakları, büyük dalgalar halinde geminin üzerine çöküverdi. Yerlere serilenler, şaşkınlık içinde kendilerini toparlamaya çalışırken, yaralananların, enkaz altında kalanların çığlık ve inleyişleri feci bir manzara yaratıyordu. Zaten gemide o kadar az kişi hayatta kalmıştı ki...

Altınların bulunduğu depoya inmek için kasları dinamitle atmaktan başka çare kalmamıştı.

Laurentic süratle battı. İskele tarafından bir Alman mayınına çarpmış ve muazzam yara almıştı. Hayatta kalanlar, ambarlara, bölmelere dolan suları asla yenemediler. Herkes ancak canlarını kurtarmak için çok az bir zaman kaldığını biliyordu. Onların bir kısmı da gemiyle kayboldu...

Gece karanlığı göğü kaplamıştı artık. 15 000 tonluk bu dev gemi, sol tarafına gittikçe artan bir meyille yatıyor ve engin denizde kayboluyordu. Yalnız telsiz memuru bu facia anında, süvarinin kendisine söylediklerini durmadan tekrarlamış, geminin yerini bildirmiş ve imdat istemişti. Bu sayededir ki, sonradan batık bulunabildi.

Nihayet yolcu gemisi, büyük hava kabarcıkları ve anaforlar yaparak 47 metre derinliğe gömüldü. Battığı yerde sayısız tahta eşya, can simitleri ve devrilmiş filikalar yüzüyordu. Laurentic'le beraber 200 kişi de hayatlarını kaybettiler. Facia, maddeten ve manen İngiltere için çok ağır bir darbeydi. Admiralty yüksek makamları ağır suallere muhatap kaldı.

Öte yandan hükümet, harp ihtiyaçlarının karşılanması için, muhtaç olduğu altın bloklarının bulunmasını şiddetle talep ediyordu.

Londra'da bu sinirli hava devam ederken, meşhur İngiliz dalgıç ve kurtarma subaylarından Albay G. C. Demant, bu hazinenin kurtarılmasına memur edildi.

Hazırlıklar tamamlandığında Albay Demant, büyük bir ekip ve teçhizatla yola çıktı ve vaka mahalline vardı. En büyük tehlike, gelişigüzel dökülmüş Alman mayınları idi. Dalgıçların, Laurentic'in uğradığı akıbete duçar olmaları işten bile değildi. Her şeye rağmen çalışmalar süratle ilerledi ve geminin enkazı bulundu.

Albay Demant, geminin dört tarafına demir attırarak, tam Laurentic'in üzerinde dalgıç gemisini tespit etti. İlk dalgıç hazırlanmış ve iskandil halatından inerek, derinliklerde kaybolmuştu. Telefondaki nöbetçi tayfa, dalgıcın söylediklerini tekrarlarken, Albay Demant herkes gibi derin bir heyecan içinde, geçen saniyeleri sayıyordu. Herkesin gözü derinlik göstergesindeydi. İbre yavaş yavaş yükseliyor, dalgıcın indiği derinliği gösteriyordu... Yardımcılardan biri dayanamayıp yüksek sesle: «60 kadem oldu» diye söylendi.

KURTARMA ÇALIŞMALARI

Nihayet telefonda boğuk bir ses duyuldu:

— Geminin üzerindeyim. Gemi tam ayaklarımın altında.

Okyanus dalgaları, met ve cezir akıntıları, geminin battığı yere büyük tesir yapıyordu. Dalgıç:

— Hayret, diye bağırdı! Burada çok kuvvetli akıntı var. Gemi 60 derece iskeleye yatık... Güvertede yürümek değil, durmak mümkün değil!

Netekim bütün dalgıçlar güvertede ancak sürünerek ilerleyebildiler. Etraf tehlikeli enkazla doluydu. Ayrıca gemi batarken, mürettebatın denize indirmeye çalıştıkları filikaların palangaları suyun içinde durmadan sallanıyor, daireler çiziyordu. Bunlardan biri dalgıcın başlık camının önünden süratle geçmiş, dalgıç büyük bir tehlikeden kıl payı kurtulmuştu. Nihayet dalgıç, hazinenin istif edildiği ikinci mevki bagaj koridoru önüne kadar gelebilmişti. Lâkin burası devrilmiş, dağılmış pek çok malzeme ve eşya ile örtülmüş durumdaydı. Bütün gayretlere rağmen, daha ileri gitmek mümkün olamadı. Albay Demant, dalgıcı yukarı çağırdı ve ikinci dalgıç hazırlanmaya başladı.

Albay Demant, koridoru temizleyebilmek için infilâk maddesi kullanmaya karar vermişti. Küçük pamuk barutu kalıpları Albayın isteğini en iyi şekilde yerine getirdiler. Peş peşe iki infilâk duyuldu ve dalgıç tekrar aşağı indiğinde koridorun açıldığını ve birkaç saç levhanın alınması gerektiğini bildirdi. Bu enkaz yukarıdan indirilen tel halatla oradan uzaklaştırıldı. Dalgıç artık önünü görebilmek için su altı reflektörünü kullanmaya başlamıştı. Dar bir koridor içinde meyilli yürümek, daha doğrusu sürünmek oldukça maharet isteyen bir işti.

Geçmek bilmeyen saniyeler, dakikalardan sonra, dalgıç:

— Demir parmaklıklı bir kapıya geldim, demişti.

Bu kapının açılması için gene pamuk barutu icap etti. Başdalgıçlardan E. C. Miller, maharetini burada da gösterdi ve kapının menteşelerine yerleştirilen barut kalıpları ile kapı kolaylıkla yerinden çıkarıldı. Miller, biraz daha ilerleyerek birbirinin üzerine yığılmış sandıklarla karşılaşınca: «Altınlar, hey! Altınlara bak!» diye bağırmaktan kendini alamadı.

Her sandık 250 000 lira kıymetinde altınla doluydu. Miller, bir tanesini yerinden oynatmaya çalıştı. Su içinde daha da hafiflemiş olmasına rağmen, yetmiş kilogram ağırlığındaki sandığı birçok dar koridorlardan, köşelerden geçirerek yukarı doğru taşıması büyük bir enerji sarfına bağlıydı.

Buna rağmen Miller, o akşam bir, ertesi gün üç sandığı yukarıya göndermeyi başardı. Aslında iki günde yapılabilecek olan işler, böylece denizler sebebiyle on beş günde bitirebilmişti. Albay Demant gibi herkes ümitli ve sevinçliydi. Zira birkaç hafta sonra bu muazzam hazinenin tekrar Merkez Bankası kasalarına dönmemesi için hiç bir sebep yoktu. Lâkin herkes gibi Albay Demant'a da tabiat büyük bir oyun oynayacak ve bu iş tam yedi sene uzayacaktı.

Sıra dördüncü sandığa geldiği zaman, hava bozmaya ve rüzgâr denizi kabartmaya başlamıştı. Bir hafta müddetle deniz azdı ve şiddetli bir hava esti. Günlerce fırtına ile mücadele edildi. Bu müddet zarfında Laurentic'ten koptuğu anlaşılan enkaz parçaları, satha yükseldi ve sahillere sürüklenerek, kıyıları doldurdu. Bu, batık gemide büyük değişikliklerin olduğunu gösteriyordu.

Hava biraz durulunca, bir hayli bozulan şamandıralar düzeltildikten sonra, dalışlara tekrar başlandı. Hazinenin bulunduğu kısmın girişi enkazla örtülmüştü. Burası yeniden temizlendi. Dikkate değer bir husus, dalgıç aynı yerde çalıştığı halde, derinlik göstergesinin 103 kademi göstermekte oluşu idi. Demek ki, gemi fırtına sebebiyle çökmüştü. Ayrıca eskiden koridor içinde yürünebildiği halde, şimdi diz çökerek ilerlenebilmekteydi. Koridorun yeniden pek çok malzeme ve eşya ile tıkanmış olması, ümitleri bir anda yok etti. Fakat her ne pahasına olursa olsun, hazineye ulaşılacaktı! Netekim patlayıcı maddeler kullanılarak yol açılmaya çalışıldı ve 120 kadem derinlikte kasa dairesi meydana çıkarıldı.

HAZİNE KAYBOLMUŞTU

Başdalgıç E. C. Miller, kasa dairesini görünce sevinmişti. Fakat bu sevinci çok

Altınları taşırken, mayına çarparak batan Laurentic, son seferine çıkmadan önce.

kısa sürdü. Su altı reflektörü ile daireyi taradı, tekrar taradı... Nafile, her taraf bomboştu! Dalgıç Miller, yalnız bir şeyi fark etti. İskele taraf tabanında büyük bir çökme mevcuttu. Anlaşıldığına göre, sandıklar buradan kayarak daha derinlere gitmiş ve dağılmışlardı. Artık hiç bir şey yapılamazdı. Zaten giriş çok tehlikeli idi ve terk edilmesi gerekiyordu. Dalgıçlar, dar geçitlerden geçerlerken, geminin âdeta inler gibi çatırdadığını, saçların ayrılır gibi tiz sesler çıkardığını işitmekteydiler.

Hazinenin yuvarlandığı mahalle ulaşmak için, etrafı tıkayan mezbelelikleri teker teker temizlemek yerine, dikine delik açmaya karar verildi ve enkaz levha levha kaldırılmaya başlandı.

Patlayıcı maddelerle kurtulan parçalar, yukarı alınıyor ve açığa götürülerek tekrar denize atılıyordu.

Bir gün dalgıçlardan Blachford, bir kenarından kaldırılmış büyük bir saç levhanın altına TNT yerleştirmekle meşguldü. Bu esnada feci bir olay oldu ve saç levha, bağlı olduğu çelik telden kurtularak bütün ağırlığı ile dalgıcın üzerine çöktü. Herkes şaşkınlık içindeydi. Blachford'un telefonda duyulan sesi çok hafifti: «Hava, hava» diye tekrarlıyordu... Kendisine verilen hava tazyiki arttırılırken, bir başka dalgıç, Clear giydiriliyor ve dalışa başlıyordu. Blachford ise durmadan «Daha fazla hava» diye bağırmaktaydı. Eğer verilen hava tazyiki, onun istediği gibi arttırılacak olursa, elbisesi patlayabilir ve feci şekilde ölürdü. Albay Demant her şeye rağmen tazyiki arttırmadı...

Clear, yeni bir çelik teli aşağıya götürdü ve levhayı tekrar askıya aldı. Sonra Blochford'un hortumuna tutunarak, ona ulaştı. Arkadaşı iyi durumdaydı. Elbisesi tulum gibi şişmiş ve onu kıpırdayamaz hale getirmişti. Hava musluğunu kapatıp, onu kurtardı.

ALTINLAR BULUNUYOR

Bu sıralarda Alman mayın gemileri civar sularda devamlı hareket halindeydiler ve Müttefikler'in deniz yollarını felce uğratmak için muazzam miktarda mayın döküyorlardı. Mayınları temizlemek de İngiliz gemilerine düşüyordu. Bir gün bir İngiliz mayın arama-tarama gemisi iki mil kadar mesafede bir Alman mayınını infilâk ettirince, korkunç ve tehlikeli bir infilâk dalgası, Laurentic üzerinde çalışmakta olan dalgıcı yere seriverdi. Dalgıç yukarı alındığında, körkütük bir sarhoş gibiydi ve saatlerce gözünün önünde yıldızlar çaktığını söyleyip durdu. Bu tehlikeyi önlemek için mayın gemilerinin beş mil açıkta çalışmaları temin edildiyse de bu kadar mesafeden dahi infilâk dalgaları dalgıçları sarsmaya yetiyordu. Nihayet mayın gemileri altı mil kadar uzaklaştırıldılar.

İki ay sonra âdeta iğneyle kuyu kazar gibi, bu cesim enkaz yığını altında saklı kalmış hazineye ulaşmak mümkün oldu. Bu müddet içinde, saç levhalar koparılmış, yataklar, karyolalar, iskemleler yukarı alınmıştı. Hatta işleri kolaylaştırmak için, büyük kovalar yaptırılmıştı. Enkaz bu kovalara doldurulup, öylece yukarı gönderiliyordu.

Geçmez gibi gelen günler, her şeye rağmen ilerledi. Bir sabah, havanın güneşli olmasından istifade ederek ilk dalışı başdalgıç Miller yaptı. Gene heyecanla telefon başında bekleniyordu. Bu hayal âleminde, hayatı bir tek hortum ve onun

içinden geçen havaya bağlı olan Miller, her dalgıç gibi, kendi kendine mırıldanarak, enkaza doğru indi ve birden sesi duyuldu:

— Dipteyim... İskandil halatından ayrıldım... Güverteden tekrar aşağı ineceğim... Burası salon galiba... Biraz daha aşağı iniyorum... Hey! Altınlara bak...

O gün, on kalıp altın bulundu. Böylece eylül ayı içinde İngiltere hazinesine 2 milyon 450 000 liralık altın gönderildi. Sonbahar soğuk rüzgârları ve kabaran denizleri ile orayı çalışılmaz hale getirince, çalışma terk edildi.

Geminin batışından beri 18 ay geçmişti. Kış ayları süresince Admiralty isteklere uygun bir şekilde bir gemi aradı ve Racer isimli bir gemi seçilerek, bu maksat için hazırlandı. Racer'in çalışmaları çok şanslı gitti denilebilir. Zira birkaç hafta içinde 1 645 000 liralık altın kalıbı bulunmuştu. Dalgıçlar, zevkle çalışmaktaydılar. Miller: «Dipteki âlemi nasıl anlatmalı bilmem ki, diyordu. Âdeta rüyada gibisiniz! Ayağınıza takılan bir levhayı, tümseği yoklayınca altından sarı sarı parlayan bir ışık çakıveriyor. Elinizi uzatınca, bir ömür boyu refah sağlayacak altın külçesi sizinmiş gibi avuçlarınıza sığınıveriyor. Fakat toplayıp toplayıp hepsini yukarı yolluyoruz. En ağrıma giden de bu!»

1920 ve 1921 yaz ayları süresince enkaz dikkatle söküldü, kesildi ve yukarı alındı. Fakat çok az miktarda, ezilmiş, kırılmış altın kalıplarına rastlandı. Dalgıçların çalışma şekilleri de değişmişti. Dipte şüphelendikleri yer varsa, hemen orayı avuçlarıyla karıştırıyor ve gömülü altın olup olmadığına bakıyorlardı. Bir gün Light isimli dalgıç, baş aşağı iki levha arasına girmiş ve el yordamı ile kum yığınlarını karıştırmaya başlamıştı. Fakat birden hava musluğu fazlasıyla açılınca elbisesi süratle şişti ve kıpırdayamaz hale geldi. Aynı anda hava, baş aşağı durduğu için ayaklarına toplanmış ve dalgıç baş aşağı asılı kalmıştı. İşin kötü tarafı elbisesi su almaktaydı. Hortumu da bir çıkıntıya takılınca durumu iyice kötüleşti. Light, durmadan bağırıyordu:

— Baş aşağı takıldım. Kıpırdayamıyorum. Elbisem su alıyor. Sular alnıma kadar yükseldi... Kurtarın beni!

Eğer zamanında yetişilmezse, bu, dalgıç için ölüm demekti! Zira içeri sızan suların ağzına yükselmesine çok az bir mesafe kalmıştı. Derhal Blachford hazırlatıldı ve Light'ın hortumuna tutunarak aşağı indi. Light, böylece ölümden kurtarıldı.

1920 senesi yaz aylarında ancak yedi kalıp altın çıkartılabilmişti. 1921 senesinde ise kırk üç kalıp altın çıkartıldı. Bu, ümitleri attıran bir hareket oldu. Bu arada gemi o derece parçalanmış ve sökülmüştü ki; iskele tarafında geminin dibi meydana çıkmıştı. Sökme işi kışın gene durduruldu. 1922 yazında geri geldikleri zaman, bir sürprizle karşılaştılar.

ALTIN KALIPLARI KUMLARA YAYILMIŞTI

Aşağı inen ilk dalgıç, daha evvelce çalıştıkları yerin çok yakınında kuma saplanmış altın kalıplarıyla karşılaştı. Hiç olmazsa, fırtına, ve Okyanus akıntıları bu defa olsun, dalgıçlar lehine çalışmış ve altınları meydana çıkarmıştı. İlk gün on dokuz kalıp altın yukarı gönderildi. 440 kadem karelik bir kumluk saha yoklanıyor, tümsekler kontrol ediliyordu. Bir müddet sonra yeniden altınların izleri bulundu. Bu iz, iskele tarafa doğru uzanıyordu. Enkaz infilâk ettirilip kaldırılınca dağınık bir miktar altın kalıbı daha ele geçirildi. Sonra bir enkaz köşesinde, dağılmaya yüz tutmuş epey altın sandığı görülmüştü. Fakat sandıkları teker teker nakletmek mümkün olamadı, zira neresinden tutulsa, dağılıveriyorlardı. İçindeki altın kalıpları ise ağır darbelere maruz kalmış gibi bükülmüş, ezilmiş ve hatta kırılmış vaziyette idiler.

1922 senesi çalışmaları oldukça verimli geçmiş ve 895 kalıp altın çıkarılmıştı. Evvelki senelerde olduğu gibi, havalar ve deniz müsaitleşince çalışmalara yeniden başlanıldı. Sene 1923 olmuştu.

Laurentic dikkatle sökülmeye devam edildi. Artık geride 154 kalıp altın kalmış oluyordu. Bu duruma rağmen Maliye Bakanlığının ısrarı ve Admiralty'nin gururu ağır bastığından, çalışmalar durdurulsun diye kimse emir veremedi.

1924 senesinde Laurentic iyice parçalanarak Admiralty'nin kesin kararı yerine getirildi. Böylece 15 000 tonluk koca gemi âdeta yok edilmişti. Ama 154 kalıp altının çoğu gene de bulunamadı. Dalgıçlar bıkkınlık içindeydiler. Herkes artık «Dön» emrini bekler durumdaydı. Fakat bu emir asla gelmedi! 1924 sonbaharına kadar çalışıldı.

Havalar tekrar soğumaya başlamıştı. Engin Okyanus, ağır met ve cezir akıntıları, kuvvetlenen rüzgârlar, bitip tükenmeyen devrini tamamlıyor ve deniz barınılmaz hale geliyordu. Her şeye rağmen 129 kalıp altın daha bulundu. Nihayet beklenilen «Dön» emri geldiği zaman aradan tam yedi sene geçmişti.

HATUN

DİLŞAD

Çin'de yayınlanan ve Dilşad Hatun'un hayatını anlatan bir kitabın kapağı.

200 yıl önce Türkistan'da yaşamış kahraman bir Türk kadını

Yazan: GÜLÇİN ÇANDARLIOĞLU

GÜZELLİĞİ ile birlikte kahramanlıkları da dillere destan olan prensesleriminin en meşhurlarından olan, Dilşad Hatun, aynı zamanda Budist Çinliler'le Müslüman Türkler'in yaptıkları mücadelelerin en şanlı ve tertemiz sayfalarından birini teşkil eder.

XVIII. yüzyılda Doğu Türkistan'ı sınırları içine almak isteyen Çin İmparatoru Chien Lung, bu maksatla Doğu Türkistan'daki karışıklıklardan istifade etmeye çalıştı.

Kuçar Beyi Hocası Bey ile Hoten Beyi Hoşkepek Bey'in ihaneti Chien Lung'un işini kolaylaştırdı. Onların casuslukları sayesinde Hocalar'ın ve Kalmuklar'ın askerî durumlarını öğrenen Mançu İmparatoru Şao-Hui komutasında 1757' de Doğu Türkistan'ı fethetmek üzere kuvvetli bir orduyu gönderdi. Halk arasında yapılan propagandalar sayesinde birçok şehirler savaşmadan teslim oldu.

Bütün bunlara rağmen Hocalar vatanlarını 2 sene kahramanca müdafaa ettiler. 1759' da her taraftan birden hücum eden muazzam Mançu ordusu karşısında mukavemet edemeyen Hocalar, hanımları, çocukları ve yakınları ile birlikte Künlün dağını aşarak batıya kaçtılar. Mançu ordusu da arkalarından takip etti. Bedehşan hududunda binlerce kişi teslim oldu. Eskiden Bedehşan'ı istilâ etme fikrinde olan Hocalar, Bedehşan Emîrleri tarafından iyi karşılanmadılar.

Mançu ordusu kumandanı Şao-Hui, Bedehşan emîrlerinden iltica eden Hocalar'ın teslim edilmelerini istedi. Mançular'dan korkan Bedehşan emîri Peygamber soyundan olanları gayrimüslimlere teslim etmek İslâm dinince caiz olmadığından, her iki Hoca'yı öldürüp başlarını Mançu'lara öyle teslim etti. Pekin'e götürülen bu başlar orada uzun uzun teşhir edilmiştir.

Dilşad Hatun, Burhaneddin Hoca'nın kardeşi, Küçük Hoca diye tanınan Hoca Cihan'ın hanımıdır. Mançu İmparatoru Chien Lung'un Doğu Türkistan'ı istilâsında kocası ile beraber düşmana karşı savaşarak vatanı müdafaaya çalışmış kahraman bir Türk kadınıdır. Üstün düşman kuvvetleri karşısında mukavemet edemeyerek Bedehşan'a sığındıkları zaman Dilşad Hatun da beraberlerinde bulunuyordu.

Çok eski zamandan beri Çin ve civarında, mağlûp düşen tarafın kraliçe ve prensesleri ile evlenerek düşman tarafı ile akrabalık bağları kurma âdeti vardı. Mançu İmparatorları da imparatorluk içinde çok az olduklarından, büyük bir yabancı kitleyi uzun müddet idare edebilmek için bu siyaseti takip etmişler, idareleri altındaki kavimlerle akrabalık bağları kurmaya çalışmışlardır.

Dilşad Hatun'un dillere destan güzelliğini işiten Mançu İmparatoru Chien Lung, hem böyle güzel bir kadına sahip olmak, hem de Doğu Türkistan'daki Müslüman Türkler'in dostluğunu kazanmak ve gelecekte vuku bulacak herhangi bir ayaklanmayı önlemek istiyordu. Bu maksatla Doğu Türkistan'daki Mançu ordusu başkumandanı Şao-Hui'ye Dilşad Hatun'un Pekin'e getirilmesini emretti.

Bunun üzerine kumandan, Bedehşan Emiri Sultan Şah'dan Dilşad Hanım'ın diri olarak kendisine gönderilmesini istedi. Emîr'in bunu kabul etmemesi üzerine bu sefer meşhur birkaç ulemâyı Bedehşan'a gönderdi.

Öte yandan kocasının öldürülerek, başının Mançulara teslim edildiği haberi Dilşad Hatun'dan gizlenmişti. Bu olaylardan dolayı çok üzüntülü olan Dilşad Hatun, devamlı surette kocasını ve vatanının durumunu düşünüyordu.

Bedehşan'a gelen ulemâdan Said Molla önce Sultan Şah ile görüştü. Dilşad Hatun'u Kâşgar halkının arzusu üzerine istediğini, ailesinin yanına götürüleceğini söyleyerek Sultan Şah'ı hileli yollarla kandırdı. Daha sonra Dilşad Hatun'la görüşen Said Molla, onu da kandırmaya muvaffak oldu. Müslüman halkın zulüm ve işkenceden çok şikâyetçi olduğunu, Çinli kumandanın: «Eğer Dilşad Hatun İmparator'dan rica ederse, kurtulursunuz» dediğini söylemiş, kendisinin de Kâşgar halkı namına ricacı olarak geldiğini bildirmişti. Dilşad Hatun, umumun menfaati için her türlü fedakârlığa katlanan bir kadındı. Onlara faydalı olabilmek ümidiyle bu teklifi kabul etti.

Göz yaşları ile uğurlanan Dilşad Hatun iki yüz Türk askeri ve bir Çinli alayının muhafazasında yol alıyor, uğradığı şehirlerde büyük hürmetle karşılanıyordu.

Kumandan, Dilşad Hatun'un kederli vaziyetinden endişelenerek belki intihar eder de Pekin Sarayı'na karşı müşkül vaziyette kalırım korkusuyla; kocasının sağ olduğunu, İmparator tarafından affedilebileceğini ve bir müddet sonra tekrar Kâşgar'a dönebileceğini söylemiş, fakat kocasının kurtulması için Prenses'in Pekin'e gitmesinin şart olduğunu da sözlerine ilâve etmişti. Aynı zamanda Dilşad Hatun'u oylamaları için emrine eski Müslüman hizmetçileri verilmişti.

Kafile Pekin'e 3 aylık bir yolculuktan tan sonra varabildi.

Pekin'e geldikten sonra; kocasının ve diğer akrabalarının öldürülmüş olduklarını öğrenen Dilşad Hatun'un artık 2 gayesi vardı. Bunlardan biri Mançu İmparatoru'nun Doğu Türkistan'dan çekilmesini temin etmek, diğeri ise birincisi olmadığı takdirde Mançu İmparatoru Chien Lung'u öldürmekti.

İMPARATORUN HUZURUNDA

Diğer taraftan Chien-Lung, bütün Asya'da güzelliği ve kahramanlığı ile o zamana kadar duyulmamış bir şöhret kazanan bu Türk Prensesini bir an evvel görebilmek için sabırsızlanıyordu.

Ziyaret günü Dilşad Hatun, huzura çıkmadan önce apdest alıp namaz kılmış ve etrafındakilerin bütün ısrarına rağmen, normal hanım elbiseleri giymeyerek, Çinliler'le savaştığı sırada giydiği zırhlı elbiseleri giymiş, İmparator sarayına da atla girmişti. İstenildiği ve zannedildiği gibi muhteşem saray, onun iman dolu ve intikam ateşiyle yanan göğsüne haşyet ve korku vermemişti. Şerefini muhafaza edebilmek için Allah'a yalvarıyordu. Onun büyüklüğüne güvenerek merasim salonuna girdi. Beraberinde Kalmuk Han'ı Davacı'nın hanımı da bulunuyordu.

Etrafında, bütün saray erkânının sıralandığı salonun ortasında yüksek tahtına oturmuş olan Mançu İmparatoru'nun önüne gelince, evvelce yapılan tembihlerin aksine, herkes secde ettiği sırada o eğilmedi. Bu hareket karşısında imparator yanında oturan annesine: «Sessiz, fakat bana kızgın,» demekten kendini alamamıştı.

Vali tarafından yere kapanması için yapılan ihtar üzerine Dilşad Hatun, «Müslüman olduğumu unuttunuz mu? Biz yalnız Allah'a secde ederiz. Üstelik o benim düşmanımdır,» diye cevap verdi.

Binlerce senelik Çin İmparatorluk sarayında, imparatorun huzurunda vuku bulan bu itaatsizlik olayı yüzünden bütün saray erkânı hayret ve korkuya düşmüştü. Bu hareket imparatora karşı büyük bir hakaret sayılırdı, cezası da ölümdü. Fakat İmparator, Dilşad Hatun'un bu davranışını anlayışla karşılamış, salondakilerin de içi rahat etmişti.

İmparatorun kalkıp «Hoş geldiniz,» demesi üzerine kılıcını çekti. Etrafta uyanan büyük heyecanın aksine sükûnetle imparatora uzatarak:

— Bu, bir teslim olma değildir, kılıcımı size Çin askerlerinin Türkistan'dan çekilmeleri şartıyla veriyorum, dedi. İmparator, Dilşad Hatun'un kılıcını aldı ve alaycı bir tavırla geri verdi. Ana imparatoriçe çok sinirlenmiş, imparator ise, Dilşad Hatun'un güzelliğine cesaret ve olgunluğuna kapılmaktan kendini alamamıştı.

İmparator, Dilşad Hatun'u kendisine zorla bağlamak istemiyor, onu memnun ederek bir gün teklifini kabul ettireceğini umuyordu.

Dilşad Hatun, bundan sonra bütün günlerini üzgün ve düşünceli, ibadetle geçirmeye başladı. Kendisine bunun sebebi sorulduğunda «Vatanımı özledim. Beni oraya gönderin,» diye cevap veriyordu.

Ana İmparatoriçe, Dilşad Hatun'un burada kalmasının tehlikeli olduğunu, geri gönderilmesi icap ettiğini söyledi ise de, imparator bunu kabul etmedi.

Annesinin arzusu hilâfına, onu memnun edebilmek için her gün fevkalade güzel hediyeler göndermeye başladı. Bunlar arasında saadeti temsil eden inciden bir bilezikle yeşimden bir asâ da vardı. Dilşad Hatun bu iki hediyeyi hiç bir şey söylemeden kabul etmişti.

CHİEN LUNG'UN AŞKI

İmparator Chien Lung, köşke giderek bazen ziyaret ediyor, fakat prenses daima ondan kaçıyor ve «Eğer bana dokunursan, hem seni, hem kendimi öldürürüm» diyerek, yaklaşmasına mâni oluyordu.

Dilşad Hatun'un eşsiz güzelliği ile dolup taşan imparator, şimdi yalnız onu memnun etmeyi düşünüyor, gözü başka hiç bir şey görmüyordu. Bunun için de her çareye baş vuruyordu. Bu maksatla bir gün nedîmi Ho-sen'i çağırtarak, prensesi neşeli görebilmek için daha neler yapabileceğini sordu. Ho-sen de imparatora sarayın içinde çarşısıyla, bahçesiyle ve camiiyle bir Müslüman mahallesi yaptırmasını tavsiye etti. Böylelikle, prenses, doğduğu şehri hatırlayacak ve belki de kederli yüzüne biraz renk gelecek, yeni muhitine daha ziyade ısınacaktı. Bu fikir imparatorun hoşuna gitti. Türkistan'ın en meşhur mimarlarını getirterek, Dilşad Hatun için Türk mimarî tarzında bir mahalle inşa ettirdi.

Ayrıca sarayın bahçesine onun doğduğu yerlerde yetişen ağaç ve çiçek çeşitleri ekilmişti. İmparator, Dilşad Hatun Müslüman mahallesine yerleştirilmiş olan hemşerilerinin çarşıya gidip gelişlerini rahatça seyredebilsin diye parkta bir kule de yaptırmış ve içini devrin en güzel eşyaları ile döşetmişti. Dilşad Hatun, etrafındakilere «Benim memleketimde, gövdesi demirden, yaprakları gümüşten ağaçlar vardı. Özledim,» diye söyleyince, bu ağaçlar Türkistan'dan kökleri ile çıkarılıp arabalarla getirtilmiş ve sarayın bahçesi-

Çin, her çağda kendisine has özelliklerini muhafaza etmiş bir ülkedir.

ne ekilmişti. **(Bu ağaç iğde ağacıdır. Ve Pekin'de imparatorluk bahçesinden başka hiç bir yerde mevcut değildir. İsa Yusuf Alptekin, Dilşad Hanım «Prenses Şiang-Fei», Vatan gazetesi 16.7.1963).**

Sarayda Dilşad Hatun için Kaşgâr'dakinin aynı bir Türk hamamı da inşa edilmiştir.

Kendi deyişine göre **(Kitabe'nin Çince aslından İngilizce tercümesi, Marshal Broomhal, İslâm in China, London, 1910)** Cungariye topraklarını fethedip, Türkistan'da asayişi temin eden Chien-Lung, onların liderleri olan Hoşkepek, hocası ve başkalarına düklük, prenslik ve başka unvanlar verdi. Saraylar inşa ettirip, onlara tahsis etti. Kendi yurtlarına dönmelerine müsaade edilmeyen esirler, Çang-an kapısının batı tarafına iskân edildi. Onlara Çinli halka tanınan memuriyet, ticaret, seyrüsefer hakkı tanındı.

«Müslümanlar da benim halkımdır. Neden onların arzusu yerine getirilmesin?» diyen Chien Lung, bu sebeple devlet hazinesinden bir miktar para ayrılarak, onların bulunduğu mahallin ortasına bir cami yapılmasını emretti. Süslü, yüksek kemerli, geniş sahanlı olarak inşa edilen bu güzel cami, 1765'te tamamlandı.

Camiin içinde 4 lisanla yazılı bir kitabe vardır. Kitabenin Çince metnini imparator bizzat kendisi yazarak mührünü basmıştır. Zaten birçok şeyleri bu kitabe vasıtasıyla öğreniyoruz. Elimizdeki asıl kaynak da gene odur.

Beylerin refakatinde gelen ve savaşlarda esir edilen Türk askerleri teşkilâtlandırılmış ve muhafız alayı olarak, Dilşad Hatun'un emrine verilmiş ve 3 Çin gümüş lirası maaş bağlanmıştı.

Bütün bunlardan sonra Çin'de Tanrı'nın oğlu sayılan imparator, kabul edileceğinden emin olarak Dilşad Hatun'a evlenme teklif etti. Bu teklif kendi dininde olmayan bir düşmanıyla evlenemeyeceğini söyleyen Dilşad Hatun tarafından şiddetle reddedildi.

İmparatorun Dilşad Hatun üzerine bu derece düşmesi, annesini kuşkulandırmaya başlamıştı. Bunun üzerine ana imparatoriçe korkunç planlar tasarlamaya başladı. Önce Dilşad Hatun'a bir hançer göndererek, «Ya evlensin, ya da kendini öldürsün» diye haber yollamış, fakat o «Ölümden korkmuyorum, fakat daha vazifelerim var. İntikam almadan ölmek istemiyorum,» diye cevap vermişti.

DİLŞAD HATUN'UN ÖLDÜRÜLMESİ

İmparatorun annesi, hiddet ve korku-

ya kapılarak imparatoriçe ile birleşti. Beraberce bu yabancı prensesten kurtulmanın çarelerini aramaya başladılar. İmparator, her yıl olduğu gibi, o günlerde de Sema Mabedi'ne adaklarını sunmaya gidecekti. Âdet olduğu üzere imparator mabede gitmeden önceki üç günlük oruç ve ibadet için saraya çekilince, Ana Kraliçe, imparatorun yokluğundan faydalanarak, kanlı planını tatbika fırsat buldu. Dilşad Hatun'a sahte bir dostluk göstererek, ona «Resimler Sarayı»nı gezdirmeyi teklif etti. Bir müddet gezip resimlere baktıktan sonra, bir resmin önünde durarak, Dilşad Hatun'un dikkatini çekti. Bu, Emîr Sultan Şah'ın, zevci Hoca Cihan'ın başını, Çinli valiye verdiğinin temsilî resmiydi. Dilşad Hatun, bu resme bakınca dehşetle ürperdi. Ana Kraliçe «Seni bize düşman eden, en unutamadığın sebeplerden biri bu değil mi? Seni, oğlumu ve devletimi kurtarmak için, ortadan kaldıracağım,» diyerek hizmetkârları çağırdı. Dilşad Hatun da:

— Ben ölümden korkmam, fakat intikam alamadığım için çok üzülüyorum. Bana bir hançer ver, müsaade et, apdest alıp namaz kılayım. Ben ölmesini de bilirim, demesini dinlemeyerek, çağırmış olduğu hizmetkârlara onu ipek iple boğdurmuştu.

Dilşad Hatun'un sadık hizmetkârlarından biri vasıtasıyla korkunç haberi öğrenen Chien Lung, ibadetini bırakarak koşup geldi, ama geç kalmıştı. Sevdiği kadını artık uzaktan da olsa bir daha göremeyecekti.

Ölümü hakkında, çeşitli kaynaklardaki rivayetlerden bir tanesi de Sui Cien Şin'in «Şiang-Fei» adlı eserinde anlattıklarıdır. Sui Cien Şin'e göre, prenses, imparatorla evlendikten birkaç sene sonra imparatorun annesinin: «Ben seni sekiz senedir deniyorum. Sana bir türlü güvenemedim. Senin bir gün oğlumun hayatına mal olacağından korkuyorum. Bunun için en iyi yol, seni ortadan kaldırmaktır. Oğlumun babası da çok akıllı bir imparatordu, fakat sarayda yirmi yaşındaki bir Çinli cariye tarafından öldürüleceğini hiç aklına getirmemişti,» diyerek onu intihara zorlamış ve neticede de öldürtmüştü.

Bu hikâye gerçeğe uygun değildir. Dilşad Hatun, hiç bir zaman imparatorla evlenmeyi kabul etmemiş ve imparatora karşı yanında daima keskin bir hançer taşımıştır. Chien Lung'un evlenme tekliflerini: «Memleketimi istilâ eden, kocamı ve akrabalarımı öldüren bir kimse ile asla evlenemem,» diyerek defalarca reddetmiştir.

Dilşad Hatun, düşmanına teslim olmak bir tarafa, hayatında bir kere dahi Çinli elbisesi giymemiş, Türk ananesine, örf ve âdetlerine sadık kalmıştı. Bu cesur, mağrur ve tertemiz hali sebebiyle, bugün bütün Çin'de Türkistan'da bir iffet sembolüdür.

Mezarı hakkında iki rivayet mevcuttur. Çinliler'e göre; Büyük Mançu İmparatorlarının kabirlerinin bulunduğu yer olan Tung-Ling'de İmparator Chien Lung'un mezarının yanındadır.

GÜZEL KOKULU PRENSES

Türkistan'da halk arasındaki yaygın rivayete göre de; cesedi Kâşgar'a getirilip, ecdadından ve evliyadan «Hoca Hidayetullah»ın bulunduğu türbeye defnedilmiştir.

Müslümanlar bu türbeyi hem Hidayetullah Hoca, hem Dilşad Hatun için ziyaret ederler. Çinliler ise, her şeye rağmen, onu hükümdarlarından birinin hanımı olarak kabul ettiklerinden, mezarını mukaddes bilir ve ziyaret ederler. Onun türbesinde daha kapı önünde secde etmeye başlayan Budistler'le, ellerini açıp fâtiha okuyan Müslümanlara her zaman rastlanabilir.

Kâşgar'daki mezarın içinde «CO» denilen bir sedye vardır. Halk arasında Dilşad Hatun'un cesedinin bu tahtırevan ile Pekin'den getirildiği söylentileri dolaşmaktadır.

Türkistan'da Dilşad Hanım olarak tanınmıştır. Çin halkı ise onu «Şiang-Fei» ismiyle tanır. Şiang-Fei, güzel kokulu prenses anlamına gelir. Bu kelime aynı zamanda mukaddes, ulvî manasını da taşımaktadır. Saray lisanında ise imparatoriçeden sonra gelen hanım mânasında kullanılır.

Bugün Pekin'de o devirden kalma Müslümanlar'a ait eserlere rastlanmaktadır. Sarayın karşı tarafındaki Müslümanlar mahallesi, hâlâ mevcuttur. Burada yaşayanlar artık Türklüklerini kaybetmiş, Müslüman Çinliler haline gelmişlerdir. Fakat asıllarını bilmektedirler.

O devirde yapılan eserlerden sadece mescit 1911'de yıkılmıştır. Diğerleri olduğu gibi durmaktadır. Mescidin de temeli bellidir. Müze olarak muhafaza edilmekte olan Hamam, Çin'de, Türk mimarî tarzında yapılmış yegâne Türk hamamıdır.

Dilşad Hatun, yıllardan beri romancılara ilham kaynağı olmaktadır. Hakkında pek çok makaleler, romanlar (Sui Cien Sin «Şiang-Fei», Pearl Buck «İmperial woman») yazılmış, hatta Japonlar bu konu ile ilgili bir de filim çevirmişlerdir.

BİR ASIR ÖNCE

Dünyada geçen önemli olaylar

Bu sayıdan itibaren, bir asır önceki dünya olaylarını okuyucularımıza sunmaya başlıyoruz. Tamamen resimli olarak vereceğimiz, yüzyıl öncesinin seçme olayları, bizden üç nesil önce dünyada olup bitenleri gözlerinizin önüne serecektir.

Osman Gazi zırhlısı denize indirildi

Türk hükümeti tarafından İngiltere'ye ısmarlanan Osman Gazi zırhlısı, bundan bir asır önce Glasgow tersanesinde denize indirilmişti.

Paris Modası

Bir asır öncesinin gazete ve mecmuaları 1866 Paris modasını yayınlıyordu. Aşağıdaki resimde üç nesil önceki Paris modasından birkaç örnek görülüyor.

Kitaplar Arasında

XVIII. yüzyılın sonlarında İzmir'den bir görünüş.

Fuad Carım, **Venezuelalı General Miranda'nın Türkiye'ye dair Hatıratı**, İstanbul, 1965, Berksoy Matbaası, 112 sayfa, 3,5 TL.

Eski büyükelçilerden Fuad Carım, bu defa Türk okuyucusuna, General Miranda'nın (1750-1812) hatıralarının Türkiye ile ilgili bölümlerini tanıtıyor. General Miranda, Latin Amerika bağımsızlığının babası sayılmaktadır. İlk defa bağımsızlığını kazanan Venezuela'yı bir müddet (1811-12) diktatör olarak idare etmiştir. Türkiye'ye 1786'da, I. Abdülhamid devrinde (1774-1789) gelmiştir.

Önce İzmir'e gelen seyyahımız, burasının 150-160 bin nüfuslu, işlek bir liman olduğunu söylüyor (s. 20). Bir Türk gemisiyle İzmir'den İstanbul'a geliyor. Geminin Türk kaptanının, sofrasına seçkin yolcularla beraber zenciler'i de almasını, bu Güney Amerikalı subay, pek çok garipsiyor, hattâ tenkit ediyor (s. 23). «Sabahın 8'inde, diyor; ucu bucağı olmayan kocaman İstanbul şehri gözüktü... İstanbul, Üsküdar, Kadıköy, Haliç, Galata ve Beyoğlu'ndan teşekkül eden muazzam grubun, başlıca camileri, minareleri ve ağaçlıkları ile, denizden belirttiği fevkalâde manzaraya dair bir fikir verebilmek imkânsızdır» (s. 26). Bu devirde meşhur Cezâyirli Gazi Hasan Paşa, kapdân-ı deryâ idi. Seyyahımız, Tersane'yi şöyle anlatıyor:

«Tersane'yi görmeye gittik. Önce, Kapdan-Paşa'nın yaptırdığı yeni Bahriye Kışlası'nı görmeye gittik. Zevkle yapılmış. Biçim, taksimat ve temizlik yönlerinden, en iyi kışlalarımızın hiç birinden aşağı değil. Dört köşe, üç kat, ortada bir avlu. Avlunun ortasında yuvarlak bir cami.

Venezuelalı General Miranda'nın

Türkiye Hatıraları

Çok güzel bir tesir bırakan cami, Türk zevkine göre boyanmış ve tertemiz. Mutfaklar ve tuvaletler, yapının köşelerine kondurulmuş. Pek temiz tutulduklarını gördüm. Cümle kapısından girince, duvarda freskler görülüyor: İspanyollar'ın Cezâyir limanından püskürtülüşleri, Malta muhasarası vs... Padişaha ait kayıkların ve gondolların bulunduğu kayıkhaneyi de gezdik. Bunların yapılışları, hafiflikleri, biçimleri ve güzellikleri, Avrupa'daki benzerlerinin hepsinden üstün. Kayıkların ön taraflarında, kanatlarını germiş, kafasında tac, ufak bir horoz. Saltanat kayığının hele kasarası ve tandelesi fevkalâde. Tersane'ye, Mr. Le Roy ve Mr. Du Reste'in yardımıyla girebildik. Fransız olan ikisi de, bahriye mühendisi. Liman reisi Hüseyin Bey'in de yardımı dokundu. Her tarafı gezdik. Tersane'de, birkaç harp gemisi yatmakta ve birkaç gemi de yapılmakta idi. Kapdan-Paşa'nın, uzakta olmayan evini görmeye gittik. Ayakkabılarımızı, kapının önünde çıkarmak zorunda kaldık. Türkler, yerleri kaplayan ince hasırların kirletilmesinden hoşlanmazlar. Büyük salon, geniş. Denize bakan kısımlar, zevkle ve kıymetli eşya ile döşenmiş. Eğlendirsin ve sıcak havalarda serinlik versin diye, suları fışkıran, mermer, ufak bir şadırvan vardı. Duvarda, Cezâyir'e çıkan İspanyol ordusunun atılışını gösteren ve bir de aslan avına çıkmış bir beyin yiğitliğini belirten iki fresk var. Hep memleketin şanına ve havasına uygun bir tarzda düzenlenmiş. Pek kibarca karşıladılar ve konağın her yanını gösterdiler» (s. 31-2).

Seyyahımız, Osmanlı devleti teşkilâtına dair 7 ciltlik son derece değerli bir ese-

rin müellifi olan Moradgea d'Ohsson'la da görüşmüş. Bu zat, bu sırada İsveç elçiliğinde baştercümanmış (sonradan maslahatgüzar da olmuştur) (s. 33). Güney Amerikalı İspanyol subayı, Türk türbelerinin temizliğini, bakımlılığını, yüksek sesle konuşulmaksızın ziyaret edildiklerini anlatıyor (s. 34). Sonra I. Abdülhamid'in, büyük oğlu Şehzade Mustafa (IV. Mustafa) ile saltanat kayığıyla Boğaz'ı geçmelerini tasvir ediyor. Kayıkta 26 kürek olduğunu söylüyor ve «filikaların ve sandalların süzülüşü, diyor; görülecek şey. 15 dakikada Anadolu yakasından Rumeli yakasına geçiverdiler. Hem de, Marmara'ya doğru sürükleyen şiddetli akıntıya rağmen» (s. 41-2).

«Yeryüzünde tabiatin doğurduğu güzelliklerden birinin, diyor seyyahımız; Boğaziçi olduğuna şüphe yoktur. Kıyılardaki köşkler ve bahçeler, şirinliğini bir kat daha arttırıyor» (s. 45-6). Sonra Prusya maslahatgüzarı Dietz'i ziyaretini anlatıyor ve bu zatın Türkçe'den başka Arapça ve Farsça'yı da çok iyi bildiğini söylüyor (s. 47). Dietz, Türk edebiyatından bazı metinleri Almanca'ya çevirmekle ünlüdür. Sonra «meşhur Barbaros'un» türbesini geziyor (s. 49). Çamlıca'yı şöyle anlatıyor:

«Bir saat geçmeden, «Çamlıca» denilen dağın tepesine çıktık. Bu taraflarda en hâkim tepe Çamlıca. Büyükdere'ye kadar bütün Boğaz, bütün İstanbul, Beyoğlu, Galata, Marmara Denizi, ayak altında. Dünyada rastlanabilecek en muhteşem, en enteresan manzara» (s. 53). Sonra Türk hanımlarının eşsiz güzelliklerini tasvir ediyor ve bugün yok olan Üsküdar Sarayı'nın ziyaretine geçiyor (s. 53-4). Üsküdar Sarayı, «yerini, dünyada eşi bulunmayan manzaralardan birine karşı seçtikleri için, Türk mimarlarına büyük şeref» vermektedir. Saray harap olmakla beraber, ihtişamı hâlâ yerindedir. Parmaklıklarındaki altın yaldızlar, yüz yıldan çok daha fazla bir zamandan beri hâlâ silinmemiş. Çinilerle kaplı tuvaletlerin temizliği, Türkler'in temizliğe verdikleri önemi göstermektedir. Seyyahımız, bu temizliği, Marsilya'da lâzımlıkların sokaklara dökülüp, sokaktan geçenlerin bundan nasibini almasıyla, Paris'te lâzımlıkların odalarda muhafazasıyla mukayese ediyor.

Seyyahımıza göre İstanbul'un nüfusu 1 100 000'dir. Birkaç yıl önce bu nüfus 200 000 daha fazlaymış (s. 56). Sonra Yuşa Dağı ziyareti anlatılıyor (s. 60). Manzara fevkalâdedir. Dağdaki dervişler de seyyahımıza çok nazik muamele ve ikram

etmişlerdir. Üsküdar çayırında insan taşıyan balon uçurtma denemeleri yapıldığını da öğreniyoruz (s. 63). Boğaz'dan geçerken, pencerelerdeki yalıların erkekleri, sandaldakileri, bu arada seyyahımızı çok terbiyeli bir şekilde selâmlamakta, yalı haremlerindeki Türk hanımları da, yüzlerini örtmeye lüzum görmeden, Boğaz'daki su trafiğini seyretmektedirler (s. 64-5). Seyyahımız, 19 eylül günü, Napoli elçiliğinde, Prusya kralı Büyük Friedrich'in öldüğünü öğrenir (s. 66).

«Hemen bütün yabancılar, diyor; Beyoğlu'na iniyorlar, orada cahil olan bir elçilik tercümanına saplanıyorlar ve bu adamdan edindikleri bilgilere dayanarak, Türk idaresini ve Türk milletini, inceden inceye öğrendiklerini sanıyorlar. Sanki bir kimse, kendinde olmayanı başkalarına verebilirmiş gibi» (s. 68).

2 aya yakın İstanbul'da kalan General Miranda, 23 eylül 1786'da şehirden ayrılıyor. Karadeniz'i geçiyor. Odesa yakınlarındaki bir Türk şehri olan Özü'ye (Ocsa-

General Miranda'nın seyahati sırasında, Aynalıkavak Sarayı ve tersaneden bir görünüş.

kov) geliyor. Bir Türk lokantasına giriyor. 3 kişi için birer porsiyon etli yemekle birer porsiyon salataya 20 para ödüyor. Bir kuzunun 40 paraya satıldığını kaydediyor (s. 72).

General Miranda, Türkler'in ne kadar vefakâr ve namuslu bir millet olduklarını, misaller vererek anlatıyor. İyiliği çok sevdiklerini, fakirlere yardım ettiklerini, işsizleri koruyup kayırdıklarını, ikramdan hoşlandıklarını söylüyor (s. 75). Seyyah, bir Türk gemisiyle Özü'den Rusya'ya gitmek üzere, Dniepr nehrini çıkmaya başlamıştır (s. 77). 7 ekimde Türkiye imparatorluğu topraklarını geçerek Rusya imparatorluğuna girer. 14 şubat 1787'de Kiev'de Çariçe II. Katherina tarafından kabul edilir. 7 eylülde Petersburg'dan (Leningrad) ayrılarak İsveç'e geçmek suretiyle seyahatine devam eder (s. 80).

Fuad Carım, küçük kitabının sonuna Chardin'e ve Comte de Césy'ye dair iki ilâve yapmış. Bunlar, XVII. yüzyılda Türkiye'ye gelen iki Fransız'dır. İkincisi, Fransa'nın İstanbul büyükelçisidir. S. 107-109'da anlatılan olay, ilgi çekicidir. Yalnız mütercim-nâşirin, kaynak göstermeksizin iktibaslar yapmaması lâzımdı. Bu küçük, faydalı, orijinal kitap, bize Osmanlı tarihinin meraklı köşelerini aydınlatıyor. Eserde pek az tarihî yanlış var. Bu ufak tefek hatalar şunlar: Önce, bazı coğrafya adlarının Türkçe'de yazılışlarını garipsiyoruz. «Antilles'ler» (s. 5), «Hindistanlar» (s. 84), «Florence» (s. 93) gibi. S. 19'da geçen İran ihtilâli, sanıldığı gibi, bu tarihte çoktan ölmüş olan Nâdir Şah değil, Kaçarlar'ın Zendler'e karşı ayaklanmasıdır. De Tott'un hatıralarının «Türkler'e dair pek cahilâne yazılmış başlıca eserlerden» olduğu hakkındaki fikre katılmamız da imkânsızdır (s. 70). Sadrâzam Öküz Mehmed Paşa, iyi bir devlet adamıdır (s. 102). Cağaloğlu Sinan Paşa'nın sadâreti I. Ahmed devrinde değil (s. 103), III. Mehmed devrindedir.

Dil Davası

Doç. Dr. Faruk K. Timurtaş, **Dil Dâvası ve Ziya Gökalp**, İstanbul, 1965, 2,5 TL.

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Edebiyatı doçenti Dr. Faruk K. Timurtaş, küçük, fakat ehemmiyetli bir eser yayınladı. Türk milletinin geleceğiyle ilgili en hayatî konulardan biri olan dil dâvasını ele alan genç bilgin, Türkçe'nin tarihî gelişmesini çok bâriz bir şekilde özetledikten sonra, dilimizin sadeleştirilmesi akımları üzerinde duruyor. Bu konuda çok makul fikirler ileri süren Ziya Gökalp, incelemenin ağırlık noktasını teşkil ediyor. Müellif, dil dâvamızın dilci olmayan alaylı bir zümrenin elinde olduğunu belirtiyor ve şöyle diyor:

«Bugün, küçük bir aydınlar zümresinin yanlış tutumu ve görüşü yüzünden, gene (Osmanlı devrinde olduğu gibi) halk dili ile yazı dili arasında bir ayrılık doğmuş bulunmaktadır. Yüzyıllardır yapılan çalışma ve mücadele, elde edilen başarı, hemen hemen gölgelenmek üzeredir. Dili sadeleştirmede ölçünün iyice tayin edilememesi ve yeni kelimeler meydana getirirken bilim usullerine ve dilin kendi kurallarına uyulmaması, dilimiz için son derece tehlikeli ve zararlı böyle acayip bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu şekilde aşırı özleştirme görüşü daha önce de birkaç kere öne sürülmüş, denemeler başarılı olmayınca, bundan vazgeçilmiştir. Şimdi bu çıkmaz yolda ısrar edilmesi, dilimizi ve kültürümüzü buhran ve anarşi içerisine düşürmekten başka bir şey değildir.» (s. 18-9).

Bu şekilde gûya dili sadeleştirmek maksadıyla halkın konuştuğu dilden uzaklaşanların, tamamen sol akımı tutan kimseler olduğunu burada belirtmekte fayda vardır. Milliyetçilikle ilgili bütün akımlara karşı olan bu zümre, dilde korkunç bir ırkçılık gütmekte ve hiçbir dilde yüzde elli oranının altında yabancı dilden kelime bulunmadığını unutarak tamamen çıkmaz bir yolda ilerlemektedirler.

Ziya Gökalp diyor ki (s. 32-3): «Hiç bir Türk kökünün en eski zamanlara çıkıldıkça Türk kalacağı iddia olunamaz. Kelimeler delâlet ettikleri manaların tarifleri değil, işaretleridir. Binaenaleyh kelimelerin hangi köklerden geldiğini, nasıl iştikak ettiğini bilmeye de lüzum yoktur. Türkçüler, tasfiyecilerin lisan hakkındaki nokta-i nazarlarını kabul etmediler. Türkçüler'e göre, Türk halkının bildiği ve tanıdığı her kelime millîdir. Bir kelimenin millî olması için, Türk kökünden gelmiş olması kâfi değildir. Çünkü Türk kökünden gelmiş olan «gözgü, sayru, baskıç, ağu» gibi birçok kelimeler, canlı lisandan çıkarak fosil olmuşlar, onların yerine canlı olarak «ayna, hasta, merdiven, zehir» kelimeleri girmiştir. Nasıl hayvanat ve nebatat ilimlerinde fosillerin yeniden dirilmesine imkân yoksa, lisanî fosillerin de tekrar hayata avdet eylemesine artık imkân yoktur. Hulâsa, Türkçüler'e göre halk için munis olan ve sunî olmayan bütün kelimeler millîdir. Tasfiyecilerin sair Türk lehçelerinden kelime almaları da yanlıştır. Tasfiyecilerin semâî edatları kıyasî edatlar sırasına koyarak ve terkip usulleri icat ederek bunlar vasıtasıyla yeni kelimeler ibda etmek istemeleri de yanlıştır. Çünkü nasıl bir hayvanın veya nebatın uzviyetine hariçten yeni bir uzuv ithal etmemiz mümkün değilse, lisana yeniden yeniye bir kıyasî edat yahut yeni bir terkip tarzı ithal etmemiz de öylece mümkün değildir.»

«İstanbul hakının konuştuğu dil, ortak dil olmalıdır (45 yıl önceki bu temenni, bugün gerçekleşmiştir). Halk dilinde Türkçe müteradifi bulunan Arapça ve Farsça kelimeleri atmak, tamamiyle müteradif olmayıp küçük bir nüansa malik olanları dilimizde muhafaza etmek lâzımdır. Türk halkının bildiği ve kullandığı her kelime Türkçe'dir.» (s. 35-8).

Bu suretle büyük mütefekkirimiz, yarım yüzyıl önce, sanki bugünkü durumu görmüş gibi ilmî esaslar öne sürerek, bir millet için en büyük felâket olan dil birliğinin bozulmasını önlemek istemektedir. İngilizce ve Fransızca gibi dillerdeki kelimelerin yüzde doksan yabancı köklerden geldiğini bilmeyen veya bilmez görünen, dilbilgisi ve akademik kariyerle en küçük ilgisi olmayan küçük bir zümre bugün, Türkçe'yi çıkmaz yollara sokmuşlardır. «Sınır, örnek, acun, ev» gibi kelimelerin bile yabancı dillerden geldiğini bilmeyen ve bilmek de istemeyen bu zümre hakkında F. Timurtaş, şu mütalâallarla eserini bitiriyor (s. 39):

«Bugün de sayıca az olmakla beraber, basın, radyo ve okullar yoluyla tesir yapmak imkânını elde ettikleri için, verdikleri zararlar büyük olan aşırı özleştirici bir zümre bulunmaktadır. Bunlar, dili özleştirmede yanlış bir yol tutmuşlardır. Yalan yanlış, uydurma kelimelerle dili bozmakta, yeni bir sunî dil, bir Esperanto meydana getirmektedirler. Günümüzün tasfiyecileri olan bu kimselerin, Ziya Gökalp'ın görüş ve düşüncelerine kulak vermeleri, yerinde olacaktır.»

Y. Ö.

Tarihe Akan Bir ay

Aralık 1965

4 ARALIK

A.B.D.'nin Gemini projesinin «uzayda randevu» bölümünü gerçekleştirecek olan uzay uçuşu başladı. Bir Titan-2 roketinin fırlattığı Gemini-7 peyki ile uzay uçuşuna çıkan astronot Frank Borman ve James A. Lovell Jr. uzayda 14 gün kalacak.

6 ARALIK

Fransa'da pazar günü yapılan Cumhurbaşkanı seçimlerinde De Gaulle oların % 43,96'sını, F. Mitterand da % 32,04'ünü kazandılar. De Gaulle gereken oy çokluğunu kazanamadığı için ikinci tur oylaması yapılacak.

9 ARALIK

Yüksek Sovyet Şûrası, Prezidyum Başkanı Mikoyan, sağlık sebeplerini ileri sürerek istifa etti. Yerine Brejnev'in tavsiyesiyle Nikolay Podgorni seçildi.

10 ARALIK

Prenses Hanzâde'nin kızı Prenses Fâzıla ile, eski başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün oğlu Hayri Suat Ürgüplü, Paris'te evlendiler.

12 ARALIK

B.M.'de Kıbrıs görüşmesi başladı.

15 ARALIK

A.B.D.'nin teşebbüs ettiği «uzayda randevu» projesi gerçekleşti. Gemini-7 ile buluşmak üzere Gemini-6 peyki ile uzaya fırlatılan astronot Walter Schirra ve Thomas P. Stafford, bu tarihî buluşmayı gerçekleştirdiler. Gemini-6 kapsülü, atılışından 5 saat, 50 dakika sonra buluşmayı gerçekleştirdi. Bu sırada iki kapsül 50 metreden daha az bir mesafeye kadar birbirlerine yaklaştılar.

16 ARALIK

Gemini-6 kapsülü uzaydaki buluşmayı gerçekleştirdikten sonra geri döndü.

17 ARALIK

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Kıbrıs konusunda siyasî komisyonun kabul ettiği tasarıyı tasdik etti. Bu karara göre Kıbrıs, Birleşmiş Milletler'in eşit haklara sahip bir üyesi kabul edilmekte ve dış müdahale yasaklanmaktadır. Türk heyeti, aleyhimizdeki tasarının kabulü üzerine salonu terk etti. Dışişleri Bakanı İ. S. Çağlayangil, Londra ve Zürich andlaşmalarının yürürlükte olduğunu B. M.'in bunları kaldırmaya yetkili olmadığını belirtti. Yapılan oylamada, Amerika, Arnavutluk, İran, Libya ve Pakistan lehimize oy kullandı. Rusya dahil 51 ülke çekimser kaldı. Aleyhimize oy veren devletlerin sayısı ise 47. Bunlar, birkaç tanesi hariç, tamamı yeni bağımsızlıklarını almış Afrika devletçikleridir.

18 ARALIK

Gemini-7 kapsülü, 14 gün uzayda kaldıktan sonra döndü. Kapsülde bulunan Frank Borman ile James Lovell, bu seyahatleri sırasında dünyanın etrafında 206 tur yaptılar.

19 ARALIK

Fransa'da yapılan ikinci tur cumhurbaşkanı seçimlerini De Gaulle kazandı. Bu seçime ilk turda en çok oy alan iki aday katılmıştı. Bunlardan De Gaulle, oların % 57'sini, Mitterand ise % 43'ünü almıştır.

20 ARALIK

B. M.'in aleyhimize olan Kıbrıs kararı üzerine İstanbul'da büyük bir miting yapıldı.

24 ARALIK

Kâğıthanedeki bir cam fabrikasında meydana gelen infilâkte 14 işçi öldü.

27 ARALIK

Millet Meclisi'nde Kıbrıs konusundaki genel görüşme başladı.

29 ARALIK

Kıbrıs konusundaki genel görüşme sona erdi.

Tarih Postası

Okuyucularımızın tarihle ilgili soruları, bu sayfalarda cevaplandırılmaktadır.

Ömer Aybek (Halıcıoğlu - İstanbul)

İstiklâl Savaşı'nda Rusya bize yardım etti mi? Kürtler hangi ırk grubundandır? Nuh Tufanı gerçek midir?

İstiklâl Savaşı'nda Rusya, o andaki menfaatları öyle icap ettirdiği için bize bir miktar yardım etti. — Kürtler, Hind - İran (Ârî) ırklar grubundan bir kavimdir. İranlılar'la akrabadır. — Nuh Tufanı gerçektir. Ancak Nuh'un gemisini aramak merakı saçma ve gayriilmî görünüyor.

Ömer Genç (Yenişehir - Ankara)

1914'te Türk donanmasının durumu neydi?

1914'te Türk donanması, tonaj bakımından dünya donanmaları arasında 13. idi. Aynı yılın sonunda Almanlar'dan Yavuz ve Midilli alınınca, 9. dereceye yükseldi. O yıl dünyanın en kudretli donanmaları, deniz güçlerine göre sıralanmak suretiyle şu 8 devletin elinde bulunuyordu: İngiltere, Almanya, Birleşik Amerika, Fransa, Japonya, Rusya, İtalya ve Avusturya - Macaristan.

Yılmaz Manav (Mut - Mersin)

Üniversite öğrencisiyim. II. Abdülhamid'e ait tarafsız yazılar okumak istiyorum. Bu konudaki yazıların çoğunda, aynı teraneyle bu hükümdar, gözü kapalı tenkit ediliyor. II. Abdülhamid, teknik buluşlar tarihi, tarihte garip olaylar üzerinde yazılar koyamaz mısınız?

II. Abdülhamid'i, siyasî düşüncelerden uzak tutarak, tarafsız bir tarihçi gibi incelemek lâzımdır. Bu hükümdarı yerin dibine batıran ve daha az nispette göklere çıkaran kitaplar vardır. Ortalama yol bulmak icap eder. Bahsettiğimiz konular üzerinde yazılar yayınlayacağız.

Oktay Mısır (Urfa):

Süleyman - Şah, gerçekten Fırat'ta mı boğuldu? Türkiye'nin tarihi üzerinde yazılmış kitap ve makaleleri tanıtan bir eser var mı? Lozan ve Cenevre antlaşmalarının maddeleri nelerdir?

Fırat'ta boğulan Türk hükümdarı, Anadolu Fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Selçukoğlu Süleyman - Şah'ın oğlu ve halefi I. Sultan Kılıç - Arslan'dır. Gerek Kılıç - Arslan'ın atıyla boğulması, gerek babası Sultan Süleyman - Şah'ın Halep yakınlarında şehit olması, Anadolu Türklüğü'nün muhayyilesinde uzun müddet yaşamış ve sonradan Osmanoğulları ortaya çıkınca, Ertuğrul Gazi'nin babasına da böyle bir ölüm isnat edilmiştir. Aslında Ertuğrul Gazi'nin babasının adının Gündüz Alp olduğu ve her halde Fırat'ta veya başka bir yerde boğulmadığı, kesin gibidir. — Türkiye tarihi üzerinde yazılmış başlıca kitap ve makaleleri, konularına göre sınıflandırılmış bir şekilde, Hayat müessesesinin yayınladığı Türkiye Tarihi'nin III. ve VII. ciltlerinde bulabilirsiniz. — Bahsettiğiniz antlaşmaların yüzlerce maddesi vardır. Bu maddelerin en önemlilerini bile bu sütunlarda zikretmemizin imkânsız olduğunu takdir edersiniz.

Abdullah Arslan (Çayeli - Rize)

İlk insanlar Türk müdür?

Dünyamızda tahminlere göre on binlerce yıldan beri insan yaşamaktadır. İlk insanların dilleri ve ırkları hakkındaki bilgilerimiz, nazariye ve faraziye sınırını aşmamaktadır. Türkler hakkında ilk gerçek haberler, bundan dört bin yıl önceye aittir. İlk insanların milliyetinin bugün yaşayan milletlerden hiç birine isnat ve izafe edilmesinin ilmen imkânı yoktur.

Rahmi Aytekin (Çaybaşı köyü - Torbalı - İzmir)

1416 Gelibolu deniz savaşında Türk ve Venedik donanmalarının amiralleri kimdi?

Türk donanmasına, bu vuruşmada şehit olan Çalı Bey, Venedik donanmasına da Pietro Loredano kumanda ediyordu. Uzun cevapları gerektiren diğer iki sorunuza karşılık vermediğimizden dolayı özür dileriz.

Turhan Şakir Zarplı (Bursa)

İstanbul'da yaptırılan ilk cami hangisidir?

İstanbul'da İstanbul'un fethinden sonra yaptırılan ilk cami, Fâtih tarafından yaptırılan Eyüpsultan Camii'dir. Fakat bu camiden önce de İstanbul'un fethedildiği 1453 yılında şehirde birkaç mescit yapılmış ve birkaç kilise camie çevrilmişti. Ancak bugünkü Eyüp Camii, III. Mustafa devrindeki büyük zelzeleden — Fâtih camii ile beraber — yıkılmış ve eski şekline göre III. Selim tarafından yeniden yaptırılmıştır. Yer darlığından diğer iki sorunuza cevap veremiyoruz.

İlhan Dinçer (Bandırma)

Turgut Reis nerede doğdu? Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni ilk tanıyan devlet hangisidir? Kubâdâbâd Sarayı neresidir?

Turgut Reis (Paşa), o zaman «Menteşe» denen Muğla'nın Seroloz nahiyesine bağlı bir köyünde 1485 yılında doğdu. Babasının adı Velî ve mesleği çobanlıktı. T.B.M.M. Hükümeti'ni, Cumhuriyet'in ilânından 3 yıl kadar önce, Afganistan tanımıştır. Sonra — o yıllarda bağımsız olan ve henüz Rusya tarafından yutulmayan — Âzerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, nihayet Rusya tanıdı. — Büyük Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılan Kubâdâbâd Sarayı, Beyşehir gölü üzerindeki adalardan birinde inşa edilmiş bir yazlık saraydı.

Fikret Canpolat (Malatya)

Fâtih mumyalanmış mıdır? Türbesini kim yaptırmıştır? Attila eceliyle mi öldü, zehirlendi mi? Türkler neden geç Müslüman oldular?

Fâtih'in mumyalandığına dair elimizde şimdilik hiç bir vesika ve delil yoktur. Türbesini kendi yaptırmış, XVIII. yüzyılda zelzeleden yıkılmış, III. Mustafa tarafından camisiyle beraber yenilenmiştir. — Attila'nın ölüm sebebi karanlıktır. — Türkler, İranlılar'a nispeten daha uzakta yaşadıkları için, onlardan daha geç Müslüman olmuşlardır. Fakat X. yüzyıl tamamlandığı zaman Türkler'in en büyük kısmı Müslüman'dı ve biz bu tarihi geç saymıyoruz.

Tuncay Ergeç (Yenimahalle - Ankara)

İzmir'in işgalinde Yunanlılar'a ilk kurşunu atan Türk askerinin adı biliniyor mu?

Biz bilmiyoruz.

Hüsnü Akhan (Birecik - Urfa)

Köprülü Mehmed Paşa ne zaman sadrâzam oldu?

Köprülü Mehmed Paşa 1656'da sadrâzam oldu, 1661'de bu makamda iken öldü. Padişah, IV. Sultan Mehmed'di.

Mustafa Gönen ve Emin Gönen (Salihli - Manisa)

İsa Peygamber'in sakalı var mıydı?

İsa Peygamber'in sakallı olup olmadığı münakaşa konusudur. Bu konuda birinci sayımızda küçük bir yazı çıkmıştır. Okumadınız mı?

Mustafa Şener (Etimesut - Ankara)

Nasreddin Hoca'nın Timur'la ilgisi var mı?

Yoktur. Timur'la Nasreddin Hoca arasında geçtiği anlatılan fıkralar, Timur'la şair Ahmedî arasında geçmiş olabilir. Timur, Anadolu'ya 1402 - 3'te gelmiştir. Nasreddin Hoca ise XIII. yüzyılda yaşamıştır.

Sacit Sayın (İzmit)

Timur'un kurduğu devletin adı nedir?

Timur'un kurduğu devlete «Timur İmparatorluğu» denmektedir. Bazı tarihçiler, «Gurkanlı Devleti, Timuroğulları Devleti» de diyor.

Kenan Erciyes (Yeni Fakılı - Kayseri)

Türkler'in anayurdu Hazar Denizi'nin doğusunda mıdır? «Kenan» adının tarihte yeri var mı? İzmir suikastı neticesinde kimler asıldı?

Türkler'in anayurdu Hazar Denizi'nin doğusunda kalır. Türkler'in tarih öncesi çağlarında ilk çıktıkları yer, tam olarak belli değildir. Tarihçiler arasında münakaşa konusudur. — «Ken'ân», eski Filistin'de bir bölge adıdır. Osmanlı tarihinde bu ismi taşıyan birkaç vezir vardır. — İzmir suikastı neticesinde asılanlar arasında eski Maliye Nazırı Cavid Bey, eski Maarif Nazırı Şükrü Bey, eski Dahiliye Nazırı İsmail Canbulad Bey vardır. Kara Kemal Bey — ki eski iaşe nazırı idi — tevkif edilemeden intihar etmiştir.

Ali Özbilgen (İskenderun - Hatay)

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kimin tarafından öldürüldü? Şair Nedîm nerede doğdu, mezarı nerededir? Birinci Cihan Savaşı'nın çıkmasının sebebi nedir?

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, rakiplerinin IV. Mehmed üzerinde tesir yapmalarıyla, padişah fermanıyla Belgrad'da boğularak idam edilmiştir. — Şair Nedîm, ana ve baba tarafından çok eski Türk ailelerinden birine mensuptur. Atalarından biri de Mevlânâ'dır. İstanbul'da doğup ölmüştür. Mezarı Üsküdar'dadır. 1730 Patrona ihtilâlinden az sonra bir rivayete göre asabî bir rahatsızlıktan, diğer rivayete göre damdan düşerek ölmüştür. — Birinci Cihan Savaşı, Avusturya - Macaristan imparatorluk veliahdı Arşidük Franz - Ferdinand'ın Bosnasarayı şehrinde bir Sırp ihtilâlcisi tarafından vurularak öldürülmesi olayından çıktı. Ancak bu olay, savaşın patlamasının sebebidir. Savaşın gerçek sebepleri çok çeşitli, derin ve eskidir.

Vecihi Nedim Tunç (İzmir)

Sâhibu'l - Haremeyni'ş-Şerîfeyn diye anılan Osmanlı padişahı var mı?

Hayır, yoktur. Andığınız terkip, Abbâsî halifelerinin sanıdır. Yavuz, hilâfeti Abbâsîler'den alınca, tevazu ve dine saygı göstererek, «hâdimu'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn» sanını almış, bu san, son halifeye, yani II. Abdülmecid'e, 1924'e kadar böylece devam etmiştir. «Haremeyn» diye anılan yerler, Mekke ile Medine, yani İslâm dininin kutsal şehirleridir. Diğer 4 sorunuza cevap veremiyoruz. Her birini cevaplandırmak için en az birer paragraf ister.

Ahmet Varan (Karabük - Zonguldak)

IV. Murad'ın kendine tıpatıp benzeyen bir ikiz kardeşi var mıydı?

IV. Murad'ın ne ikiz kardeşi, ne de kendine tıpatıp benzeyen ikiz olmayan kardeşi yoktur.

Ali Külan (Bursa)

Niçin Amerikan Pavyonu'nun resmini koyarak düşmanımız Amerika'nın lehinde bulundunuz?

Birleşik Amerika düşmanımız değil, dostumuzdur. Bazen dostlar da akılsızlık ederler. Karşı tarafta, akılsız dostları doğru yola getirecek şahsiyet lâzımdır. Aksi propagandalara inanmayınız. Lise öğrencisisiniz, çok gençsiniz. Doğruyu bulabilmek için, Batılılar'ın «esprit critique» dedikleri tenkidî zekâ şarttır. Miliyetçi bir Türk, Birleşik Amerika'yı ölçülü bir görüşle dost sayar. Aksini söyleyenler, Türkiye'yi Rusya'ya satmak isteyen komünistlerdir.

Halil İbrahim Pekdemir (İzmir)

Bodrum'un tarihini hangi kitaptan öğrenebilirim?

Türk Ansiklopedisi'nde *Bodrum* maddesine ve Hayat'ın yayınladığı *Türkiye Ansiklopedisi*'nde *Muğla* kısmına bakabilirsiniz. T.T.K.'nun yayınladığı *Menteşe Beyliği* adlı kitapta da bilgi vardır ve bu sonuncu eserde, diğer faydalanılabilecek kitaplar gösterilmiştir.

Nursel Özkaynak (Ankara)

Alpaslan hakkında hangi kitaplardan geniş bilgi edinebilirim?

Alpaslan hakkında, Mehmed Altay Köymen'in *Selçuklu Çağı Türk Tarihi*'ni, Osman Turan'ın *Selçuklu Tarihi*'ni (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayını), İbrahim Kafesoğlu'nun *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki *Selçuklular* maddesini okuyabilirsiniz. Bu kitaplarda, Alpaslan hakkında diğer bütün yazılar hakkında bibliyografya da vardır. — Balkanlar'daki Türkler'in menşei hakkında, Hayat'ın yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin ilk ciltlerinde bilgi bulabilirsiniz.

Dündar Bağcı (Aydın)

Mata Hari casus mu, fâhişe mi? — Fransa krallarının listesini verebilir misiniz?

Mata Hari hem casustu, hem de fâhişe. — Fransa krallarının listesini *Hayat Ansiklopedisi*'nin *Fransa* maddesinde bulabilirsiniz.

Ali Rıza Göksel (Trabzon)

Attila nasıl öldü? İlk Müslüman Türk devletleri hangi devletlerdir? İlk Parlamento idaresi nerede kuruldu?

Attila'nın ölüm sebebi karanlıktır. Yeni evlendiği bir gecenin sabahı, kan kusarak ölmüştür. — İlk Müslüman Türk devletler, Mısır - Suriye'de kurulan Tulunlular ve Ihşıdlılar'dır. — İlk gerçek parlamento idaresi, İngiltere'de kuruldu. Yüzyıllar boyunca gelişerek, bugünkü en mükemmel derecesine ulaştı.

Avni Metin Savcı (Isparta)

Salankamen muharebesi nerede, kimler arasında, niçin oldu? IV. Murad nerede gömülüdür?

Salankamen meydan muharebesi, 19 ağustos 1691'de Türk ve Alman orduları arasında geçti. Serdâr-ı Ekrem ve Sadrâzam Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın alnından kurşunla vurularak şehit düşmesi üzerine Türkler bozuldu. — IV. Murad, Sultanahmet Camii'nin bahçesindeki türbede gömülüdür.

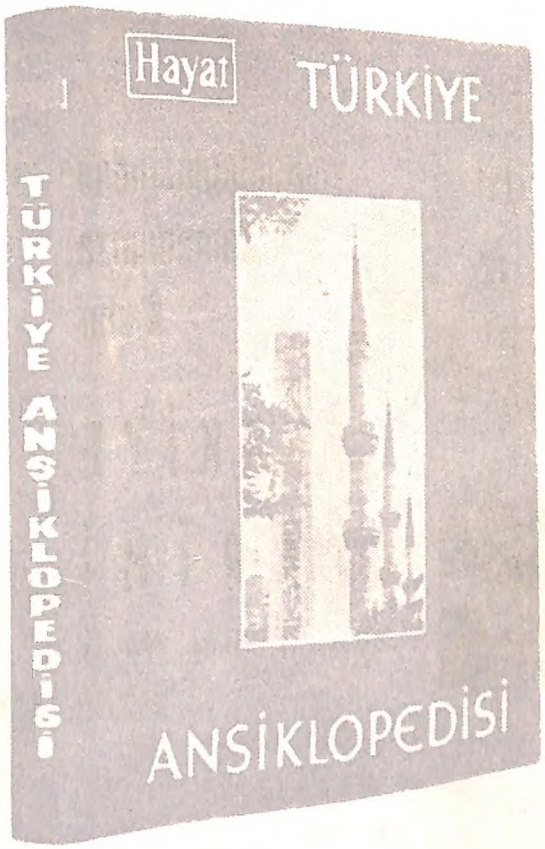

Eşsiz Bir Eser

Hayat

TÜRKİYE Ansiklopedisi

Hayat mecmuasının fasiküller halinde yayınladığı Türkiye Ansiklopedisi, ciltli olarak piyasada satılmaktadır. İsteyen okuyucular, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltleterek nefis bir esere sahip olabilirler. Hayat Türkiye Ansiplopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumi baylimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir, Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.

H.T.M. — 3

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. Yılmaz Öztuna

Yeni Çıktı

8. Cilt: XVII. Asır

Türkiye'de en çok satılan kitap olan bu eser, Türkçe'de ve bütün dillerde yazılmış ilk umumî Türkiye tarihidir.

288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı, resim, haritalar, listeler, bibliyografya ile her cilt 7,5 liradır.

Dağıtım: Bateş Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul

H.T.M. 1